

Forum för levande historias framtida inriktning
Ku 2021:A

Forum för levande historias framtida inriktning

Förord

Genom beslut den 23 augusti 2021 uppdrog Regeringskansliet åt Ylva Wibaeus, universitetslektor vid Stockholms universitet, att biträda Kulturdepartementet i arbetet med att utreda konsekvenserna för Forum för levande historia av inrättandet av Sveriges museum om Förintelsen (Ku 2021:A). Uppdraget har inneburit att se över hur Forum för levande historias uppgifter påverkas av inrättandet av Sveriges museum om Förintelsen och med vilken inriktning Forum för levande historias arbete ska bedrivas framöver. Från den 20 september har kansliråd Hanna Zeland arbetat som sekreterare i utredningen.

För promemorians innehåll och utformning svarar utredaren ensam. Härmed överlämnas promemorian Forum för levande historias framtida inriktning.

Stockholm i februari 2022

Ylva Wibaeus

Hanna Zeland

Innehåll

Forum för levande historias framtida inriktning	1
1. Inledning	7
1.1 Främja demokrati med utgångspunkt i lärdomar av Förintelsen.....	7
1.2 Utredningens uppdrag och arbetsformer.....	9
1.3 Disposition	10
2. Bakgrund.....	13
2.1 Forum för levande historia	13
2.1.1 Forum för levande historias framväxt.....	13
2.1.2 Forum för levande historia – uppgifter och verksamhet idag	17
2.1.3 Uppgifter inom ramen för regeringens demokratipolitik	24
2.1.4 Uppgifter i den nationella planen mot rasism, liknande former av fiendlighet och hatbrott	28
2.2 International Holocaust Remembrance Alliance	32
2.3 Inrättandet av Sveriges museum om Förintelsen	33
2.3.1 Remissvar med synpunkter på betänkandet om Sveriges museum om Förintelsen (SOU:2020:21).....	35
3. Konsekvenser för Forum för levande historia av inrättandet av Sveriges museum om Förintelsen.....	40
3.1 Statens historiska museums rapport ”Förslag till inrättande av Sveriges museum om Förintelsen”	40
3.2 Uppfattningar om konsekvenser för Forum för levande historia	43
3.2.1 Forum för levande historia och Statens historiska museer	43
3.2.2 Företrädare för berörda departement i Regeringskansliet.....	47
3.2.3 Statens skolverk och Folkbildningsrådet	49
3.2.4 Representanter för civilsamhället.....	50
3.2.5 Verksamma lärarutbildare	52
3.3 Utredningens slutsatser avseende konsekvenserna för FLH av inrättandet av det nya museet.....	54
3.4 Övriga identifierade utvecklingsmöjligheter	59
4. Utredningens förslag och bedömningar	64
4.1 Förändringar av Forum för levande historias uppgifter till följd av inrättandet av Sveriges museum om Förintelsen	64
4.1.1 Stort behov av verksamheten vid Forum för levande historia	64
4.1.2 Utgångspunkt tas i lärdomar från Förintelsen	65
4.1.3 Forum för levande historias uppgifter i 1 § omformuleras	66
4.1.4 Samverkan mellan Forum för levande historia och Statens historiska museer	69
4.2 Övriga förslag till förändringar.....	70

4.2.1 Utveckla och stärka Forum för levande historias utbildningsvetenskapliga kompetens	70
4.2.2 Ett insynsråd inrättas	70
4.2.3 Uppgift om Sveriges nationella minoriteter	71
4.2.4 Uppgift att verka för att samordna insatser som stärker demokratin	72
4.2.5 Uppgift att verka för att samordna och följa upp insatser för att motverka rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott.....	73
5. Konsekvenser	74
6. Förslag på ändringar i förordning (2007:1197) med instruktion för Forum för levande historia	76
7. Referenser	78
Bilaga 1 Utredningens uppdrag.....	82
Bilaga 2 Undervisning och elevers lärande <i>om</i> och <i>av</i> Förintelsen – forskningsperspektiv av Steven Dahl	86
Bilaga 3 Aktörer som utredningen har genomfört möten med.....	113
Bilaga 4 Skriftliga frågor till representanter för civilsamhället.....	114

1. Inledning

1.1 Främja demokrati med utgångspunkt i lärdomar av Förintelsen

Under de senaste decennierna har överlevande från Förintelsen rest runt i vårt land och besökt skolor för att berätta och samtala med elever om sina erfarenheter och upplevelser av det som hände dem och deras familjer. Det är möten som berör och lämnar avtryck på ett långt djupare plan än vad historiska kunskaper i en lärobok kan åstadkomma.

Berättelserna väcker ofta en massa frågor hos elever. - *Hur började det?* - *Varför just judar?* - *Vad hände efter kriget med dem judar som fanns kvar?* - *Kan det här hända igen?* - *Vad kan man göra för att det inte ska hända igen?* Frågorna är komplexa och rör både historien och nuet, och inrymmer moraliska aspekter. Det är frågor som lärare måste ta omhand och tillsammans med elever försöka besvara i historieundervisningen.

Inom en nära framtid kommer det inte längre finnas kvar överlevande från Förintelsen som själva kan berätta. Det innebär att inrättandet av Sveriges museum om Förintelsen är angeläget. Genom att dokumentera och förvalta överlevandes vittnesmål och deras berättelser kommer museet möjliggöra för elever och kommande generationer att ta del av dessa. De får därigenom kunskaper om det som ägde rum liksom vilka konsekvenser detta fick för enskilda människor, konsekvenser som fortsätter att påverka efterföljande generationer och samhällen.

Enbart kunskaper om Förintelsen kan emellertid inte ”vaccinera” mot auktoritära och icke-demokratiska ideologier. Om syftet är att kunskaper om Förintelsen ska bidra till insikter om betydelsen av demokrati och demokratiska värden (och som uttrycks i skolans styrdokument) behöver kunskaperna kompletteras med ett didaktiskt arbete. Detta lyfts fram i historiedidaktisk forskning som undersöker undervisning och lärande i skolämnet historia.

I den text som historiedidaktikern Steven Dahl ombetts att skriva för utredningen redogörs för en interventionsstudie som genomfördes i dennes avhandlingsprojekt, *Lärdomar av folkemord. Undervisning och lärande som historisk tolkning och orientering*. Studien ger stöd för att undervisning om Förintelsen kan bidra till att stärka de värden demokratin vilar på, särskilt om

undervisningen ger eleverna förutsättningar att både fördjupa sina historiska kunskaper och utveckla sin förmåga att orientera sig i nutiden.

Forum för levande historia har till uppgift att vara ett nationellt forum som ska främja arbete med demokrati och mänskliga rättigheter med utgångspunkt i lärdomar från Förintelsen. Att ta utgångspunkt i Förintelsen innebär att använda historien som referenspunkt i undervisning för att skapa förståelse för vad som kan hända när demokratin sätts ur spel och grundläggande demokratiska värden åsidosätts eller saknas. Det är i ljuset av detta som innebörden i alla människors lika värde och grundläggande demokratiska fri- och rättigheter framträder som särskilt betydelsefulla, och varför det är så viktigt att motverka antisemitism, rasism och intolerans.

Att belysa och se kopplingar mellan dåtid och vår samtid är av särskild betydelse i en tid som präglas av tilltagande antisemitism, och brott som sker med rasistiska förtecken liksom förekomsten av populistiska och icke-demokratiska partier. Undervisning om Förintelsen ger möjligheter att utveckla kritiskt tänkande och öka medvetenheten om hur processer som styr samhällsförändringar kan se ut. Utgångspunkten i Förintelsen inrymmer också möjlighet att samtala kring vilka värden som är värda att försvara och hur vi vill att framtidens samhälle ska se ut. Just i det sammanhanget har myndigheten Forum för levande historia en viktig roll och fyller en viktig funktion.

Forum för levande historia har sedan myndigheten bildades år 2003 erbjudit lärare i grund- och gymnasieskolan fortbildning i form av lärarseminarier, föreläsningar, workshops m.m. med syftet att ge stöd för lärare att ta upp och undervisa om Förintelsen, och andra brott som begåtts mot mänskligheten i historien. Till fortbildningsverksamheten hör även kunskapshöjande insatser om antisemitism, antiziganism, och rasism, både utifrån historiska perspektiv och hur dessa fenomen har koppling till och kommer till uttryck idag. Forum för levande historia utgör i det här sammanhanget både en viktig kunskapskälla, en lärandeplattform och ett forum där lärare kan utbyta erfarenheter med varandra. Detta är en omfattande uppgift där myndigheten möter ett stort behov och det är angeläget att förvalta och fortsätta utveckla det arbete som byggts upp på myndigheten Forum för levande historia de senaste cirka tjugo åren.

Sveriges museum om Förintelsen ska med utgångspunkt i samlingarna bevara och föra vidare minnet av Förintelsen samt fördjupa kunskaperna om Förintelsen. Forum för levande historia ska främja arbete med demokrati och mänskliga rättigheter med utgångspunkt i Förintelsen. De två myndigheterna kommer således att arbeta utifrån olika utgångspunkter och därigenom kommer de att kunna komplettera varandra och tillsammans stärka det demokratifrämjande och kunskapshöjande arbetet kring Förintelsen.

1.2 Utredningens uppdrag och arbetsformer

Utredningen inledde sitt uppdrag i september 2021. Av uppdraget framgår att utgångspunkten för uppdraget är den analys som Statens historiska museer lämnat den 18 juni 2021 om inrättandet av Sveriges museum om Förintelsen och det beslut som regeringen därefter fattat om inrättande. Utredaren ska:

- beakta och analysera konsekvenserna för Forum för levande historia av de förslag Statens historiska museer redovisat och regeringens kommande beslut om inrättandet av Sveriges museum om Förintelsen,
- föreslå vilka eventuella förändringar som kan behöva göras avseende Forum för levande historias uppgifter till följd av inrättandet av museet,
- belysa den roll som myndigheten har inom ramen för den nationella planen mot rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott, samt
- lämna förslag till vilka eventuella ändringar i myndighetens instruktion och regleringsbrev som bör göras med anledning av att det nya museet inrättas samt med anledning av de eventuella förändringar av Forum för levande historias ansvar som i övrigt föreslås.

I utredningens förslag bör eventuella konsekvenser avseende myndighetens kompetens- och resursbehov redovisas. Utredningen ska även se över om det finns behov av, och förutsättningar för, att utveckla Forum för levande historias roll. En annan fråga är hur myndighetens verksamhet rörande Förintelsen kan fortgå i förhållande till den verksamhet som föreslås bedrivs vid Sveriges museum om Förintelsen. Av uppdraget framgår även att utgångspunkten är att eventuella förslag ska rymmas inom befintlig ram. Hela uppdragsbeskrivningen återfinns i bilaga 1.

För att kunna belysa de frågor som ingår i uppdraget har utredningen inhämtat olika typer av information. Som en inledande del i arbetet har intervjuer genomförts med företrädare för Arbetsmarknadsdepartementet,

Kulturdepartementet och Utbildningsdepartementet som arbetar med frågor som på olika sätt relaterar till Forum för levande historias uppdrag. Utredningen har även genomfört möten med Forum för levande historias tillförordnade överintendent, överintendenten för Statens historiska museer och chefen för Historiska museet. Utredningen har haft en löpande dialog med Forum för levande historia och även träffat delar av myndighetens personal. För att få en helhetsbild av myndighetens verksamhet har det även genomförts intervjuer med personal på ytterligare två organisationer som på olika sätt samarbetar med Forum för levande historia; Statens skolverk och Folkbildningsrådet. Båda organisationerna arbetar i likhet med Forum för levande historia med utbildning som har ett demokratifrämjande syfte. Utredningen har vidare genomfört intervjuer via Skype med lärarutbildare vid Karlstads universitet, Stockholms universitet och Uppsala universitet. Kontakter med dessa lärarutbildare togs dels via kontakt med ordförande för Historielärarnas förening som i sin tur förmedlade kontakter till lärarutbildare. Dels togs kontakter direkt via olika lärosäten med lärarutbildningar. Dessutom har synpunkter inhämtats från ett antal civilsamhällesorganisationer genom frågor som skickats ut via mejl. Frågorna skickades en andra gång till de organisationer som inte inkommit med svar.

Utredningen har gett Steven Dahl, filosofie doktor i ämnesdidaktik inriktning historia vid Stockholms universitet, i uppdrag att skriva en kortare redogörelse av relevant aktuell forskning som med några exempel belyser på vilket sätt undervisning som tar utgångspunkt i Förintelsen kan bidra till att demokratiska syften nås. Utöver detta har information hämtats från olika skriftliga källor såsom rapporter, offentliga utredningar och betänkanden, årsredovisningar samt budgetunderlag. Vid formulering av våra slutsatser, bedömningar och förslag har utredningen utgått från den helhetsbild som framkommit under arbetet.

1.3 Disposition

Kapitel 1 utgör utredningens inledning där utredaren kortfattat beskriver innebörden i att främja demokrati med utgångspunkt i lärdomar av Förintelsen och betydelsen av den verksamhet som bedrivs vid Forum för levande historia. Därefter följer en redogörelse av utredningens uppdrag och arbetsformer och en disposition.

Kapitel 2 utgör en bakgrundbeskrivning till utredningens slutsatser, förslag och bedömningar. Kapitlet inleds med en beskrivning av myndigheten

Forum för levande historias framväxt och de uppdrag myndigheten haft under senare år. Därefter följer en beskrivning av myndighetens roll i förhållande till regeringens demokratipolitik och det särskilda regeringsuppdrag som myndigheten har inom ramen för den nationella planen mot rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott. Dessa avsnitt följs av en beskrivning av det internationella nätverket Internationella alliansen för hågkomst av Förintelsen (IHRA) och dess rekommendationer som utgör riktlinjer för Forum för levande historias utbildningsverksamhet. Kapitlet avslutas med en beskrivning av inrättandet av Sveriges museum om Förintelsen, en redogörelse av betänkandet Sveriges museum om Förintelsen (SOU 2020:21) och en sammanfattning av några av remissvaren till betänkandet. Avseende remissvaren har utredningen tagit fasta på uppfattningar om Forum för levande historia.

I kapitel 3 redovisas konsekvenser för Forum för levande historia av inrättandet av Sveriges museum om Förintelsen. Kapitlet inleds med en beskrivning av den rapport som Statens historiska museer lämnat med förslag till inrättandet av Sverige museum om Förintelsen. Därefter följer en beskrivning av de synpunkter utredningen inhämtat från berörda aktörer. Kapitlet avslutas med en redogörelse av utredningens samlade analys av konsekvenserna för Forum för levande historia med anledning av det nya museet och en redovisning av de möjligheter som utredningen identifierat i syfte att utveckla myndighetens roll framöver.

I kapitel 4 redovisas utredningens förslag och bedömningar. Kapitel 5 innehåller en beskrivning av konsekvenserna av förslagen. I kapitel 6 återfinns utredningens förslag till ändringar i Forum för levande historias instruktion. Kapitel 7 utgör utredningens referensförteckning. I bilaga 1 återfinns utredningens uppdrag. Bilaga 2 innehåller ett historiedidaktiskt bidrag av Steven Dahl, filosofie doktor i ämnesdidaktik, inriktning historia vid Stockholms universitet. I texten belyses och diskuteras utifrån forskningsperspektiv relevant aktuell på vilket sätt undervisning som tar utgångspunkt i Förintelsen kan bidra till att demokratiska syften nås. I bilaga 3 redovisas de aktörer myndigheten har genomfört möten med. Bilaga 4 innehåller en beskrivning av de skriftliga frågor som utredningen ställt till representanter för civilsamhället.

I den fortsatta texten används för läsbarhetens skull förkortningen FLH avseende Forum för levande historia och SHM avseende Statens historiska museer.

2. Bakgrund

Detta kapitel inleds med en beskrivning av myndigheten FLH:s framväxt och de uppdrag myndigheten har haft under senare år. Därefter följer en beskrivning av myndighetens roll i förhållande till regeringens demokratipolitik och det särskilda regeringsuppdrag som myndigheten har inom ramen för den nationella planen mot rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott. Utredningen har valt att lyfta fram dessa områden då det är områden inom vilka myndigheten har fått ett stort antal uppdrag de senaste åren. Områdena är därmed centrala för utredningens analys och bedömning av myndighetens roll framöver. Avsnittet om FLH:s roll inom ramen för den nationella planen mot rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott svarar även mot utredningens deluppdrag, att belysa den roll som myndigheten har inom ramen för denna plan. Dessa avsnitt följs av en beskrivning av det internationella nätverket International Holocaust Remembrance Alliance (IHRA) och dess rekommendationer som utgör riktlinjer för FLH:s utbildningsverksamhet. Kapitlet avslutas med en redogörelse av betänkandet Sveriges museum om Förintelsen (SOU 2020:21) och de uppdrag som getts till Statens historiska museer om inrättandet av Sveriges museum om Förintelsen, samt en sammanfattning av några av remissvaren till betänkandet.

Utredningen har i sina beskrivningar i kapitlet prioriterat FLH:s uppdrag och arbete de senaste fem åren för att, med tanke på den relativt korta tid som utredningen har till sitt förfogande, göra en rimlig avgränsning. En följd av detta är att vissa delar av myndighetens verksamhet genom åren inte berörs, även om dessa har utgjort en viktig del. Ett exempel är det arbete myndigheten bedrivit när det gäller att undersöka tolerans bland ungdomar.

2.1 Forum för levande historia

2.1.1 Forum för levande historias framväxt

För att analysera och bedöma FLH:s roll och uppdrag framöver har utredningen tagit utgångspunkt i bakgrunden till att myndigheten bildades och hur dess uppdrag har utvecklats fram till idag.

Informationssatsningen Levande historia

I en partiledardebatt i riksdagen sommaren 1997 utlovade statsminister Göran Persson ”information om vad som hände under andra världskriget, den människosyn som låg bakom Förintelsen”. Detta blev startpunkten för

informationssatsningen Levande historia hösten 1997. Syftet var att sprida kunskap och information om Förintelsen samt att med utgångspunkt i Förintelsen skapa en bred diskussion kring frågor om demokrati, tolerans, medmänsklighet och människors lika värde. Informationsatsningen skulle framför allt ses som en påminnelse om att något liknande kan hända igen om vi inte håller diskussionen och debatten levande. Bakgrunden till initiativen var bland annat en rapport som Centrum för invandringsforskning vid Stockholms universitet (CEIFO) och Brottsförebyggande rådet (BRÅ) presenterade i juni 1997 (Lange, Löow, Bruchfeld & Hedlund, 1997). Rapporten redovisade svar på frågor som ställts till ungdomar avseende hur ofta de utsatts för rasistiskt, etniskt och politiskt motiverat våld och hot, och attitydfrågor. Ett av de mer uppseendeväckande resultaten var att det fanns ungdomar som uppgav att de inte var säkra på att Förintelsen har ägt rum. Till denna bakgrund hör också att det under slutet av 1990-talet inträffade en rad händelser i det svenska samhället med uttalade främlingsfientliga och rasistiska motiv. Tillsammans utgör detta bakgrund till projektet Levande historia (benämns fortsättningsvis Levande historia).

År 1998 publicerades boken ”...om detta må ni berätta... En bok om Förintelsen 1933–1945” (Bruchfeld & Levine, 1997) som distribuerades till alla hushåll med barn i grundskolan och andra som aktivt gjorde beställningar. Boken översattes senare till olika språk och distribuerades av myndigheten FLH.

Samma år öppnade Levande historia en webbplats för att bland annat bemöta grupper på Internet som förnekar att Förintelsen har ägt rum. Vid den här tidpunkten var webbplatsen en av de utförligaste på nätet med information på svenska om Förintelsen.

Under åren 1997–2000 genomförde Levande historia en rad olika seminarier och konferenser. Tillsammans med Svenska kommittén mot antisemitism (SKMA) arrangerades exempelvis en konferens i mars år 1999 om studieresor till koncentrations- och förintelseläger. För att underlätta för lärare avseende undervisning om Förintelsen, och för att sprida kunskap kring Förintelsen, dess värdefrågor och människosyn, genomförde Levande historia en rad olika aktiviteter riktade till skolan.

Sverige arrangerade år 2000 en internationell konferens om utbildning och information om Förintelsen, The Stockholm meeting on the Holocaust. I

samband med konferensen bildades en samverkansgrupp, Task Force for International Cooperation on Holocaust Education, Remembrance and Research (ITF) som idag är International Holocaust Remembrance Alliance (IHRA) med syfte att samordna ett internationellt arbete kring utbildning, forskning och minneshållande av Förintelsen.

Etableringen av myndigheten Forum för levande historia

I september 1999 beslutade regeringen att tillkalla en kommitté med uppgift att utreda etablerandet av ett forum för Levande historia, kommittén Forum för Levande historia. Enligt kommitténs direktiv skulle forumet behandla frågor som rör demokrati, tolerans och mänskliga rättigheter med utgångspunkt i Förintelsen (dir. 1999:75). Verksamheten skulle bedrivas i nära kontakt med pågående forskning. Utgångspunkten var att det nya forumet skulle inleda sin verksamhet senast år 2003. Den verksamhet som under åren 1997–1999 bedrivits inom ramen för projektet Levande historia skulle inordnas i kommittén.

Kommittén överlämnade i januari 2001 sin slutrapport Forum för Levande historia (SOU 2001:5) där det föreslås att ett nytt kunskapscentrum, Forum för Levande historia, inrättas. I slutrapporten lyfts fram att ”Forum för Levande historia ska ses mot bakgrund av de positiva erfarenheterna av informationssatsningen Levande historia, och som en konkret åtgärd i linje med många av de andra initiativ och utredningar som genomförts på 1990-talet mot rasism, antisemitism, antiziganism, främlingsfientlighet och antidemokratiska krafter i syfte att stärka demokratin.” (s.7). Det lyfts även fram att syftet med Forum för Levande historia är unikt avseende att främja arbete med, diskussion om och reflexion över demokrati, tolerans och mänskliga rättigheter i samtiden utifrån historiska perspektiv, från Förintelsen och från svensk 1900-talshistoria. Det framgår också att genom att göra historiska tillbakablickar som det finns möjlighet att granska samtiden utifrån olika perspektiv och underlätta diskussioner om komplexa frågor. På det sättet kan Forum för Levande historia illustrera var och ens skyldighet att försöka förstå vilka konsekvenserna blir när demokratin sätts ur spel. Det betonas att lära sig historia inte bara är en fråga om historiska fakta utan i lika hög grad en fråga om att stärka historiemedvetandet. Begreppet definieras som ”människors upplevelse av sammanhang mellan tolkningen av det förflutna, förståelsen av det närvarande och perspektiven på framtiden” (s.8).

Det övergripande målet för verksamheten är att stärka viljan hos var och en att aktivt verka för alla människors lika värde. Forumet ska behandla frågor som rör demokrati, tolerans och mänskliga rättigheter med utgångspunkt i Förintelsen. Verksamheten ska ge människor möjlighet att fördjupa sina sakkunskaper, och tillfälle att reflektera över sin egen och andras inställning till demokrati, tolerans och mänskliga rättigheter. Andra angelägna uppgifter är att förmedla ett kritiskt förhållningssätt och rikta uppmärksamhet på olika bruk och missbruk av historia. Det beskrivs att en uppgift är att knyta an till frågor som behandlas utifrån ett svenskt perspektiv. Detta i syfte att visa människor att frågor som skenbart tycks ligga långt bort, i tid eller rum, kan ha bäring på det samhälle som vi lever i och beröra oss här och nu.

I slutrapporten framkommer att Forum Levande historia även ska uppmärksamma frågor som rör det mångkulturella Sverige och det svenska samhällets relation till erkända nationella minoriteter. Forumet bör vidare stimulera och underlätta utbildning om mänskliga rättigheter, men också erbjuda en faktabank i dessa frågor. Tvärvetenskaplighet är en av de arbetsmetoder som framhålls. Det beskrivs även att Forum för Levande historia är en helt ny typ av organisation som bland annat ska erbjuda fort- och vidareutbildning för lärare.

I budgetpropositionen för 2002 (prop. 2001/02:01, utg.omr. 17) föreslår regeringen att en ny myndighet inrättas i Stockholm för frågor som rör demokrati, tolerans och mänskliga rättigheter med utgångspunkt i Förintelsen. I propositionen uttrycks att verksamheten ska syfta till att stärka människors vilja att aktivt verka för alla människors lika värde. Regeringen föreslår att Forum för Levande historias permanenta uppdrag ska vara att främja arbete med, diskussion om och reflektion över demokrati, tolerans och mänskliga rättigheter i samtiden utifrån historiska perspektiv, från Förintelsen och från svensk nutidshistoria. Genom historieförmedling, till exempel i form av utställningar, genom konstnärliga uttrycksformer som musik, bildkonst, dans, teater, film och litteratur, genom utbildning, föreläsningar och debatt, skulle människor kunna få ett fördjupat historiemedvetande.

Regeringen uttrycker att Forum för Levande historia bör ha sitt säte i Stockholm men verka i hela landet genom samverkan med ett brett spektrum av aktörer, bland annat med andra kulturinstitutioner, skolor, universitet och högskolor, folkbildningsorganisationer och andra

folkrörelser. Det lyfts fram att barn och ungdomar i grund- och gymnasieskolan är särskilt viktiga att nå genom forumets verksamhet och att även lärare och andra vuxna i barns och ungdomars närmiljö följaktligen utgör centrala målgrupper. Vidare uttrycker regeringen att Forum för levande historia aktivt ska främja högtidlighållandet av Förintelsens minnesdag genom olika initiativ riktade till såväl det offentliga Sverige som föreningsliv, organisationer och enskilda.

Riksdagen godkände regeringens förslag om att inrätta en ny myndighet för frågor som rör demokrati, tolerans och mänskliga rättigheter med utgångspunkt i Förintelsen (bet. 2001/02:KrU1, rskr. 2001/02:72).

I budgetpropositionen för 2009 föreslår regeringen att Forum för levande historias uppdrag förtydligas så att det framgår att myndighetens uppdrag innefattar kommunismens brott mot mänskligheten (prop. 2008/09:01, utg.omr. 17). Riksdagen godkände regeringens förslag (bet. 2008/09:KrU1, rskr. 2008/09:93).

2.1.2 Forum för levande historia – uppgifter och verksamhet idag

FLH har enligt sin nuvarande instruktion¹ i uppgift att vara ett nationellt forum som ska främja arbete med demokrati, tolerans och mänskliga rättigheter med utgångspunkt i Förintelsen. Myndigheten har särskilt till uppgift att informera om Förintelsen och kommunismens brott mot mänskligheten. Myndigheten ska sträva efter att stärka människors vilja att aktivt verka för alla människors lika värde. Till myndighetens uppgifter hör vidare att aktivt främja högtidlighållandet av Förintelsens minnesdag och företräda Sverige i International Holocaust Remembrance Alliance (IHRA), samt att dela ut ett pris för humanitära och demokratifrämjande insatser enligt förordningen (2004:1024) om pris till Per Angers minne.

FLH:s verksamhet ska enligt instruktionen vidare bedrivas i nära kontakt med pågående forskning, andra kultur- och utbildningsinstitutioner samt myndigheter, organisationer och föreningar vars verksamhet rör liknande frågor. FLH ska verka för ökad kunskap grundad på forskning och samverkan med andra, exempelvis universitet och högskolor, och förmedla kunskap inom sitt verksamhetsområde.

¹Förordning med instruktion (2007:1197) för Forum för levande historia

FLH genomför även uppdrag som ges i myndighetens regleringsbrev som regeringen beslutar om i särskild ordning, t.ex. att samordna och följa upp den nationella planen mot rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott. Myndigheten har därtill i uppdrag att förvalta boken "...om detta må ni berätta... En bok om Förintelsen 1933–1945".

FLH:s verksamhet är sektorsövergripande och berör flera politikområden såsom utbildning, kultur, demokrati, diskriminering och mänskliga rättigheter. Myndigheten sorterar under Kulturdepartementet och utgiftsområde 17. Bedömningsgrunder för verksamhetens resultat kopplar därmed på en övergripande nivå till de kulturpolitiska målen som riksdagen fastställt.

En väsentlig del av FLH:s verksamhet består av utställningar och program, utbildning och fortbildning. FLH tar kontinuerligt fram rapporter och samverkar aktivt med experter inom forskarvärlden. Myndigheten tar även fram olika typer av klassrumsmaterial. Myndigheten arbetar aktivt för att verksamheten ska nå ut i hela landet och har de senaste åren vidareutvecklat det digitala formatet av utbildningar och seminarier. Myndigheten samverkar på olika sätt med en rad aktörer såsom civilsamhälle, myndigheter, kommuner, akademi och museer, samt har ett brett internationellt nätverk.

FLH:s största målgrupp är lärare och elever i skolan. De senaste åren har myndigheten haft i uppdrag att vidga sina målgrupper. Myndigheten arbetar mot flera målgrupper såsom kultur- och samhällsintresserad allmänhet, yrkesverksamma inom offentlig sektor, civilsamhället och målgrupper inom formell, icke-formell och informell utbildning. När det gäller skolan har FLH tidigare främst arbetat mot årskurs 4–9 i grundskolan och gymnasieskolan. Idag vänder sig myndigheten mer aktivt även till andra skolformer som t.ex. folkhögskolan och särskolan.

Förvaltningsanslag och övrig finansiering

FLH:s förvaltningsanslag uppgår år 2022 till 50,2 miljoner kronor. Utöver detta tillförs myndigheten omfattande extra finansiering för särskilda regeringsuppdrag. I regleringsbrevet för 2022 återfinns flera uppdrag med särskild finansiering bland annat 6 miljoner kronor för uppdrag inom den nationella planen mot rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott. FLH tillförs vidare 5 miljoner kronor för ett uppdrag om demokratistärkande insatser för att motverka antisemitism och andra former

av rasism tillsammans med Statens skolverk och 2 miljoner kronor för ett uppdrag att stärka förutsättningarna för hågkomstresor till Förintelsens minnesplatser. År 2021 uppgick myndighetens förvaltningsanslag till 59,8 miljoner kronor. Anledningen till detta högre anslag 2021 var ett tidsbegränsat uppdrag där 10 miljoner kronor skulle användas till att samla in föremål, berättelser, dokument och arkivmaterial från överlevande och deras liv i Sverige (Ku2021/00867). Myndigheten hade under 2021 i genomsnitt 46 anställda, vilket motsvarade 42 årsarbetskrafter.

Fortbildningsverksamhet

FLH bedriver fortbildningsverksamhet i olika former. Syftet är att öka deltagarnas kunskaper, färdigheter och engagemang i arbetet för demokrati och mänskliga rättigheter med utgångspunkt i Förintelsen. En del av fortbildningsverksamheten genomförs inom ramen för den nationella planen mot rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott. Se vidare avsnitt 2.1.4.

Merparten av fort- och utbildningstillfällen är endags- eller halvdagsarrangemang med föreläsningar, workshoppar och erfarenhetsutbyte mellan deltagarna. Fortbildningarna riktar sig till flera målgrupper. Myndigheten fyra huvudsakliga målgrupper², skola (lärare och elever), yrkesgrupper (offentlig sektor), kultur- och samhällsintresserad allmänhet och civilsamhället. Varje målgrupp inrymmer i sin tur flera och olika undergrupper. Skolan utgör den största målgruppen och består av olika slags skolor, folkhögskolor, grund- och gymnasieskolor samt skolor på SiS-institutioner. Exempel på aktörer mot utbildningsväsendet är verksamma inom lärarutbildning (lärarutbildare och lärarstuderande), skolledare, lärare, samt personal inom elevhälsa. Den fortbildningsverksamhet som vänder sig till lärare har utvecklats i relation till hur skolans styrdokument utvecklats. Fortbildningen erbjuds i form av kurser (fysiska och digitala), klassrumsmaterial med mera. FLH arrangerar även fortbildningsresor till Förintelsens minnesplatser, vilka dock har minskat i omfattning de senaste två åren till följd av pandemin.

Avseende yrkesgrupper inom offentlig sektor som FLH erbjuder fortbildning finns bland andra poliser och socialsekreterare. Denna fortbildningsverksamhet har utvecklats i relation till regler som styr

² Forum för levande historia (2020), Verksamhetsplan för 2021, dnr 2020/139

yrikesverksamma inom offentlig sektor med en förståelse för vad dessa innebär i relation till Forum för levande historias uppdrag. Inom målgruppen civilsamhället finns verksamma inom folkbildningen och ideella organisationer med en mångfald av inriktningar.

De senaste åren har utbildnings- och fortbildningsverksamheten ökat markant. Mellan åren 2018–2020 ökade kostnaden för dessa verksamheter från drygt 6 miljoner kronor till 16,0 miljoner kronor och utgjorde då den näst största utgiftsposten efter verksamhetsområdet utställningar (21,2 miljoner kronor). De fortbildningsinsatser som under samma period ökade mest, sett till antalet deltagare, var distanskurser för lärare och fortbildningar för offentligt anställda. De digitala fortbildningarna har fortsatt att utvecklas under pandemin och innebär att myndigheten når nya målgrupper över hela landet.

FLH:s utbildningar och pedagogiska material som vänder sig till skolan har stor efterfrågan. Myndighetens uppföljningar av genomförda utbildningar visar att deltagarna anser att insatserna är relevanta, håller hög kvalitet och motsvarar deras förväntningar.

Företaget Strategirådet har på uppdrag av FLH effektutvärderat ett urval av myndighetens fortbildningar för skolpersonal och offentligt anställda. Utvärderingen som redovisades 2021 pekar på att genomförandet av utbildningarna håller en hög kvalitet som förklaras av kompetenta utbildare och ett interaktivt upplägg som främjar lärande. Innehållet uppfattas som relevant i relation till deltagarnas behov. Det lyfts dock fram att fortbildningsinsatserna inte följs upp på deltagarnas arbetsplatser vilket försvagar hållbara effekter på lång sikt. Utvärderingen pekar på att FLH kan uppnå mer hållbara effekter genom att vidareutveckla fortbildningens inriktning och upplägg. Strategirådets sammantagna bedömning är att FLH driver en ambitiös fortbildningsverksamhet som skapar värde för de enskilda deltagarna. Strategirådet rekommenderar att myndigheten bör ta ställning till om fortbildningen ska stärka organisationer eller enskilda medarbetare, stärka förutsättningarna för att nå mer hållbara effekter, och anpassa innehållet och utveckla kommunikationen för att nå vald målgrupp.

Pedagogiska riktlinjer

En utgångspunkt för FLH:s pedagogiska verksamhet, förutom skolans styrdokument, är myndighetens pedagogiska riktlinjer och de

rekommendationer för undervisning och lärande om Förintelsen som IHRA har tagit fram. Se vidare avsnitt 2.2.

FLH har utarbetat pedagogiska riktlinjer för att stärka den pedagogiska kvalitén och myndighetens särart i sitt utbud av seminarier, fortbildningar, utställningar, workshoppar och undervisnings- och utbildningsmaterial som myndigheten producerar. Riktlinjerna från 2018 beskrivs vila på beprövad erfarenhet och aktuell forskning inom pedagogik och didaktik.

Riktlinjerna berör aspekterna målgrupp, syn på lärande, historiemedvetande, historiekultur och historiebruk, normer, samt mikro- och makroperspektiv. Syftet med riktlinjerna är att de ska fungera vägledande, inspirerande och stödjande i myndighetens pedagogiska arbete.

Av riktlinjerna framgår att myndighetens verksamhet har fokus på lärdomar som kan dras utifrån kunskaper om processer i samhället som kan leda till brist på respekt för de mänskliga rättigheterna, eller till en nedmontering av demokratin. Därutöver beskrivs att verksamheten även får väsentlig ledning genom att följa utvecklingen inom för myndigheten relevant pedagogisk och historiedidaktisk forskning. Det framgår att den primära målgruppen för myndighetens pedagogiska verksamhet är lärare och elever i grundskolan (åk.4–9) och gymnasiet, men att de pedagogiska riktlinjerna bör vara tillämpbara på alla målgrupper.

När det gäller syn på lärande framgår att myndighetens verksamhet bör utformas med hänsyn till att alla har sitt individuella sätt att ta in och bearbeta information, och att det därför är viktigt att beakta att det finns olika sätt att lära. I anslutning till detta beskriver myndigheten sin syn på kunskap. Myndighetens utgångspunkt är att det finns olika aspekter av kunskap. Dessa aspekter definieras som att veta, att kunna och att förstå. Det lyfts fram att det inte räcker med att bara lära in fakta för att skapa förståelse, men att faktakunskaper är en förutsättning för att kunna se sammanhang och mönster.

De pedagogiska riktlinjerna tar även översiktligt upp begreppen historiemedvetande, historiekultur och historiebruk. Det beskrivs att myndigheten genom sina arbetsätt vill förmedla en förståelse för att vi styrs och påverkas av händelser och skeenden i det förflutna. Vidare beskrivs att det didaktiska arbetet kännetecknas av kopplingar mellan det förflutna, samtid och framtid. Det centrala blir att främja människors

historiemedvetande i syfte att underlätta tolkningar av händelser i det förflutna och i samtiden, samt skapa en stärkt handlingsberedskap för framtiden. Målet är att göra nutidskopplingar på ett balanserat, relevant och icke anakronistiskt sätt. Det framkommer att verksamheten på Forum för levande historia ska syfta till att stimulera kritiskt tänkande, där historien blir ett redskap för individen att reflektera över sig själv och sin samtid. Ett mer utförligt resonemang avseende innebörden i ovanstående begrepp redogörs för i avsnittet ”Undervisning och elevers lärande om och av Förintelsen”, se bilaga 2.

Under rubriken mikro- och makroperspektiv i de pedagogiska riktlinjerna beskrivs att myndigheten i sin pedagogiska verksamhet arbetar med både små och stora berättelser. Ett fokus på enskilda individers levnadsöden, små berättelser, kan bidra till att bättre förstå enskilda individers bevekelsegrunder och världsbild. Ett fokus på de större strukturella sammanhangen, stora berättelser, deras kontinuiteter respektive förändringar kan bidra till att både se hur dagens samhälle har utvecklats ur det som har föregått det och att kritiskt granska dagens situation ur ett historiskt perspektiv.

Särskilda regeringsuppdrag och uppdrag i regleringsbrev

Som framgår ovan ges FLH också särskilda regeringsuppdrag och uppdrag i regleringsbrev. Dessa uppdrag motsvarade åren 2018–2021 årligen mellan 18 och 33 procent av myndighetens sammantagna intäkter. Uppdragen finansieras av särskilda medel från exempelvis utgiftsområde 1 Rikets styrelse och 13 Jämställdhet och nyanlända invandrares arbetsmarknadsetablering.

De tillfälliga uppdragen har generellt haft en tydligare koppling till mer samtidspolitiska frågor än det instruktionsenliga uppdraget. Exempel på det är uppdraget att ta fram och genomföra kompetensutvecklingsinsatser för offentligt anställda om likvärdigt bemötande oavsett sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck som myndigheten fick 2020 (A2020/02252). Sett till uppdragen som givits sedan 2016 kan två huvudsakliga teman identifieras; arbete för demokrati och arbete mot rasism. Se vidare avsnitt 2.1.3 och 2.1.4. Förutom särskilda uppdrag rörande arbete för demokrati och arbete mot rasism återfinns ett antal övriga uppdrag. Exempelvis har FLH under 2022 i uppdrag att stärka förutsättningarna för hågskomstresor till förintelsens minnesplatser (A2021/02318). Myndigheten har tidigare år haft liknande uppdrag.

Myndigheten ska enligt uppdrag i regeringsbrev även utbetala medel till Raoul Wallenberg Academy för bidrag till ett pris till Raoul Wallenbergs minne i syfte att synliggöra kunskapshöjande insatser för barn och ungdomar om rasism och liknande former av fientlighet (A2021/02318).

FLH hade under år 2021 i uppdrag att samla in föremål, berättelser, dokument och arkivmaterial från överlevande och deras liv i Sverige. Utöver detta hade FLH i uppdrag att göra en kartläggning av befintliga samlingar som innehåller information om överlevande med anknytning till Sverige eller material från deras liv i Sverige. Uppdraget är ett led i inrättandet av Sveriges museum om Förintelsen och arbetet ska genomföras i dialog med Statens historiska museer.

Sveriges nationella minoriteter

FLH har som en del i uppdraget att främja arbete med demokrati, tolerans och mänskliga rättigheter med utgångspunkt i Förintelsen även uppmärksammat och belyst vissa av de nationella minoriteterna ur ett historiskt perspektiv. Myndigheten har exempelvis producerat klassrumsmaterial och utställningar som berör romers och judars historia med utgångspunkt i Förintelsen. Myndigheten har även belyst rasism och diskriminering som samer blivit och blir utsatta för. FLH publicerade hösten 2021 rapporten ”Minoritet i historien - allmänhetens uppfattningar om sina kunskaper om de nationella minoriteternas historia och dess inställning till historisk rättvisa”. Rapporten togs fram för att förstå hur människor i Sverige bedömer sina kunskaper om de nationella minoriteternas historia.

De nationella minoriteternas långvariga historiska närvaro i Sverige är ett av de huvudsakliga skälen till att judar, romer, samer, sverigefinnar och tornedalingar konstaterades vara nationella minoriteter när Sverige ratificerade de Europarådskonventioner som ligger till grund för politiken för de nationella minoriteterna. Bland åtagandena återfinns bland annat att informera och sprida kunskap kring nationella minoriteter och minoritetsspråk. Institutet för språk- och folkminnen (Isof) har exempelvis enligt sin instruktion i uppdrag att sprida kunskap och material om minoritetsspråken finska, jiddisch, meänkieli och romani chib³. Sametinget har motsvarande uppdrag avseende samiska⁴. Länsstyrelsen i Stockholms län

³ Förordning (2007:1181) med instruktion för Institutet för språk och folkminnen

⁴ Sametingslag (1992:1433)

ska i dialog med Sametinget verka för att minoritetspolitikens fastställda mål uppnås och redovisa utvecklingen på området. I det ingår bland annat att myndigheterna ska sprida kunskap om de nationella minoriteterna och Sveriges minoritetsåtaganden via webbplatsen minoritet.se (Fi2020/02647, Ku2021/02357).

Regeringen har nyligen påbörjat arbetet med två uppgörelser avseende historiska övergrepp och kränkningar mot samer och tornedalingar i form av en sanningskommission och en sannings- och försoningskommission (dir. 2020:29 och dir. 2021:103). Tidigare har regeringen också publicerat en vitbok om behandlingen av romer under 1900-talet (Ds 2014:8).

Internationell verksamhet

FLH bedriver visst internationellt samarbete. Detta arbete utgör ofta utgångspunkter för myndighetens seminarier och programaktiviteter. Myndigheten tar även emot ett stort antal studiebesök till myndigheten från olika länder, inklusive besök från utländska ambassader i Sverige.

FLH har vidare en viktig funktion inom IHRA (se vidare nedan), där myndigheten har ett särskilt uppdrag att bistå Regeringskansliet i arbetet med att genomföra det svenska ordförandeskapet i IHRA. Sverige tar under perioden 1 mars 2022 t.o.m. 28 februari 2023 över ordförandeskapet i IHRA.

År 2020 fick FLH i uppdrag att bistå Regeringskansliet i förberedelserna och genomförandet av Malmö internationella forum för hågkomst av Förintelsen och bekämpande av antisemitism. Konferensen ägde rum i oktober 2021. Inför mötet hade FLH och ett antal myndigheter även i uppdrag att genomföra åtgärder som bl.a. syftar till att främja hågkomst av Förintelsen samt motverka antisemitism, antiziganism och andra former av rasism.

FLH representerar Sverige i Auschwitz-Birkenau Foundations International Committee. Auschwitz-Birkenau Foundation är en stiftelse som grundades 2009 i syfte att bidra till bevarandet av minnesplatsen Auschwitz-Birkenau i Polen.

2.1.3 Uppgifter inom ramen för regeringens demokratipolitik

FLH:s grundläggande uppgift är, enligt myndighetens instruktion, att främja arbete med demokrati, tolerans och mänskliga rättigheter med utgångspunkt

i Förintelsen. Detta innebär att en betydande del av myndighetens arbete handlar om att på olika sätt främja och stärka demokratin med tydliga kopplingar till regeringens demokratipolitik. Myndighetens insatser för att stärka demokratin har dels genomförts inom ramen för myndighetens kärnuppdrag, såsom det kommer till uttryck i instruktionen, dels genom uppdrag i myndighetens regleringsbrev och genom uppdrag som regeringen beslutat om i särskild ordning. Under 2010-talet har regeringen gradvis stärkt FLH:s arbete med demokratifrågorna.

Regeringens demokratistrategi

Regeringen beslutade sommaren 2018 om en strategi för en stark demokrati Strategi för en stark demokrati – främja, förankra, försvara (Ku2018/01406). I strategin belyser regeringen de utmaningar som demokratin står inför idag och lägger fast prioriteringar för demokratipolitiken. Dessa prioriteringar är: främja – fler ska vara delaktiga i demokratin, förankra – fler ska förstå och praktisera demokratin samt försvara – fler ska stå upp för demokratin. I strategin betonas vikten av att arbeta med att stärka demokratin. Bland de åtgärder för en stark demokrati som redovisas i strategin återfinns flera av FLH:s uppgifter.

Uppdrag att stärka demokratins motståndskraft och främja demokratiska förmågor

Sedan 2018 har myndighetens arbete med att främja kunskap om demokratin och dess värderingar fått en ännu starkare tyngd. Myndigheten fick då i särskilt uppdrag att stärka demokratins motståndskraft genom att sprida kunskap om faran när demokratin urholkas. Insatsen syftade till att uppmuntra till reflektion om individens ansvar att försvara demokratin och att stärka de kunskaper och förmågor som krävs för ett aktivt medborgarskap (Ku2018/01402). Myndigheten etablerade under dessa år ett brett demokratistärkande arbete.

I arbetet rymdes en rad aktiviteter: pedagogiskt material för klassrummet, rapporter och andra tryckta material, utställningar, föreläsningar och workshoppar, filmer och webbkurser, fortbildningar för skolpersonal, nationella samarbeten och nätverk samt omfattande spridning av material och kommunikation. Målgruppen för satsningen var dels elever på högstadiet och i gymnasieskolan, dels tjänstemän inom offentlig förvaltning, aktiva inom det civila samhället och en intresserad allmänhet.

Under 2020 förstärktes arbetet ytterligare då regeringen gav myndigheten i uppdrag att ta fram och sprida pedagogiskt material som främjar elevers demokratiska förmågor och kunskaper om demokratin (Ku2020/00709). Syftet är att nå ut till en majoritet av landets elever och att stärka de kunskaper och förmågor som krävs för ett aktivt medborgarskap och bidra till att göra demokratin mer motståndskraftig genom att förankra stödet för demokratin som styrelseskick. Målgruppen är elever från och med grundskolans årskurs 4 till och med gymnasieskolans årskurs 3. Slutredovisning av uppdraget sker den 3 mars 2022.

Som ett resultat av det mångåriga arbetet på demokratiområdet har en stor kompetens byggts upp internt samtidigt som myndigheten förfogar över en rad pedagogiska resurser som tillhandhålls i såväl digital som i fysisk form. Myndigheten tillhandahåller också ett antal utställningar med demokratitema. Ytterligare en viktig resurs är en webbfortbildning riktad mot lärare om hur de kan bemöta och ta upp svåra frågor i klassrummet, inte minst när det gäller att bemöta antidemokratiska uttryck.

Demokratin 100 år och samordning av insatser som stärker demokratin

Under 2020 och 2021 har regeringen genomfört en nationell kraftsamling för att uppmärksamma att demokratin i Sverige fyller 100 år och för att stärka förutsättningarna för människor att delta aktivt i demokratin. Inom satsningen har ett 20-tal myndigheter fått i uppdrag att genomföra demokratistärkande insatser samtidigt som ett särskilt statsbidrag till organisationer i det civila samhället för åtgärder som stärker demokratin tagits fram. Under 2021 fick FLH i uppdrag att samordna arbetet med demokratistärkande insatser som genomförs av de olika aktörerna inom satsningen (Ku2021/01426). I regleringsbrevet för 2022 förlängdes uppdraget till myndigheten, nu med fokus på att samordna arbetet med insatser som genomförs av olika aktörer generellt i syfte att främja, förankra och försvara demokratin. En viktig del av uppdraget är att fortsätta administrera och utveckla det nätverk med myndigheter och organisationer som myndigheten bildade under 2021 (Ku2021/02377). I uppdraget ingår att göra en framåtsyftande behovsanalys vilket indikerar regeringens avsikt att ge FLH ett mer varaktigt samordnande uppdrag. För genomförandet av uppdraget har myndigheten tillförts 600 000 kronor från utgiftsområde 1 Rikets styrelse.

Demokratistärkande insatser för att motverka antisemitism och andra former av rasism

FLH har sedan 2019 drivit projektet DEMBRA tillsammans med Statens skolverk. DEMBRA står för demokratisk beredskap mot rasism, antisemitism och antidemokratiska attityder. Projektet syftar till en demokratisk skolkultur baserad på deltagande och kritiskt tänkande. Det innebär ett arbete med en ”hela skolan-ansats” med kompetensutveckling för lärare, skolledare och andra medarbetare på skolan. DEMBRA är utvecklat av det norska Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter (HL-Senteret). Som en följd av regeringens åtaganden på Malmö internationella forum för hågkomst av Förintelsen har FLH åren 2022 och 2023 i uppdrag att tillsammans med Statens skolverk utveckla ett verktyg för systematiskt arbete med demokratistärkande insatser i skolväsendet, folkbildningen och inom andra delar av utbildning för vuxna (Ku2021/02377). Myndigheterna ska erbjuda målgrupperna processtöd i arbetet med verktyget. Utgångspunkt för uppdraget är kunskaper och erfarenheter från arbetet med det norska konceptet DEMBRA och Europarådets ramverk om utbildning för aktivt medborgarskap (Reference Framework of Competences for Democratic Culture). För utgifter med anledning av uppdraget har Statens skolverk tilldelats totalt 10 miljoner kronor varav Statens skolverk ska betala ut 5 miljoner kronor till FLH.

Pris till Per Angers minne

Som beskrivits tidigare har FLH även i uppdrag att dela ut ett pris för humanitära och demokratifrämjande insatser enligt förordningen (2004:1024) om pris till Per Angers minne. Per Anger-priset är svenska regeringens internationella pris för humanitära och demokratifrämjande insatser. Det instiftades 2004 och delas ut årligen av FLH.

FLH ansvarar för att organisera allt arbete som rör priset, vilket inkluderar att organisera och sammankalla en jury samt nomineringsorganisationer och en nomineringsprocess. Under arbetet med priset genomför myndigheten årligen program runt den aktuella pristagaren då denne besöker Sverige i samband med utdelningen av priset och samarbetar då även med gymnasieskolor.

Uppmärksammandet av Per Angers gärning och samtida MR-aktivister bidrar till myndighetens arbete med att stärka människors vilja att aktivt verka för alla människors lika värde.

2.1.4 Uppgifter i den nationella planen mot rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott

I utredningens uppdrag ingår att belysa den roll som myndigheten har inom ramen för den nationella planen mot rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott. Detta avsnitt svarar mot den delen av uppdraget.

FLH har en central roll i genomförandet av regeringens nationella plan mot rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott (Ku2016/02629), nedan även kallad den nationella planen. FLH:s roll handlar huvudsakligen om att samordna och följa upp den nationella planen, att erbjuda utbildningsinsatser om rasism och att sprida kunskap om rasism.

Den nationella planen mot rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott

Den nationella planen mot rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott beslutades av regeringen i slutet av år 2016. Planen är ett verktyg för regeringens arbete med att förebygga och motverka rasism och polarisering i samhället och skapa förutsättningar för ett solidariskt och sammanhållet Sverige. Planen ska utgöra en grund och en inriktning för arbetet mot rasism och hatbrott inom de strategiska områden som regeringen har identifierat.

Dessa är:

- mer kunskap, utbildning och forskning,
- förbättrad samordning och uppföljning,
- civila samhället,
- ökat stöd och fördjupad dialog,
- förstärkt förebyggande arbete på nätet,
- ett mer aktivt rättsväsende.

I den nationella planen används begreppet ”liknande former av fientlighet” avseende ideologier, uppfattningar eller värderingar som ger uttryck för fientlighet mot människor som uppfattas bryta mot samhällets normer när det gäller t.ex. sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck. Det framgår att arbetet mot dessa former av fientlighet är en självklar del av den nationella planen. I den nationella planen anges även vad som avses med begreppen rasism, afrofobi, antisemitism, antiziganism, islamofobi, rasism mot samer, homofobi, bifobi, transfobi och hatbrott.

Samordning och uppföljning av den nationella planen

I den nationella planen beskrivs att ett flertal aktörer arbetar med olika frågor om rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott i Sverige. Det framgår

att det saknas en samordning av arbetet, ett uppföljningssystem och en samlad rapportering av de olika insatserna.

Samtidigt som den nationella planen beslutades i slutet av år 2016 fick FLH i uppdrag att följa upp planen under perioden 2016–2019 (Ku2016/02633). För att genomföra uppdraget tillfördes myndigheten totalt 7,8 miljoner kronor för perioden.

Från år 2020 ingår uppdraget att samordna och följa upp den nationella planen i FLH:s regleringsbrev. I uppdraget ingår även att myndigheten med utgångspunkt i instruktionen ska erbjuda fortbildning och kunskapshöjande insatser om olika former av rasism och intolerans i historien och idag till skolans personal och andra relevanta yrkesgrupper. För hela uppdragets genomförande får myndigheten rekvirera högst 6 miljoner kronor årligen.

När uppdraget att samordna och följa upp den nationella planen ursprungligen gavs till FLH definierades den del i uppdraget som avser samordning som ”att regelbundet genomföra erfarenhets-, kunskaps- och informationsutbyten främst mellan myndigheter som arbetar med dessa frågor”. I denna del av uppdraget har FLH bl.a. bjudit in myndigheter till träffar för erfarenhetsutbyte och kompetensutveckling och lanserat ett statligt myndighetsnätverk mot rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott. Myndigheten har vidare genomfört rundabordsamtal och dialogmöten med myndighetsrepresentanter. FLH har skickat ut nyhetsbrev till berörda myndigheter, tagit fram poddar, arrangerat frukostseminarier samt deltagit i och arrangerat flera spridningsinsatser på olika arenor. Som en del i uppdraget har myndigheten samlat material på temat rasism på sin webbsida. Sedan år 2020 har verksamheten i stora delar behövt ställa om för att genomföras digitalt p.g.a. pandemin.

Den del i uppdraget till FLH som avser uppföljning definierades initialt som ”att successivt utveckla ett uppföljningssystem som omfattar regelbunden redovisning baserad på det underlag som Forum för levande historia får från nedan angivna myndigheter samt myndighetens egen verksamhet och ytterligare information t.ex. från attityd- och upplevelseundersökningar.” I denna del av uppdraget inventerade och sammanställde myndigheten det arbete som involverade myndigheter genomfört. Myndigheten redovisade till regeringen att den under uppdragsperioden inventerat uppföljningssystem inom andra politikområden och konstaterade att dessa följde utvecklingen i

relation till uppsatta mål. Myndigheten påtalade att utveckling av ett uppföljningssystem behöver föregås av ett förtydligande från regeringen om vad som ska följas upp, till exempel i form av beslut om ett nationellt mål på området. När uppdraget om att samordna och följa upp den nationella planen från år 2020 lades i myndighetens regleringsbrev fick den uppföljande delen en mer begränsad innebörd och lyder: ”Uppföljning avser redovisning och resultatanalys av arbetet inom ramen för planen.”

Utbildnings- och kunskapsinsatser inom den nationella planen

Av den nationella planen framgår att det finns behov av utbildning om olika former av rasism och fientlighet, och om hatbrott. Det finns även behov av en bättre bild av situationen när det gäller rasism och liknande former av fientlighet i Sverige.

Redan då uppdraget om att samordna och följa upp den nationella planen gavs till FLH hade myndigheten två pågående uppdrag om att bedriva utbildningsinsatser om olika former av rasism och intolerans i historien och i dag. Det ena uppdraget handlade om att under perioden 2015–2017 genomföra en stor utbildningsinsats om olika former av rasism och intolerans i historien och i dag (Ku2015/00319). Det andra uppdraget handlade om att utvidga och förlänga denna utbildningsinsats (Ku2016/01672). I uppdraget vidgades målgruppen för insatsen till att även omfatta relevanta yrkesgrupper som i sin verksamhet arbetar med frågor som rör rasism eller liknande former av fientlighet eller som i sin myndighetsutövning respektive i sin publika verksamhet möter personer som utsätts för rasism eller liknande former av fientlighet. I och med uppdraget förlängdes delar av utbildningsinsatsen t.o.m. år 2019. Från år 2020 ligger uppdraget att erbjuda fortbildning och kunskapshöjande insatser i myndighetens regleringsbrev.

Sammantaget innebär dessa utbildningsuppdrag att FLH sedan flera år tillbaka bedriver en omfattande verksamhet bestående av fortbildningsinsatser och kunskapshöjande insatser om olika former av rasism och intolerans i historien och i dag till skolans personal och andra relevanta yrkesgrupper, såsom anställda vid Arbetsförmedlingen, Försäkringskassan, socialtjänsten och Polismyndigheten. Fortbildningarna anordnas i olika format, exempelvis som hel- eller halvdagsutbildningar, föreläsningar, som fysiska träffar eller på webben. Även längre fortbildningsinsatser erbjuds.

Som framgår ovan har FLH tillsammans med Statens skolverk i uppdrag under åren 2022 och 2023 att tillsammans arbeta med demokratistärkande insatser inom bl.a. skolväsendet med utgångspunkt i bl.a. DEMBRA. Detta i syfte att motverka antisemitism och andra former av rasism.

När det gäller FLH:s kunskapsutvecklande uppdrag producerar och sprider myndigheten löpande material om rasism och om myndighetens övriga verksamhetsområden. Detta arbete genomförs i samverkan med forskare och andra kunskapsförmedlande aktörer.

Övriga uppdrag inom ramen för den nationella planen

Utöver de övergripande uppdragen att samordna och följa upp den nationella planen samt erbjuda utbildningsinsatser om rasism har myndigheten ytterligare uppdrag inom ramen för den nationella planen. Myndigheten har exempelvis genomfört en kartläggning av kunskap om människors erfarenheter av rasism i kontakter med svenska myndigheter och andra offentliga verksamheter (A2020/02245). Hösten 2021 fick FLH även i uppdrag att öka kunskapen om Sveriges deltagande i den transatlantiska slavhandeln och slaveriet (A2021/01912).

Genomförande av uppdragen inom ramen för den nationella planen

När FLH fick uppdraget att samordna och följa upp den nationella planen arbetade myndigheten redan med frågan om att motverka rasism som en del av sitt befintliga uppdrag. Det nya uppdraget innebar att myndigheten fick en delvis ny roll i förhållande till det befintliga uppdraget, som främst kan beskrivas som främjande och kunskapsutvecklande.

FLH har inom ramen för uppdraget inhämtat och byggt upp kompetens genom bl.a. kontakter med forskare och i samverkan med civilsamhället. I genomförandet av uppdraget har myndigheten samverkat brett med olika aktörer och även på olika sätt inhämtat synpunkter och önskemål avseende uppdragets genomförande. Till uppdraget har knutits två referensgrupper bestående av representanter från ideella organisationer. Det är organisationer som arbetar generellt mot rasism, eller mot specifika former av rasism samt organisationer som arbetar mot homo-, bi-, och transfobi.

FLH:s uppdrag inom ramen för den nationella planen utgör en förhållandevis stor del av myndighetens verksamhet och omfattar uppgifter med en stor bredd. Omfattningen av arbetet har varierat över åren. År 2021

avsatte myndigheten drygt sex årsarbetskrafter för arbetet inom den nationella planen.

Identifierade utvecklingsområden inom ramen för den nationella planen

FLH har i sitt arbete med att samordna och följa upp den nationella planen pekat på ett antal utvecklingsområden för arbetet på nationell nivå. Myndigheten har bl.a. lyft fram behovet av att tidsbegränsade uppdrag som bedöms vara bestående, bör permanentas. FLH anser att myndigheten med långsiktigt planerade resurser skulle kunna uppnå större effekter, erbjuda fler fortbildningar och strategiskt riktade insatser. Myndigheten har också påtalat att det finns ett behov av att fortbildningar för myndigheter kompletteras med processtödjande verksamhet på organisationsnivå. Vidare har myndigheten pekat på en gränsdragningsproblematik avseende styrningen och uppföljningen av hbtqi-frågorna mot bakgrund av att det nu finns både en hbtqi-strategi, en hbtqi-handlingsplan samt en nationell plan mot rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott.

2.2 International Holocaust Remembrance Alliance

FLH ska enligt sin instruktion företräda Sverige i International Holocaust Remembrance Alliance (IHRA), på svenska ”Internationella alliansen för hågkomst av Förintelsen”. Alliansen består idag av 35 länder inklusive Sverige och ett antal internationella samarbetsorganisationer. Dessa har åtagit sig att arbeta med frågor relaterade till Förintelsens historia. Den första internationella konferensen om Förintelsen ägde rum i Stockholm år 2000 (se avsnitt 2.1.1). Regeringsrepresentanter och experter möttes och undertecknade sina åtaganden om att stärka, främja och verka för utbildning, hågkomst och forskning om Förintelsen, The Declaration of the Stockholm International Forum on the Holocaust.

Alliansen är indelad i olika arbetsgrupper, ”Academic Working Group”, ”Memorials and Museums Working Group” och ”Education Working Group”. Sverige är representerat i samtliga grupper. Delegationerna består av flera av världens ledande forskare avseende Förintelsen och dess historia. Under åren 2019 till 2023 har IHRA valt att prioritera ett tema som innebär att motverka förvanskning av historieskrivning och bekämpa antisemitism.

IHRA har formulerat rekommendationer (IHRA, 2019) för undervisning och lärande om Förintelsen som riktar sig till pedagoger och skolpolitiska beslutsfattare. Syftet är att dessa ska bidra till att främja utbildning om

Förintelsen på skolor, universitet och andra institutioner samt öka professionaliseringen av undervisningen. Rekommendationerna från 2019 ges ut i samarbete med UNESCO och utgör vid sidan om forskning och andra underlag riktlinjer för FLH:s utbildningsverksamhet.

I introduktionen till IHRA:s rekommendationer motiveras varför undervisning om Förintelsen är viktig:

”Förintelsen innebar en brytpunkt i världshistorien och den spänner över geografiska gränser och påverkade alla delar av de samhällen som drabbades. Flera årtionden senare, och än idag, fortsätter samhällen att brottas med minnet och historieskrivningen om Förintelsen” (IHRA, 2019, s.6).

Målen för rekommendationerna handlar om att i undervisning och lärande om Förintelsen utveckla kunskaper om Förintelsen som bygger på korrekta fakta och öka medvetenheten om antisemitism och vad den kan leda till. De handlar även om att skapa en undervisningsmiljö som stimulerar viljan att lära om Förintelsen, främja ett kritiskt och reflekterande tänkande samt förmåga att argumentera mot förnekelse och förvanskning av Förintelsen. Därutöver handlar målen om att bidra till utbildning om mänskliga rättigheter och förebyggande av folkmord.

IHRA poängterar att undervisning om Förintelsen också erbjuder resonemang om andra folkmord, brott mot mänskliga rättigheter, rasism och antisemitism i både historien och i nutid. I bilaga 2 för historiedidaktiker Steven Dahl ett mer ingående resonemang kring IHRA:s riktlinjer.

2.3 Inrättandet av Sveriges museum om Förintelsen

I regeringsförklaringen efter valet 2018 tillkännagav regeringen att ett nytt museum ska inrättas för att bevara och föra vidare minnet av Förintelsen. I juli 2019 tillsatte regeringen en statlig utredning (dir. 2019:36) med syfte att lämna förslag på hur ett museum om Förintelsen ska inrättas. En utgångspunkt för uppdraget är att berättelser från överlevande med anknytning till Sverige ska stå i centrum för verksamheten. Utredningen lämnade sitt betänkande Sveriges museum om Förintelsen (SOU 2020:21) i april 2020 och betänkandet remitterades under sommaren 2020.

Av utredningens betänkande framgår att ett museum om Förintelsen syftar till att fördjupa, bibehålla och utveckla kunskaperna om hur Förintelsen möjliggjordes, vad som skedde i Europa under andra världskriget och hur

Sverige agerade. Utredningen föreslår bl.a. att museets inriktning ska vara att utveckla och förmedla kunskap och forskning om Förintelsen som historiskt skeende och att lyfta fram berättelser från överlevande med anknytning till Sverige. Vidare föreslås att museets uppdrag bör omfatta att:

- främja kunskap om Förintelsen och Sveriges relation till Förintelsen i en bred historisk kontext,
- bygga upp och förvalta en samling bestående av berättelser, föremål och dokument samt vetenskapligt bearbeta samlingen,
- bedriva utställningsverksamhet och annan pedagogisk verksamhet,
- bedriva forskning i samverkan med universitet och högskolor samt förmedla kunskap grundad på forskning inom sitt verksamhetsområde,
- stödja regionala och lokala museer, arkiv och bibliotek inom sitt verksamhetsområde,
- samverka med myndigheter och andra aktörer, inklusive det civila samhällets organisationer, samt
- bedriva internationellt samarbete.

Utredningens huvudförslag var att museet inrättas i form av en ny, fristående myndighet. Som alternativ bedömde utredningen att museet kan inrättas inom en befintlig museimyndighet, förslagsvis inom Statens försvarshistoriska museer eller Statens historiska museer. Ett ytterligare alternativ var att museet inrättas inom FLH, som redan bedriver bland annat pedagogisk verksamhet om Förintelsen. Utredningen föreslog vidare att en ny museibygnad uppförs för museet.

Regeringen tog fasta på utredningens förslag om att inrätta museet vid en av de statliga befintliga museimyndigheterna. I mars 2021 gav regeringen Statens historiska museer i uppdrag att lämna förslag till inrättandet av Sveriges museum om Förintelsen som ett museum inom myndigheten (Ku2021/00875). Regeringen motiverade bl.a. beslutet med att Statens historiska museer har till uppgift att främja kunskapen om och intresset för Sveriges historia och att bevara och utveckla det kulturarv som myndigheten förvaltar samt att det i myndigheten redan ingår ett flertal museer.

Regeringen lyfte även fram att myndigheten har samlings- och arkivkompetens, kompetens inom olika pedagogiska metoder samt tillgång till expertis för att producera utställningar och digitalt material. Vidare har myndigheten till uppgift att verka för ökad kunskap grundad på forskning och att samverka med universitet. Av beslutet framgår det att inrättandet av Sveriges museum om Förintelsen inom Statens historiska museer markerar

att Förintelsen på olika sätt är en del av Sveriges historia och att myndigheten därtill redan har en etablerad samverkan inom sakområdet.

I uppdraget till Statens historiska museer ingick att föreslå vilken inriktning som Sveriges museum om Förintelsens verksamhet bör ha. En utgångspunkt för uppdraget var berättelser från överlevande med anknytning till Sverige. Statens historiska museer skulle även lämna förslag på vilka av de uppgifter som i dag utförs av FLH som bör samlas i det nya museet. Förslaget skulle utarbetas i dialog med FLH. Det framgick av uppdraget att FLH mot bakgrund av uppgiften att vara ett nationellt forum som ska främja arbete med demokrati, tolerans och mänskliga rättigheter med utgångspunkt i Förintelsen, är en viktig aktör i arbetet med att inrätta Sveriges museum om Förintelsen. Uppdraget som helhet skulle genomföras med utgångspunkt i de bestämmelser som finns i museilagen (2017:563). Uppdraget redovisades i juni 2021. Se vidare avsnitt 3.1.

Den 30 september 2021 gav regeringen Statens historiska museer i uppdrag att förbereda och genomföra inrättandet av Sveriges museum om Förintelsen inom myndigheten (Ku2021/02054). Av uppdraget framgår bl.a. att museet ska bevara och föra vidare minnet av Förintelsen samt att museet ska inrättas i Statens historiska museer den 1 juli 2022 och inleda en publik verksamhet vid samma datum. Myndigheten ska genomföra uppdraget med utgångspunkt i redovisningen med Förslag till inrättande av Sveriges museum om Förintelsen vid Statens historiska museer (Ku2021/01573), anpassat utifrån de ekonomiska ramar regeringen och riksdagen anger. Det framgår att myndigheten vid genomförandet av uppdraget ska samråda med FLH och andra berörda myndigheter, institutioner och organisationer.

2.3.1 Remissvar med synpunkter på betänkandet om Sveriges museum om Förintelsen (SOU:2020:21)

Utredningen har tagit del av remissvar från aktörer som ombetts lämna sina synpunkter på betänkandet Sveriges museum om Förintelsen (SOU 2020:21) i vilket förslag lämnas om hur ett museum för att bevara och föra vidare minnet av Förintelsen ska inrättas. I betänkandet föreslås att det nya museets inriktning bör vara att utveckla och förmedla kunskap och forskning om Förintelsen som historiskt skeende och att lyfta fram berättelser från överlevande med anknytning till Sverige. Betänkandets förslag beskrivs närmare i avsnitt 2.3.

En stor andel av remissvaren innehåller beskrivningar av hur de olika remissinstanserna uppfattar myndigheten FLH och dess verksamhet. Flera remissinstanser ger uttryck för att de har god kännedom om FLH och att de samverkar med myndigheten på olika sätt.

Nedan beskrivs remissvar från SHM och FLH samt ett antal organisationer inom skola, myndigheter och civilsamhälle.

Forum för levande historias remissvar

FLH förordar att uppdraget att inrätta ett svenskt museum om Förintelsen ges till FLH för att säkerställa att kunskap, kompetens och erfarenhet tas tillvara. FLH anser även att detta är det mest kostnadseffektiva förslaget. I det fall ett nytt museum inrättas föreslår FLH en komplettering av instruktionen för FLH för att undvika en situation med två statliga myndigheter som har uppdraget att hantera minne och kunskap om Förintelsen. På så sätt kan FLH:s arbete, att med utgångspunkt i lärdomar från Förintelsens historia, tillvaratas och utvecklas. FLH påtalar att den verksamhet myndigheten bedriver för att främja arbetet med tolerans, demokrati och mänskliga rättigheter med utgångspunkt i Förintelsen är efterfrågad och behövs i dagens Sverige, i synnerhet som vår tid på intet sätt är förskonad från antisemitism, rasism, hatbrott och kränkningar av mänskliga rättigheter.

FLH lyfter i sitt remissvar fram att betänkandets starka betoning på historievetenskaplig forskning riskerar att överskugga museipedagogiska aspekter. Myndigheten menar att ett museum om Förintelsen bör arbeta i samklang med sin samtid och i nära dialog med sina målgrupper. Myndigheten anser att utredningen inte i tillräcklig omfattning beaktar forskningsfältet ”Teaching and Learning about the Holocaust”.

FLH anser att utredningen saknar en hållbar konsekvensanalys av vad det innebär att flytta en förhållandevis stor del av verksamheten från FLH till det nya museet. FLH anser även att betänkandet inte för resonemang kring vilka målgrupper museet ska nå och på vilket sätt.

Statens historiska museers remissvar

SHM lyfter i sitt remissvar fram att det saknas en institution som har ett museiuppdrag i enlighet med museilagen med särskilt fokus på Sveriges relation till Förintelsen i en bred historisk kontext. Det betonas att

framtidens kollektiva minnen och fortsatt forskning och kunskapsuppbyggnad om Förintelsen i hög grad är beroende av musei- och arkivfrågor och vikten av inrättandet av en museiorganisation understryks. Ett museum kan förvalta ögonvittnens och överlevandes vittnesmål långsiktigt och metodiskt samt säkra material och forskningsmöjligheter.

Bland de alternativ till organisation som redovisas i utredningen ser SHM fördelar med främst två av de tre alternativen. Det första alternativet som innebär att det nya museet blir en egen myndighet anser SHM kan ge det nya museet en tydlig profil och goda förutsättningar att samverka nära med motsvarande organisationer internationellt. Det andra alternativet, att inordna det nya museet i en befintlig museimyndighet, anser SHM att även det har fördelar, och pekar här på SHM:s erfarenheter av att driva flera museer med olika profil och på olika geografiska platser. En annan fördel med att inordna det nya museet i en befintlig museimyndighet är enligt SHM att det nya museet då kan koncentrera sig på att bygga upp särskild forskarkompetens och annan ämnesexpertis i sin produktion och samtidigt ta del av redan etablerade resurser. Avseende det tredje alternativet, att inrätta ett nytt museum inom ramen för FLH, uttrycker SHM att detta alternativ innebär att det då blir av största vikt att FLH får ett förnyat uppdrag med den nya museiverksamheten som grund för den framtida verksamheten. SHM betonar dock att oavsett organisationsform är en viktig förutsättning att det tillförs tillräckliga resurser för att bygga upp de samlings- och kompetensområden som är specifika för det nya museet.

SHM betonar att forskning och samverkan med civilsamhällets organisationer är två mycket viktiga förutsättningar för det nya museet och att det blir en viktig uppgift för museet att hitta strukturerade och verksamhetsnära former för dessa samarbeten. SHM pekar på att fritt tillgängliga digitala resurser kommer att vara grundläggande för människors interaktion med museet.

Synpunkter från remissinstanser inom skola, myndigheter och civilsamhälle

Bland de remissvar som inkommit bedömer utredningen att det är värdefullt att beakta synpunkter från aktörer som är verksamma inom skola och som representerar lärare⁵ då dessa utgör centrala målgrupper för FLH. Detsamma

⁵Här ingår Lärarnas riksförbund, Historielärarnas förening, Folkbildningsrådet, Specialpedagogiska skolmyndigheten och Statens skolverk

gäller även för remissvar från ett antal myndigheter⁶ och aktörer inom civilsamhället⁷.

Flertalet av remissvaren som utredningen har tittat närmare på lyfter fram FLH:s stora kompetens och långa erfarenhet, i synnerhet inom det pedagogiska området. Flera anser att det är viktigt att denna kompetens och dessa erfarenheter tas till vara framöver, och pekar på att myndigheten kan bidra i genomförandet av det nya museets uppdrag. Flera av dessa remissinstanser tar även upp behovet av att tydliggöra ansvarsfördelningen mellan FLH och det nya museet, då det annars finns risk för att verksamhet hamnar mellan stolarna.

Bland remissinstanser som arbetar mot skolan eller representerar lärare framhålls särskilt vikten av att inrättandet av museet inte får innebära att det uppstår ett avbrott i de utåtriktade verksamheter som FLH bedriver. De pekar på värdet av att det finns en aktör som FLH som erbjuder fort- och vidareutbildning inom området Förintelsens historia och som kan ta emot besök av elever och deras lärare. En av remissinstanserna föreslår att det nya museet ges i uppdrag att utarbeta digitala verktyg som kan användas i skolan för att överbygga det långa geografiska avstånd till museet som många skolor har.

En myndighet pekar i sitt remissvar på områden som inte är tillräckligt utvecklade i utredningen. Ett sådant är det pedagogiska området. Betydelsen av FLH som en expertmyndighet med kompetens och erfarenhet av att förmedla kunskaper om Förintelsen lyfts också fram, liksom myndighetens breda kontaktnät.

En annan myndighet konstaterar att FLH:s och det nya museets uppdrag kommer att överlappa varandra. Ytterligare en myndighet efterfrågar en mer grundlig beskrivning av konsekvenserna för FLH om den nya museimyndigheten inrättas och viss verksamhet överförs dit. Samma myndighet ser inte hur överföringen av uppgifter från FLH och bildandet av en ny museimyndighet bidrar till en effektiv och ändamålsenlig myndighetsstruktur. Myndigheten menar att en flytt av delar av FLH:s

⁶ Här ingår: Riksantikvarieämbetet, MUCF, Kommittén 100 år, Statens kulturråd och Statskontoret. Remissvar från museer, lärosäten eller länsstyrelser har inte beaktats. Nationella myndigheter med uppdrag i förhållande till skolan redovisas i avsnittet om skola/lärare

⁷ Här ingår: RFSL, Zikaron, E Romani Glinda, Antidiskrimineringsbyrån Norra Skåne och Föreningen Förintelsens överlevande

kärnuppdrag kopplat till Förintelsen från myndigheten kan få betydande konsekvenser för myndighetens förutsättningar att utföra sitt uppdrag. Myndigheten menar vidare att utredningens förslag innebär en stor osäkerhet för FLH:s framtid, inte minst då utredningen i sin bedömning inte uppskattat omfattningen av överföringen av uppgifter och medel från FLH.

Bland civilsamhällesorganisationerna lyfter flera fram FLH:s kompetens och erfarenhet av att förmedla kunskap om Förintelsen. En organisation understryker vikten av att FLH finns kvar som myndighet i en omorganiserad form om uppdraget att informera om Förintelsen flyttas till det nya museet. Några organisationer uttrycker behov av att det nya museets verksamhet anknyter till samtidsorienterade frågor samt har en tydlig publik och pedagogisk inriktning. I det sammanhanget lyfts FLH:s kompetens fram.

En civilsamhällesorganisation pekar på FLH:s uppdrag om att informera om kommunistiska regimers brott mot mänskligheten. Organisationen menar att FLH:s uppdrag skulle kunna justeras och därmed röra de två totalitära ideologier som båda växte sig starka under 1900-talets första hälft: nazism/fascism och kommunism. Samma organisation betonar betydelsen av att FLH:s nuvarande uppdrag att sträva efter att stärka människors vilja att aktivt verka för alla människors lika värde består.

En organisation som representerar romer lyfter fram FLH:s betydelse för de romska frågorna. FLH beskrivs som den aktör som har mest erfarenheter och kunnande avseende förmedling av kunskaper om Förintelsen. Organisationen betonar även betydelsen av boken ”...om detta må ni berätta ... En bok om Förintelsen 1933–1945”.

3. Konsekvenser för Forum för levande historia av inrättandet av Sveriges museum om Förintelsen

För att beakta och analysera konsekvenserna för FLH av inrättandet av Sveriges museum om Förintelsen har utredningen tagit del av den rapport som Statens historiska museer lämnat med förslag till inrättandet av Sverige museum om Förintelsen samt inhämtat synpunkter från berörda aktörer. I det här kapitlet redogörs först för detta, därefter redovisas utredningens samlade analys av konsekvenserna för FLH med anledning av det nya museet. Avslutningsvis redovisas möjligheter som utredningen identifierat i syfte att utveckla FLH:s roll framöver.

3.1 Statens historiska museums rapport ”Förslag till inrättande av Sveriges museum om Förintelsen”

I Statens historiska museums (SHM) rapport om förslag till inrättande av Sveriges museum om Förintelsen (Ku2021/01573) framhålls att Sveriges museum om Förintelsen bör utvecklas till en kunskapsnod för hela landet och internationellt med såväl fysiska som digitala resurser. Museet bör ha till uppgift att bevara och föra vidare minnet samt fördjupa kunskaperna om Förintelsen, och därtill diskutera Förintelsens betydelse och påverkan på samhället i dag.

Vidare framkommer att det, för att få till stånd en relevant och långsiktigt stabil verksamhet av hög kvalitet, krävs nationell och internationell samverkan med civilsamhället, minnesinstitutioner, myndigheter samt universitet och forskningsinstitutioner. Formerna för samverkan bör enligt SHM utformas utifrån verksamhetens behov och förutsättningar. Enligt SHM:s rapport bör etableringen ske stegvis med en publik verksamhet i temporära lokaler under ett uppbyggnadsskede på fem till åtta år. Av rapporten framkommer att SHM anser att det är självklart att det nya museet har samverkan med skolan.

Av SHM:s rapport framkommer även att SHM och FLH har fört dialog om vilka av de uppgifter som i dag utförs av FLH som bör samlas i det nya museet. Analysen har utgått från de båda myndigheternas uppdrag och konkreta verksamhetsformer med fokus på FLH:s museinära arbete. Det framgår att genom verksamheternas olika utgångspunkter bör en samverkan mellan myndigheterna kunna stärka det demokratiframjande och kunskapshöjande arbetet kring Förintelsen.

SHM beskriver att den egna myndigheten enligt sin instruktion, bland annat har till uppgift att främja kunskapen om och intresset för Sveriges historia och att bevara och utveckla det kulturarv som myndigheten förvaltar. Myndigheten har samlings- och arkivkompetens, och kompetens avseende olika pedagogiska metoder samt tillgång till expertis för att producera utställningar och digitalt material. Vidare har myndigheten till uppgift att verka för ökad kunskap grundad på forskning och samverka med universitet.

I rapporten föreslås att SHM och FLH bör arbeta med Förintelsen utifrån sina respektive uppdrag. Särskilda verksamhetsdelar bedöms inte kunna flyttas givet FLH:s instruktion. Detta eftersom instruktionens formulering innebär att det inte finns en separat "Förintelsedel" i verksamheten.

Vidare framkommer att SHM bedömer att SHM:s tillkommande och FLH:s nuvarande uppdrag är komplementära. Likaså framkommer vikten av att myndigheterna samverkar i genomförandet av sina uppdrag och ömsesidigt tillvaratar varandras erfarenheter och kompetens. Vidare diskussioner om samverkan pågår mellan myndigheterna.

I rapporten beskrivs att om det nya museet har sitt fokus på de överlevandes berättelser och den historiska kontexten i vilka dessa berättelser ingår, kan FLH ta sin utgångspunkt i olika aktörer i det omgivande samhället för att begripliggöra hur Förintelsen blev möjlig utifrån ideologi, normer, struktur och praktik. På detta sätt skapar FLH bryggor mellan det som skett till dagens samhällsutmaningar.

I rapporten föreslås att FLH:s dokumentation av vittnesmål bör kunna överföras till SHM eftersom detta är att betrakta som en museiuppgift. Varken SHM eller FLH bedömer att en överföring av dokumentationsverksamheten påverkar FLH:s nuvarande instruktion.

SHM föreslår vidare att myndigheterna bör samarbeta om högtidlighållandet av Förintelsens minnesdag. FLH har ett nationellt uppdrag om att uppmärksamma minnesdagen i breda och redan upparbetade kanaler. SHM föreslår att de blir en resurs i arbetet genom ett uppdrag att vara samarbetspart till FLH. Museet kan därmed bidra till minnesdagen utifrån de specifika museiperspektiven. SHM föreslår att SHM:s instruktion ändras så att det framgår att myndigheten ska samverka med FLH om minnesdagen.

SHM beskriver att myndigheten enligt myndighetsförordningen (2007:515), förordningen (2014:1079) med instruktion för SHM och museilagen (2017:563) ska samverka med andra myndigheter, aktörer i civilsamhället, universitet och högskola samt regionala och internationella aktörer. Utöver tillägget att SHM ska samverka med FLH kring Förintelsens minnesdag behövs därför inga ändringar i myndighetens instruktion eller annan styrning rörande samverkan, enligt SHM.

I rapporten lyfter SHM fram två uppgifter som inte är självklara att överta för SHM som en central museimyndighet, mot bakgrund av museers oberoende enligt museilagen⁸ respektive SHM:s huvudsakliga uppgift enligt instruktionen, att främja kunskapen om och intresset för Sveriges historia. Uppgiften att dela ut pris till Per Angers minne bör inte överföras. Priset syftar till att uppmärksamma humanitära och demokratifrämjande insatser, som inte enbart avser Förintelsen. Detsamma gäller uppgiften att företräda Sverige i IHRA. Givet museilagen ser SHM utmaningar med att på övergripande nivå representera Sverige i organisationen. SHM ser dock att myndigheten kan bidra till Sveriges IHRA-delegation genom en delegat till arbetsgruppen "Memorials and Museums", samt möjligen även med en delegat till "Academic Working Group".

När det gäller FLH:s uppdrag att förvalta boken "...om detta må ni berätta. En bok om Förintelsen" anser SHM att denna även kan användas i museets verksamhet varför en uppdatering bör genomföras i samverkan mellan myndigheterna.

SHM noterar att betänkandet föreslår att en forskarsal och ett bibliotek inrättas. SHM anser att mot bakgrund av utvecklingen inom digital tillgång till forskningsmaterial och data bör SHM i stället facilitera forskning genom att bli en digital nod för forskningsmaterial om Förintelsen. Avseende förslaget till bibliotek anser SHM att en rimligare lösning är att söka samarbete med befintliga specialbibliotek, till exempel det vid FLH, för att uppfylla forskares behov av åtkomst till litteratur och internationella tidskrifter. Detta behöver enligt SHM undersökas vidare.

⁸ Enligt § 5 i museilagen ska museihuvudmännen säkerställa att ett museum har ett bestämmande inflytande över verksamhetens innehåll. Syftet med bestämmelsen är att slå fast att museerna i det allmänna museiväsendet i viktiga delar av sin verksamhet måste stå fria från politiska avgöranden. Detta brukar benämnas principen om "armlängds avstånd".

3.2 Uppfattningar om konsekvenser för Forum för levande historia

Utredningen har inhämtat uppfattningar om konsekvenser för FLH av inrättandet av det nya museet från företrädare för FLH och SHM, samt berörda departement i Regeringskansliet, och representanter för Statens skolverk, Folkbildningsrådet, lärarutbildning och civilsamhället.

3.2.1 Forum för levande historia och Statens historiska museer

I samtal med företrädare för FLH respektive SHM har utredningen främst riktat fokus på frågor om hur de uppfattar befintligt respektive kommande uppdrag och verksamhet, framtida utmaningar och möjligheter samt samverkan/samarbete framöver.

Myndigheternas uppdrag och verksamheter

SHM och FLH uttrycker att de har gemensamt att de delar intresset för det innehållsliga avseende Förintelsens historia. Detta, menar de, kommer dock att ta sig olika uttryck eftersom de närmar sig kunskapsområdet utifrån olika utgångspunkter. Båda anser att det utifrån respektive myndighetsuppdrag och verksamhet är relativt lite som kommer att överlappa. Det innebär att de inte uppfattar att det kommer råda någon konkurrenssituation myndigheterna emellan utan att de i stället kommer att kunna komplettera varandra. I detta ligger att samverka i genomförandet av olika uppdrag och ömsesidigt tillvarata varandras erfarenheter och kompetens.

SHM lyfter fram att det som utmärker den egna myndigheten i förhållande till FLH är det uppdrag som det innebär att vara ett museum. I ett museums grunduppdrag ingår insamlandet av immateriellt och materiellt kulturarv, och att bevara, utveckla och föra vidare minnet av detta. Styrande för museets verksamhet är således utgångspunkten i samlingarna som i det här sammanhanget innebär att det handlar om minnet av Förintelsen. Med detta som utgångspunkt blir det museets uppgift att belysa de historiska sammanhangen, de historiska händelserna, stegen mot det som blev Förintelsen samt Sveriges roll i detta. SHM anser att FLH har ett annat uppdrag som bland annat innebär att bedriva en bra utbildningsverksamhet med samtal om demokrati och tolerans, och vad som kan förklara fenomen som till exempel diskriminering.

Eftersom SHM är en myndighet som omfattas av museilagen ligger det enligt myndigheten också i dess uppdrag att både bygga kunskap, forska och samarbeta med forskning. Detta innebär en kunskapsuppbyggnad som inte

med automatik måste publiceras i en kanal som en utställning eller liknande. SHM pekar på att museet ska bygga kunskap och stimulera till forskning inom området medan FLH enligt sin instruktion arbetar ”i nära kontakt med” forskning.

SHM lyfter fram det publika uppdraget som museer har. För SHM innebär detta att samlingar tillgängliggörs för en bred allmänhet, bland annat genom att dessa digitaliseras. Skolan är en angelägen målgrupp för båda myndigheterna. SHM anser att deras uppdrag innebär att de riktar sig till alla i samhället, en större och vidare målgrupp i jämförelse med FLH som riktar sig mot mer specifika målgrupper inom främst skola och utbildningsväsendet.

SHM pekar också på museilagen som är styrande för museers uppdrag och verksamhet, och som föreskriver en armlängds avstånd från politiken vad gäller innehåll och inriktning. Detta menar SHM är en skillnad i jämförelse med att, som FLH, vara en myndighet som återkommande får särskilda uppdrag av regeringen.

FLH lyfter fram att myndigheten har ett annat uppdrag än vad Sveriges museum om Förintelsen kommer att ha. FLH tar sin utgångspunkt i frågan om vilka lärdomar som kan dras av Förintelsen. Myndigheten beskriver det egna uppdraget främst som demokratistärkande och mindre fokuserat på att öka de historiska kunskaperna om Förintelsen. Myndigheten har som uppgift, förutom att informera om Förintelsen, även att informera om kommunismens brott mot mänskligheten. FLH beskriver att målen för verksamheten främst är inriktad på att främja barns och ungas demokratiska kompetenser. Det pedagogisk-didaktiska upplägget innebär enligt FLH att det historiska perspektivet används för att komma åt aktuella samhällsfrågor som exempelvis olika former av rasism. Myndigheten arbetar på så sätt både med historien och med samtiden.

FLH uttrycker att myndigheten i likhet med SHM vänder sig till allmänheten men med fokus på aktörer som är verksamma inom skola och utbildning samt specifika målgrupper inom offentlig sektor, till exempel socialsekreterare och poliser.

FLH lyfter fram att myndigheten till skillnad mot SHM inte bedriver egen forskning. FLH pekar på att det i myndighetens instruktion betonas vikten av att verksamheten ska främja forskningsbaserad kunskap. I enlighet med

detta har myndigheten nära kontakter med forskare på universiteten som bland annat granskar fakta i innehåll som myndigheten producerar. Myndigheten har även på eget initiativ gjort attitydundersökningar riktade mot skolelever, lärare och den vuxna allmänheten. FLH anser att det framför allt är utbildningsvetenskaplig forskning som är av intresse för myndigheten, medan det för Sveriges museum om Förintelsen kommer vara forskning om bland annat överlevandes vittnesmål och material som belyser Förintelsens historiska sammanhang. FLH ser dock ett behov av att forsknings- och utvecklingsarbete blir en mer permanent del i myndighetens verksamhet. Genom att etablera samarbeten med forskare inom utbildningsvetenskap som till exempel historiedidaktik kan myndigheten utveckla sitt forsknings- och utvecklingsarbete (FoU) och därigenom stärka sin roll som expertmyndighet.

Utmaningar och möjligheter

Sveriges museum om Förintelsen kommer att ta över de samlingar av vittnesmål och berättelser från överlevande från Förintelsen som FLH ansvarar för. Utifrån SHM:s perspektiv kommer de införlivas och förvaltas i samlingarna och därmed ingå i museets uppgifter. Dessa vittnesmål kommer därmed att utgöra en del av de vittnesmålssamlingar som görs tillgängliga i det nya museet. FLH anser att det är viktigt att myndigheten fortsättningsvis kan arbeta med överlevandes berättelser. När dessa hamnar på museet kommer de enligt FLH att utgöra en resurs även för FLH. På liknande sätt anser FLH att det kommande museets forskning och kompetens som knyts till samlingarna kommer att utgöra en viktig resurs för FLH i sitt arbete.

SHM uppfattar att utställningsverksamheten om Förintelsen som FLH turnerar med är en verksamhetsdel som överlappar det nya museets uppdrag. Enligt SHM kan myndigheterna med fördel samarbeta om lämpliga utställningar alternativt dela upp viss tematik mellan varandra. FLH betonar i det sammanhanget att myndighetens utställningar dels handlar om Förintelsen, dels har olika teman med innehåll som till exempel tar upp propaganda, och yttrandefrihetens gränser.

Båda myndigheterna beskriver att det i den dialog som pågår dem emellan har diskuterats om det finns andra av FLH:s verksamheter, förutom berättelser och vittnesmål från överlevande, som kan/bör överföras till det nya museet. Myndigheterna uppfattar att så inte är fallet eftersom deras uppdrag och utgångspunkter är olika.

Samarbete och samverkan

Båda myndigheterna uttrycker att de inte ser några problem med att det framöver finns ett Forum för levande historia *och* ett museum om Förintelsen och Sverige, utan anser att det finns flera områden de kan samarbeta kring.

Båda myndigheterna ställer sig positiva till samverkan framöver. SHM betonar att det är viktigt att bygga strukturer som inte är beroende av individer. Båda pekar på att de har olika nätverk som kan innebära en fördel genom att tillsammans kunna nå ut bredare.

Av samtalen framkommer att det finns en uttalad ambition och strävan hos båda myndigheterna att inte formulera några skarpa gränsdragningar mellan vad respektive myndighet får ta sig an. Båda uttrycker att det idag är svårt att definiera och sätta gränser för vem som gör vad, i synnerhet som museet ännu inte finns. Myndigheterna hyser stor tilltro till den dialog som redan är i gång mellan myndigheterna och där en utmejsling av de olika rollerna kommer att visa sig så småningom. Även om respektive myndighetsuppdrag i instruktionen kräver viss gränsdragning anser båda myndigheterna att de bör samverka och bli samarbetspartners, och att detta bör skrivas in i respektive myndighets instruktion. I senare dialog med SHM har det dock framkommit att myndigheten inte ser några skäl till att formalisera samverkan mellan myndigheterna. Detta eftersom samverkan redan ingår i myndigheternas uppgifter.

Förintelsens minnesdag nämns som en av verksamheterna som båda anser att de bör samverka kring. SHM anser att museet kan bidra till minnesdagen utifrån de specifika museiperspektiven.

Boken ”... om detta må ni berätta... En bok om Förintelsen 1933–1945” som FLH har i uppdrag att förvalta nämns också som ett exempel på material som myndigheterna kan samverka kring och som bör finnas tillgängligt hos båda.

SHM anser att verksamheterna kan komplettera varandra i vissa frågor som programverksamheter och i olika typer av samhällsdialoger om Förintelsen. Vidare anser SHM att båda myndigheterna bör vara representerade i IHRA, men att FLH fortsatt ska ha det övergripande uppdraget. SHM anser att det

är naturligt att de representeras i arbetsgruppen ”Memorials and Museums”, och eventuellt även i ”Academic Working Group”.

SHM anser att frågan om bibliotek kopplat till museet behöver utredas ytterligare i samverkan mellan de båda myndigheterna och att samarbete kring ett befintligt bibliotek är mer rimligt än att bygga upp ett helt nytt. FLH anser också att frågan om bibliotek behöver undersökas vidare.

Andra tänkbara samarbeten utifrån SHM:s perspektiv är exempelvis kring metodutveckling. SHM lyfter fram den pedagogiska kompetens som FLH besitter, till exempel hur man samtalar med barn och unga om svåra saker. FLH uppfattar å sin sida att SHM har gedigen kompetens kring hur man för ut historisk kunskap, och att detta tillhör något som FLH ser ett behov av att lyssna in och utbyta erfarenheter kring.

3.2.2 Företrädare för berörda departement i Regeringskansliet

Myndigheternas uppdrag och verksamheter

I samtal med företrädare för Arbetsmarknadsdepartementet, Kulturdepartementet och Utbildningsdepartementet lyfts fram att FLH och det nya museet har olika uppdrag. En skillnad som lyfts fram är att det demokratifrämjandeuppdraget står i förgrunden för FLH:s verksamhet medan det för SHM är det historieförmedlande uppdraget. Mer specifikt handlar skillnaderna om att SHM har till uppgift att främja kunskapen om och intresset för Sveriges historia och att bevara och utveckla det kulturarv som myndigheten förvaltar. Museet arbetar på så sätt i huvudsak med utgångspunkt i sina samlingar. Det är något som FLH inte gör. FLH:s uppdrag beskrivs som mer inriktat mot lärdomar av Förintelsen och inte begränsat till Sveriges historia.

Det framkommer dock vissa uppfattningar om risk för överlappande verksamhet när det gäller att förmedla kunskaper om Förintelsen. FLH:s fokus på lärdomar som kan dras från Förintelsen förutsätter historiska kunskaper. Förmedlingen av de historiska kunskaperna om Förintelsen kommer dock inte stå i förgrunden för verksamheten på samma sätt som för det nya museet. FLH kommer fortsatt ha sin betoning på det pedagogiska och det didaktiska arbetet.

Det förs fram att FLH har fått flera uppdrag om demokrati på senare tid och att FLH har vuxit till en motor för arbetet mot rasism i Sverige, med flera olika uppdrag på området. Det är uppdrag som inte har någon naturlig hemvist hos andra myndigheter. Mot bakgrund av museilagen bedöms att det nya museet inte kommer att ges den typen av uppdrag i enlighet med principen om ”armlängds avstånd” och bestämmelsen att museihuvudmännen ska säkerställa att ett museum har ett bestämmande inflytande över verksamhetens innehåll.

Flera pekar på att FLH inte utgör ett museum och att det därmed inte finns samma hinder mot att ge myndigheten särskilda regeringsuppdrag om specifika sakfrågor. Det lyfts också fram att FLH kan ta på sig tillfälliga regeringsuppdrag, ibland med relativt kort varsel, och att regeringen fortsatt kan ha behov av att kunna ge sådana uppdrag. Likaså att FLH har speciella uppgifter, t.ex. att dela ut Per Anger-priset och uppmärksamma Förintelsens minnesdag, uppdrag som inte heller kan läggas på museet på grund av museilagen.

Vidare framkommer att det kan antas att FLH inte på samma sätt som tidigare kommer att producera historiska utställningar om Förintelsen, vilket i sin tur kan ge utrymme till att förstärka annan verksamhet. Det nya museets fokus på Förintelsens historiska sammanhang anser flera kommer innebära en öppning för FLH att arbeta bredare och mer mot demokrati och mänskliga rättigheter, dock utan att förlora utgångspunkten i Förintelsen.

Något annat som lyfts fram är att FLH inte längre kommer vara den enda stora svenska hågkomstinstitutionen för Förintelsen och avseende IHRA kommer även museet att kunna ha en viktig funktion. Detta anses kunna komma att påverka FLH:s uppgifter i sammanhanget, och något som myndigheterna behöver samverka kring.

I några av synpunkterna understryks vikten av att FLH behåller expertisen om Förintelsen på grund av exempelvis myndighetens uppdrag inom IHRA.

Utmaningar och möjligheter

Även om de båda myndigheternas uppdrag skiljer sig åt, lyfts det fram att det på längre sikt kan komma att finnas behov av att myndigheterna sinsemellan och successivt tydliggör sina respektive roller och uppdrag. En potentiell otydlighet som lyfts fram gäller museets uppdrag att bevara och föra vidare

minnet av Förintelsen och FLH:s uppdrag att ta sin utgångspunkt i Förintelsen. Bakgrunden är att SHM i sin rapport skriver att det nya museet ska diskutera Förintelsens betydelse i dag. Detta hänger ihop med att museer arbetar både utifrån sina samlingar och med historiens betydelse för samhället idag. Det senare skulle kunna uppfattas som en uppgift som ligger nära FLH:s demokratifrämjande uppdrag. Detta pekas ut som ett område där myndigheterna kan behöva hitta komplementära roller. En möjlighet som har framkommit i detta sammanhang är att Forums demokratifrämjandearbete betonas i ytterligare utsträckning.

I samtalen pekas det även på risken för att myndigheternas uppdrag överlappar varandra när det gäller arbetet mot skolor. Det kan eventuellt bli otydligt för skolorna avseende vilken aktör som gör vad.

Samarbete och samverkan

Det framkommer att FLH och SHM har utarbetat en bra dialog och bedöms kunna utveckla samverkan på sikt.

Vidare lyfts det fram att FLH kommer att kunna använda museets expertis om Förintelsen. Det nya museet kan å sin sida utveckla sina didaktiska kunskaper med hjälp av FLH, som kan bidra med fördjupning och göra problematiseringar med kopplingar till nuet. När det gäller det digitala ligger båda myndigheterna i framkant och kan utbyta erfarenheter om detta.

3.2.3 Statens skolverk och Folkbildningsrådet

Utredningen har som beskrivits ovan haft samtal med representanter för Statens skolverk (nedan kallad Skolverket) och Folkbildningsrådet⁹. Båda organisationerna arbetar i likhet med Forum för levande historia med utbildning som har ett demokratifrämjande syfte och har i vissa delar målgrupper som är gemensamma med de som FLH främst vänder sig till. Statens skolverk har även uppdrag inom ramen för regeringens nationella plan mot rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott.

Båda organisationerna har ett nära samarbete med FLH och ger en positiv bild av myndigheten. Skolverket beskriver vikten av FLH:s demokratistärkande arbete och den unika kompetens som finns samlad inom

⁹ Folkbildningsrådet är en ideell förening som enligt lag (1976:1046) om överlämnande av förvaltningsuppgifter inom Utbildningsdepartementet verksamhetsområde, fått uppgiften att pröva frågor om fördelning av statsbidrag till folkbildningen.

myndigheten. Skolverket lyfter också fram FLH:s unika roll i arbetet mot rasism och främlingsfientlighet, samt deras resurser för arbetet inom området. Skolverket ser ett behov av ett starkt demokrati- och värdegrundsfokus i skolan och påtalar att detta kan vara något som FLH kan ta fasta på framöver. Skolverket betonar även att FLH har ett viktigt fortbildningsuppdrag för lärare. Skolverket påtalar att inrättandet av det nya museet kan innebära att Skolverket får fler samarbetspartner. Av det skälet menar Skolverket att det är viktigt att förtydliga FLH:s och det nya museets olika roller och funktioner så att de involverade myndigheterna kan komplettera varandra på ett för målgrupperna tillfredställande sätt. Detta med tanke på att Skolverket arbetar med skolans demokrati- och värdegrundsuppdrag.

Folkbildningsrådet lyfter fram FLH som en auktoritet avseende pedagogisk och historisk kompetens gällande utbildning. Detta ger legitimitet till exempelvis utbildningsmaterial som tas fram i samverkan. Myndigheten beskrivs ha kompetens att arbeta med demokratifrågor som är komplexa och av mer utmanande karaktär. Myndigheten har därmed en viktig roll i det här sammanhanget.

Folkbildningsrådet ser förutsättningar för FLH att ta en mer aktiv roll i ett bredare demokratiarbete. Myndigheten kan även bidra i det nya museets arbete med att nå ut i landet. Folkbildningsrådet ser gärna mer av FLH:s kapacitet när det gäller att stötta utbildning av till exempel cirkelledare och folkhögskollärare inom folkbildningen. Detta ser Folkbildningsrådet kan möjliggöras som en konsekvens av att myndigheten inte längre kommer att producera utställningar om Förintelsen på samma sätt framöver. FLH:s arbete med att belysa dagsaktuella frågor lyfts också fram. Folkbildningsrådet lyfter vidare fram att museet kan dra nytta av den pedagogiska kompetens som FLH har avseende undervisning och lärande om Förintelsen.

3.2.4 Representanter för civilsamhället

För att ta del av hur organisationer inom civilsamhället uppfattar FLH och dess verksamhet, samt de konsekvenser som inrättandet av Sveriges museum om Förintelsen innebär för myndigheten, ställde utredningen i november 2021 frågor till ett antal civilsamhällesorganisationer via e-post. Utredningen gjorde initialt ett urval bland de organisationer som ingår i FLH:s referensgrupp för uppdraget att samordna och följa upp den nationella planen mot rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott. I urvalet

eftersträvade utredningen att få en så stor bredd som möjligt bland organisationerna. Urvalet kompletterades med ytterligare några organisationer som på olika sätt samarbetat med FLH genom åren. Totalt kontaktades 14 organisationer. Ytterligare ett svar inkom från en organisation på eget initiativ. Se vidare bilaga 4.

Även om det är ett relativt litet antal civilsamhällesorganisationer som har svarat på frågorna och svarens representativitet därmed bör ses som begränsad ser utredningen ett värde i att ta del av och redovisa de synpunkter som organisationerna fört fram.

De organisationer som besvarat frågorna har alla samarbetat med FLH på olika sätt. Två av organisationerna konstaterar att myndighetens uppdrag har breddats med åren, vilket innebär att myndigheten inte längre enbart har fokus på frågor relaterade till Förintelsen.

Flera av organisationerna anser att FLH:s pedagogiska roll fyller en viktig funktion som t.ex. att erbjuda utbildningsinsatser och ta fram pedagogiskt material. Flera organisationer anser att det vore positivt om FLH:s arbete med utbildningar gentemot skolan ytterligare förstärks och utvecklas. I detta sammanhang betonar tre av organisationerna att det finns ett behov av att myndigheten har en tydlig forskningsanknytning inom ramen för detta arbete.

En organisation ser behov av att tydliggöra att FLH:s uppdrag i första hand är demokratifrämjande i vilket frågor om mänskliga rättigheter ingår. De två organisationer som representerar de nationella minoriteterna romer och tornedalingar uttrycker önskan om att FLH utökar sitt arbete kring minoriteternas historia i Sverige.

Flera av organisationerna anser inte att inrättandet av det nya museet innebär några hinder för FLH:s fortsatta verksamhet. Det uttrycks dock några farhågor. En organisation anser att museets inrättande innebär att FLH förlorar sitt mandat att arbeta med frågor som rör Förintelsen. En annan organisation hyser oro för att de erfarenheter som byggts upp inom FLH kan gå förlorade om myndigheten enbart får behålla ett generellt demokratiuppdrag.

En av organisationerna konstaterar att FLH:s och SHM:s utställningsverksamhet riskerar att krocka, men ser inte detta som ett

allvarligt problem. Samma organisation anser att ansvaret för Förintelsens minnesdag fortsatt kan ligga kvar hos FLH, men anser att boken ”...om detta må ni berätta...En bok om Förintelsen 1933–1945” ligger närmare museets verksamhet.

En organisation pekar på att behovet av samverkan generellt mellan FLH och SHM är betydligt större än enbart kring högtidlighållandet av Förintelsens minnesdag, såsom det uttrycks i SHM:s rapport. Organisationen menar att det behöver framgå i båda myndigheternas instruktioner att de ska samverka med varandra. Vidare betonas vikten av att instruktionerna är tydliga.

En organisation anser att FLH skulle kunna ges ett utökat uppdrag som innebär att föreslå konkreta insatser för att motverka rasism och liknande former av fientlighet. Organisationen ser också ett behov av ett förstärkt intersektionellt perspektiv inom ramen för det uppdraget. Organisationen anser även att ett utökat fokus i uppdraget bör ligga på uppföljning av resultatet av insatser. Denna organisation framför vidare att ordet “tolerans” i §1 i myndighetens instruktion skulle kunna ersättas med exempelvis “ömsesidig respekt och acceptans”. Organisationen menar att ”tolerans” tolkas som en majoritets privilegium att välja att tolerera en minoritet i ett samhälle. Organisationen föreslår vidare att andra meningarna i § 1 i instruktionen skulle kunna lyda ”Myndigheten har särskilt till uppgift att informera om nazismens, fascismens och kommunismens brott mot mänskligheten.”

3.2.5 Verksamma lärarutbildare

Lärare utgör en stor och viktig målgrupp för FLH och utredningen utgår därför från att myndighetens verksamhet och material som riktar sig till lärare är något som uppmärksammas i lärarutbildningen. Utredningen har intervjuat sammanlagt sex lärarutbildare vid fyra lärosäten, Stockholms universitet, Karlstad universitet, Umeå universitet och Uppsala universitet. Dessa utbildar lärare i ämnet historia och/eller de samhällsorienterande ämnena i åk 4–6, 7–9 och gymnasieskolan. Det är ämnen som enligt skolans kurs- och ämnesplaner har koppling till innehåll i den verksamhet som FLH bedriver. Alla personerna har erfarenhet av både läraryrket och som verksamma inom lärarutbildningen. Fokus i intervjuerna har varit på synpunkter och uppfattningar kring FLH:s uppdrag och verksamhet i stort, i

relation till läraruppdraget, vad verksamheten tillför respektive saknar, samt vad det nya museet kan komma att innebära för verksamheten vid FLH.

Av intervjuerna framgår att personerna i egenskap av lärare och lärarutbildare har god kännedom om FLH och erfarenheter av att använda myndighetens digitala material. Flertalet uppfattar att myndighetens övergripande uppdrag är att främja demokrati och mänskliga rättigheter med Förintelsen som utgångspunkt, men att myndigheten i realiteten genomför ett vidare uppdrag som även inbegriper att lyfta olika samhällsfrågor som rör social rättvisa och frågor som till exempel rör hbtqi.

Flera av intervjupersonerna delar bilden av att FLH idag gör ”lite av varje”, att verksamheten förefaller ha breddats och blivit ”mer splittrad”. Lärarutbildarna med lång erfarenhet delar uppfattningen att FLH:s verksamhetsfokus har förändrats över tid. De anser att myndigheten i början av sin verksamhet hade fokus på Förintelsen men att detta fokus har försvagats under åren.

Lärarutbildarna anser att myndighetens utbud av föreläsningar, material etc. håller hög kvalitet och stödjer lärares didaktiska utveckling. Några anser att detta ”ligger i linje med det didaktiska arbete” som görs på de egna lärarutbildningsinstitutionerna.

Bland de positiva saker som lyfts fram hör att myndighetens material finns digitalt och att materialet är utformat didaktiskt vilket innebär att det är anpassat för lärare att använda direkt i undervisningen. Materialet tar sin utgångspunkt i det historiska och knyter även an till dagsaktuella frågor. Myndighetens fortbildningsverksamhet utgör en styrka enligt flera av lärarutbildarna. Flertalet lyfter även fram det positiva i att myndigheten har arbetat med att ta fram pedagogiskt material som rör Förintelsens historia. De anser att materialet är genomarbetat och håller en hög kvalitet, vilket innebär att de kan hänvisa lärarstudenter till detta. Ytterligare något som lärarutbildarna pekar på är värdet av det bibliotek som finns på myndigheten, och som de brukar uppmana studenter att använda. Några lyfter också fram värdet av de frukostseminarier som myndigheten bjuder in till då exempelvis utländska föreläsare talar om sin forskning om Förintelsen eller om andra folkmord.

Lärarutbildarna är positiva till ett museum om Förintelsen. En av personerna betonar i det sammanhanget att det är viktigt att utbildningsuppdraget som

rör didaktiska frågor avseende undervisning och lärande om Förintelsen och andra folkmord kvarstår på FLH. Enligt denne är det framför allt det historiedidaktiska perspektivet som ger myndigheten dess legitimitet.

Flertalet av de intervjuade personerna hoppas och tror att FLH kan utgöra ett komplement till det nya museet. De anser att det är viktigt att det sker ett samarbete mellan myndigheterna. Några pekar på att det som rör fakta om Förintelsen, det historiografiska, framstår som museets uppgift. Det som rör faktorer som bidrog till att möjliggöra Förintelsen, avsaknaden av demokrati och demokratiska värden framstår som en uppgift för FLH. En konsekvens av ett sådant resonemang menar de är att myndighetens instruktion behöver förtydligas.

En av lärarutbildarna tar upp risken med att museet placeras i huvudstaden och att det då kan ta över för mycket av den verksamhet som idag utförs av FLH. I det sammanhanget lyfter hen fram betydelsen av att museet och FLH länkar till varandra och att det blir tydligt vem som gör vad. Hen ställer sig positiv till inrättandet av museet men betonar vikten av att FLH får vara kvar.

En av lärarutbildarna uttrycker vad hen anser är viktigt för FLH att beakta framöver: ”Om jag hade jobbat på FLH hade jag riktat insatserna mer mot grundskolan för det är där utbildningsinsatserna har möjlighet att ge effekt. Elever i den åldern är nåbara på ett annat sätt än högre upp i åldrarna.” Hen avslutar med att säga att det är lärarna i skolan som behöver verktyg och benämner dessa som transformativa metoder. ”Det är så man kan ingjuta handlingskraft hos lärare, att ta sig an antisemitism och andra antidemokratiska strömningar.”

3.3 Utredningens slutsatser avseende konsekvenserna för FLH av inrättandet av det nya museet

Som framgår av tidigare avsnitt har utredningen beaktat de förslag som SHM lämnat i sin rapport ”Förslag till inrättandet av Sveriges museum om Förintelsen” och inhämtat synpunkter från berörda remissinstanser till utredningen om ett museum om Förintelsen (SOU 2021:21). Utredningen har även inhämtat synpunkter från FLH och SHM, samt från företrädare för berörda departement i Regeringskansliet, Statens skolverk och Folkbildningsrådet, representanter från lärarutbildningar samt representanter i civilsamhället. Detta ligger till grund för utredningens slutsatser avseende

konsekvenserna för FLH av inrättandet av det nya museet utifrån olika aspekter.

Forum för levande historias uppdrag

Det är utredningens uppfattning att FLH har utvecklats till en central myndighet med unik kompetens i främjandet av arbetet med demokrati och mänskliga rättigheter. Lärdomar av Förintelsen och dess historia utgör kärnan och utgångspunkten för myndighetens demokratifrämjande arbete. Vidare har utredningen uppfattningen att myndigheten bedriver en verksamhet av hög kvalitet och att myndigheten besitter gedigen kunskap och kompetens inom sitt verksamhetsområde.

Det är utredningens uppfattning att myndigheten har ett gott renommé bland både nationella och internationella aktörer, och beskrivs som en auktoritet inom sitt område, det vill säga hur undervisning som tar utgångspunkt i Förintelsens historia kan bidra till att stärka vår demokratiska värdegrund. Utredningen anser dock att det inte är detta som uttrycks i myndighetens kärnuppdrag såsom det formuleras i myndighetens nuvarande instruktion. Utredningen anser därför att det finns skäl att justera myndighetens uppdrag i denna del.

Vidare konstaterar utredningen att FLH:s uppdrag att lyfta dagsaktuella samhällsfrågor som t.ex. normer om hbtqi fyller en viktig funktion. Denna typ av uppdrag förväntas inte det nya museet, i enlighet med museilagen, kunna vara mottagare av. Utredningen utgår från att regeringen fortsatt kommer ha behov av att ge uppdrag till en myndighet kring frågor som bl.a. rör demokrati och mänskliga rättigheter och att FLH har en viktig funktion i det sammanhanget.

Utredningens slutsats är att det finns goda förutsättningar för FLH att verka och utvecklas i förhållande till verksamheten på det nya museet. Även om både FLH och det nya museet kommer att arbeta med Förintelsen kommer de att göra det utifrån olika utgångspunkter. FLH ska främja arbete med demokrati och mänskliga rättigheter med utgångspunkt i Förintelsen. Museet ska med utgångspunkt i samlingarna bevara och föra vidare minnet av Förintelsen samt fördjupa kunskaperna om Förintelsen. FLH och SHM har gemensamt att båda har i uppgift att diskutera historiens betydelse idag. Det som skiljer är att det i FLH:s uppdrag ingår att ha fokus på lärdomar som kan dras utifrån det som banade väg för och möjliggjorde Förintelsen, och

visa på kopplingar till liknande fenomen i vår samtid. Utredningen anser, i likhet med den rapport SHM lämnat om inrättandet av Sveriges museum om Förintelsen, att genom verksamheternas olika utgångspunkter bör en samverkan mellan myndigheterna kunna stärka det demokratifrämjande och kunskapshöjande arbetet kring Förintelsen.

När det gäller FLH:s uppdrag såsom det uttrycks i instruktionen, anser utredningen, i likhet med SHM att det inte finns några särskilda verksamhetsdelar som behöver flyttas till SHM. Däremot anser utredningen att en konsekvens av inrättandet av det nya museet är att FLH:s uppdrag enligt instruktionen, att informera om Förintelsen, inte är ett uppdrag som kommer att stå i förgrunden för verksamheten på samma sätt som tidigare. Utredningen anser vidare att detta möjliggör att viss utveckling av verksamhet kan föreslås inom befintlig ram. I detta sammanhang vill utredningen lyfta fram att den kunskapsbank om Förintelsen, andra folkord och brott mot mänskligheten i historien som FLH har byggt upp fyller en viktig funktion. Utredningen anser att denna bör finnas kvar inom myndigheten och utvecklas vidare. Det bör dock påpekas att myndigheten behöver samverka med Sveriges museum om Förintelsen avseende de delar som rör Förintelsen.

Utredningen anser även att FLH behöver ha kvar viss expertis om Förintelsen eftersom myndigheten enligt sin instruktion ska ta sin utgångspunkt i Förintelsen. Dessutom behöver myndigheten denna expertkunskap för att fortsatt kunna representera Sverige i IHRA. Eftersom Sverige under perioden 1 mars 2022 t.o.m. 28 februari 2023 har ordförandeskapet i IHRA antas att myndighetens arbete och roll inom IHRA kommer att förstärkas ytterligare under en period.

Utredningen drar vidare slutsatsen att det är relativt lite av myndigheternas respektive verksamhet som kommer överlappa. När det gäller FLH:s utställningsverksamhet om Förintelsen, som ur båda myndigheternas perspektiv är viktig, anser utredningen dock att detta är något myndigheterna behöver ha en dialog om framöver, då detta ligger närmare det nya museets uppdrag.

Utredningen anser vidare att FLH kan fortsätta att i sin verksamhet använda berättelser och vittnesmål från överlevande från Förintelsen, även om dessa förs över till SHM. Museets forskning och den kompetens som knyts till

samlingarna kommer därmed utgöra en viktig resurs för FLH. Utredningen anser också att myndigheterna fortsatt behöver ha en dialog om samarbetet kring vittnesmålen.

Förutsättningar för myndigheterna att komplettera varandra

Utredningen drar slutsatsen, i enlighet med rapporten som SHM lämnat om inrättandet av Sveriges museum om Förintelsen, att det mot bakgrund av myndigheternas olika kompetenser, erfarenheter och utgångspunkter finns goda förutsättningar för myndigheterna att framöver komplettera varandra och samverka. Museet kommer i synnerhet kunna utgöra en resurs för FLH genom sin historiska expertis, forskning om Förintelsen och som nod för samlingar. Museet kommer även kunna bidra i FLH:s arbete med att uppmärksamma Förintelsens minnesdag. FLH kommer å sin sida att kunna utgöra en resurs för museet inom sitt område. Detta innebär i sin tur att det kommer att finnas goda möjligheter för metodutveckling och erfarenhetsutbyte mellan myndigheterna.

Programverksamhet och deltagande i olika typer av samhällsdialoger om Förintelsen är också exempel på områden där myndigheterna kommer att kunna vara komplementära.

Utredningen ser positivt på att de båda myndigheterna redan har identifierat att deras respektive uppdrag kommer att kunna vara komplementära. Utredningen anser att en viktig förutsättning för att myndigheterna ska kunna tillvarata varandras erfarenheter och kompetens är att de samverkar och fungerar som samarbetspartner.

Samverkan/samarbete

FLH och SHM har upparbetat en god dialog och det finns redan idag specifika områden som myndigheterna identifierat att de behöver samverka kring. Det gäller uppmärksammandet av Förintelsens minnesdag och en nyutgåva av boken ”...om detta må ni berätta...En bok om Förintelsen 1933–1945”. SHM kan även bidra till Sveriges IHRA-delegation. Ett annat område som utredningen anser att det kan finnas förutsättningar att samarbeta kring är biblioteksverksamhet. Utredningen anser att myndigheterna tillsammans behöver diskutera hur ett sådant samarbete i så fall kan se ut. I detta sammanhang vill utredningen betona vikten av den dialog som myndigheterna redan har upprättat sinsemellan och att den fortsätter över tid.

I SHM:s rapport framkommer att SHM kan bli en resurs i arbetet med att högtidlighålla Förintelsens minnesdag. I rapporten föreslås att det i SHM:s instruktion framgår att myndigheten ska samverka med FLH kring Förintelsens minnesdag. FLH utför idag uppgiften att aktivt främja högtidlighållandet av minnesdagen. Det sker i breda och redan utarbetade kanaler och SHM anser sig kunna bidra till uppmärksammandet av minnesdagen utifrån ett museiperspektiv. Det är utredningens uppfattning att det är angeläget att myndigheterna samverkar kring högtidlighållandet av Förintelsens minnesdag. Det är även utredningens uppfattning att Förintelsens minnesdag bör ha en given plats i båda myndigheternas verksamhet.

I dialogen med SHM har det framkommit att myndigheten idag inte ser några skäl till att formalisera samverkan med FLH. Utredningen anser att det är angeläget att myndigheterna samverkar och fungerar som samarbetspartners, men ser inte heller skäl till att reglera denna samverkan.

Utredningen anser att det i synnerhet är viktigt att de båda myndigheterna i samverkan klargör vad de erbjuder skola och utbildningsväsendet. Detta mot bakgrund av att lärare, skolor och skolhuvudmän redan idag behöver göra urval bland erbjudanden om exempelvis studiebesök och fortbildningar från ett stort antal aktörer.

Målgrupper

Utredningen konstaterar att både FLH och SHM har tydliga publika uppdrag. I bådas uppdrag ingår att ta emot och möta skolklasser och deras lärare. FLH har även särskilda regeringsuppdrag gentemot målgrupper i skolan och utbildningsväsendet, samt inom offentlig sektor.

FLH har flera och stora målgrupper. En central målgrupp för FLH är elever i grund- och gymnasieskolan. Forskning pekar på att utbildningsinsatser har störst möjlighet att ge effekt för elever i årskurserna 4–9. Det innebär att lärare i de årskurserna är en viktig målgrupp för FLH. Av det skälet anser utredningen att fortbildningsinsatser för lärare som undervisar elever i grundskolan är särskilt viktiga att beakta i FLH:s fortsatta verksamhet

FLH har under flera år haft i uppdrag att bredda sina målgrupper. Utredningen anser att myndigheten under en tid behöver prioritera arbetet med att förvalta dessa målgrupper. Utredningen anser därför att om

myndigheten ska fortsätta att bredda sina målgrupper, kan ytterligare medel behöva tillföras.

3.4 Övriga identifierade utvecklingsmöjligheter

Av utredningens uppdrag framgår att de förändringar som inrättandet av det nya museet innebär medför samtidigt en möjlighet att se över om det finns behov av, och förutsättningar för, att utveckla FLH:s roll. En sådan översyn skulle kunna inkludera om myndighetens främjandearbete, informationsuppgifter och utbildningsinsatser bör förändras, utvecklas, vidgas eller kompletteras. En annan viktig fråga är hur myndighetens verksamhet rörande Förintelsen kan fortgå i förhållande till den verksamhet som föreslås bedrivas vid Sveriges museum om Förintelsen. Följande avsnitt svarar mot den delen av uppdraget.

Forum för levande historias instruktionsenliga uppdrag

Utredningen ser ett behov av att göra vissa preciseringar och justeringar FLH:s instruktionsenliga uppdrag för att det bättre ska återspegla hur myndigheten arbetar idag. Det finns även skäl att göra vissa språkliga ändringar i instruktionen.

Utbildningsvetenskaplig kompetens och fortbildning

Utredningen konstaterar att FLH har utvecklat kompetens när det handlar om att förmedla kunskaper om Förintelsen, andra folkmord och brott mot mänskligheten på sätt som främjar insikter om betydelsen av demokrati. Därigenom arbetar myndigheten i linje med det som uttrycks om historieämnet i skolans styrdokument om att ämnet ska bidra till elevers medborgarkompetens. Detsamma gäller även för det som uttrycks i ämnesplanen, att det övergripande syftet med historia är att kvalificera elevens historiemedvetande, med målet att eleven ska utveckla förmåga att använda historiska kunskaper för att förstå nutiden och för att ge perspektiv på framtiden (www.skolverket.se/undervisning/gymnasieskolan). Begreppet historiemedvetande tillhör idag ett av de centrala begreppen inom historiedidaktiken med flera och olika uttolkningar. Att definiera historiemedvetande som en kompetens innebär enligt den tyske historiedidaktikern Jörn Rüsen att utifrån en kombination av historiska kunskaper, ha förmåga att tyda och tolka fenomen i det förflutna och applicera dessa tolkningar på nuet för att förstå sin situation och kunna orientera sig i tillvaron (Rüsen, 2004).

Detta resonemang utvecklas av Steven Dahl, historiedidaktiker, som i sitt avhandlingsprojekt (Dahl 2021) undersökt på vilket sätt historieundervisning om Förintelsen kan bidra till inte enbart kunskaper om denna händelse utan även vad som kan läras av den. Se bilaga 2.

I FLH:s pedagogiska riktlinjer uppmärksammas centrala historiedidaktiska begrepp såsom historiemedvetande, historiekultur och historiebruk, om än relativt översiktligt. Då historiedidaktisk forskning, inte minst den del av historiedidaktiken som har undervisning och lärande i fokus, har utvecklats mycket under de senaste decennierna i såväl Sverige som internationellt, anser utredningen att det är angeläget att FLH:s verksamhet relaterar till denna i större utsträckning för att kunna svara upp mot behov hos flera målgrupper, i synnerhet historielärare.

Det är utredningens uppfattning att den fortbildning som FLH erbjuder lärare och andra offentliganställda fyller en viktig funktion. Myndighetens utbildningar och material beskrivs generellt som efterfrågade, kvalitativa och väl anpassade efter målgruppen. I synnerhet fortbildning som erbjuds lärare efterfrågas. Utredningen anser att fortbildningsverksamheten som FLH erbjuder både är bred avseende innehåll och omfattning och något som det inte finns skäl att anta att det nya museet kommer att bedriva.

Utredningen anser att denna verksamhet är särskilt betydelsefull, i synnerhet mot bakgrund av de utmaningar som demokratin står inför i dagens samhälle. FLH har identifierat att det finns potential att utveckla verksamheten inom området utbildningsvetenskap. Myndigheten har exempelvis i sitt budgetunderlag för åren 2021–2023 pekat på behovet av att utöka myndighetens pedagogiska resurser och utveckla verksamheten baserat på den senaste utbildningsvetenskapliga forskningen. Utredningen anser sammantaget att det finns skäl att utveckla den utbildningsvetenskapliga delen av verksamheten ytterligare, i synnerhet den historiedidaktiska. Därigenom kan myndighetens legitimitet stärkas.

Sveriges nationella minoriteter

FLH har som en del i sitt uppdrag belyst flera av de nationella minoriteterna ur ett historiskt perspektiv. Vissa aktörer som utredningen har varit i kontakt med har lyft fram detta arbete som något positivt och som skulle kunna förstärkas. Svenska Samernas Riksförbund har i ett brev ställt till kultur- och demokratiminister Amanda Lind i oktober 2021 fört fram ett önskemål om

att regeringen ger Forum för levande historia ytterligare ett uppdrag, så att myndigheten förutom att informera om Förintelsen, kommunistiska regimers brott mot mänskligheten även får till uppgift att informera om Sveriges diskriminering av urfolket samerna (Ku2021/01966). Amnesty Sápmi påtalade i en debattartikel i november 2021 att organisationen anser att regeringens nationella plan mot rasism saknar praktiska åtgärder för att bekämpa hat och hot mot samer. Organisationen föreslog i artikeln att regeringen ger Forum för levande historia ett nytt uppdrag om att informera om Sveriges samepolitik genom tiderna i sitt regleringsbrev.

Trots att det sedan 20 år tillbaka finns en minoritetspolitik i Sverige är kännedomen om de nationella minoriteterna och minoritetsspråken fortfarande låg. Detta har bland annat konstaterats av Isof (Institutet för språk och folkminnen 2020) och i en rapport som publicerats av FLH (Forum för levande historia 2021). Sverige har även i internationella granskningar fått påpekanden om att kunskapen om de nationella minoriteterna är begränsad.

Utredningen konstaterar att FLH besitter kompetens om de nationella minoriteterna i Sverige och om historiska skeenden som påverkat dessa. Myndigheten har ett gott förtroende bland flera av minoritetsgrupperna. Mot bakgrund av detta ser utredningen en potential hos myndigheten att mer långsiktigt fördjupa och utveckla arbetet med kunskapshöjande åtgärder kring dessa frågor. Regeringen har tagit initiativ till sannings- och försoningskommissioner och vitböcker i syfte att belysa historiska övergrepp mot de nationella minoriteterna och utredningen har identifierat en möjlighet för FLH att hantera frågor som dessa kommer resultera i.

Demokratistärkande arbete

I utredningens arbete har FLH:s demokratistärkande arbete lyfts fram av flera aktörer som något som utgör kärnan i myndighetens arbete och som tydligt skiljer FLH från det nya museet¹⁰. Utredningen instämmer i detta. Flera av de uppgifter FLH utför återfinns även inom regeringens strategi för en stark demokrati i vilken vikten av att arbeta demokratistärkande betonas. FLH:s demokratistärkande arbete har fått en ökad tyngd genom särskilda regeringsuppdrag de senaste åren och är även något som förväntas stärkas

¹⁰ Begreppet demokratistärkande åsyftar i det här sammanhanget begreppen främja, försvara och förankra demokrati i enlighet med hur regeringen uttrycker sig i "Strategi för en stark demokrati – främja, förankra, försvara" (2018)

framöver. Utredningen konstaterar även att myndighetens arbete inom demokratiområdet har inneburit att en stor kompetens byggts upp internt. Utredningen anser det därför finns skäl att ytterligare förtydliga detta i myndighetens uppdrag.

Den nationella planen mot rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott

Det är utredningens uppfattning att FLH:s uppdrag att samordna och följa upp den nationella planen ligger i linje med myndighetens uppgift att vara ett nationellt forum som ska främja arbete med demokrati och mänskliga rättigheter med utgångspunkt i Förintelsen, och att myndigheten både har erfarenhet och kompetens för detta uppdrag.

Regeringen har beslutat om ett fortsatt och förstärkt arbete mot rasism, bl.a. genom att medel avsätts för att ta fram åtgärder som ska bidra till att öka kunskapen om och motverka olika former av rasism. Exempelvis presenterade Sverige på Malmö internationella Forum för hågkomst av Förintelsen hösten 2021 ett antal åtaganden som ytterligare kan komma att påverka och stärka FLH:s roll framöver. Sverige åtog sig bland annat att främja utbildning för att förebygga antisemitism och andra former av rasism och att stärka forskning om Förintelsen. Även inom EU är arbetet mot rasism prioriterat, bl.a. genom EU:s handlingsplan mot rasism 2020–2025, samt EU:s strategi för att bekämpa antisemitism och främja judiskt liv 2021–2030. Det är utredningens uppfattning att detta pekar på att FLH:s arbete inom den nationella planen är fortsatt prioriterat och att myndigheten även framöver kommer att ha en central roll inom ramen för detta område.

Utredningen konstaterar att myndighetens uppdrag inom ramen för den nationella planen är omfattande. Samtidigt är uppdraget tillfälligt i bemärkelsen att det ges årligen i myndighetens regleringsbrev med särskilda medel som också tillförs årligen. Myndigheten har betonat behovet av långsiktighet i uppdraget både i syfte att skapa bättre planeringsförutsättningar och ur ett kompetensförsörjningsperspektiv. Utredningen ser fördelar för myndigheten med en större långsiktighet i uppdraget.

Kunskap- och kompetensinhämtning

FLH arbetar med breda och övergripande frågor som rör demokrati och mänskliga rättigheter och som berör flera sektorer i samhället. Myndighetens uppdrag att verka för ökad kunskap grundad på forskning och samverkan

med andra innebär bl.a. att myndigheten har kontakter med en rad aktörer inom exempelvis lärosäten, utbildningsväsende, offentlig sektor och civilsamhälle. Förutom den referensgrupp som myndigheten har knutit till sig med representanter för civilsamhället finns ingen strukturerad form för kunskap- och kompetensinhämtning från ovan nämnda aktörer. Utredningen anser att det skulle vara lämpligt att myndigheten knyter till sig sådan samlad kompetens då denna kan utgöra en resurs och ett stöd för myndigheten även på längre sikt. Ett möjligt sätt att realisera detta är att inrätta ett insynsråd vid myndigheten.

4. Utredningens förslag och bedömningar

4.1 Förändringar av Forum för levande historias uppgifter till följd av inrättandet av Sveriges museum om Förintelsen

Utredningen ska enligt sitt uppdrag föreslå vilka eventuella förändringar som kan behöva göras avseende FLH:s uppgifter till följd av inrättandet av Sveriges museum om Förintelsen. Dessa förändringar beskrivs nedan. Det bör uppmärksammas att det förslag som redogörs för under 4.1.3 innehåller ett delförslag (punkt 2) som inte är att betrakta som en direkt följd av inrättandet av det nya museet. Utredningen anser dock att detta delförslag behöver redovisas i sitt sammanhang.

4.1.1 Stort behov av verksamheten vid Forum för levande historia

Bedömning: Forum för levande historia har en viktig roll och fyller en viktig funktion avseende att arbeta demokratifrämjande med utgångspunkt i lärdomar från Förintelsen.

Skälen för utredningens bedömning

FLH har utvecklat unik kompetens när det handlar om att förmedla kunskaper om Förintelsen, andra folkmord och brott mot mänskligheten på sätt som främjar insikter om betydelsen av demokrati. Därtill genomför myndigheten en rad efterfrågade uppdrag inom arbetet med att stärka demokrati och motverka olika former av rasism och intolerans. Bland FLH:s målgrupper finns en stor efterfrågan på myndighetens utbildningsvetenskapliga kompetens och på den fortbildning myndigheten bedriver.

FLH:s uppdrag att lyfta dagsaktuella samhällsfrågor som t.ex. normer om hbtqi fyller en viktig funktion. Denna typ av uppdrag förväntas inte det nya museet, i enlighet med museilagen kunna vara mottagare av. Utredningen bedömer att regeringen fortsatt kommer ha behov av att ge uppdrag till en myndighet kring frågor som bl.a. rör demokrati och mänskliga rättigheter.

4.1.2 Utgångspunkt tas i lärdomar från Förintelsen

Förslag: Utgångspunkten för FLH:s uppdrag ska tas i lärdomar från Förintelsen.

FLH ska inte ha som uppgift att främja arbete med tolerans.

Detta ska framgå av § 1 i myndighetens instruktion vars första mening ska ha följande lydelse:

Forum för levande historia har till uppgift att vara ett nationellt forum som ska främja arbete med demokrati och mänskliga rättigheter med utgångspunkt i lärdomar från Förintelsen.

Skälen för utredningens förslag

En central utgångspunkt för FLH:s arbete är lärdomar från Förintelsen. Mer konkret innebär detta att genom att uppmärksamma och belysa faktorer som bidrog till att möjliggöra Förintelsen kan lärdomar dras om konsekvenser av att demokratiska fri- och rättigheter nedmonteras. Detta kan i sin tur bidra till att skapa insikter om betydelsen av demokrati och grundläggande demokratiska värden. Detta resonemang ligger i linje med både IHRA:s rekommendationer om undervisning och lärande om Förintelsen och skolans styrdokument avseende vad historieämnet och historieundervisning syftar till. Ett fördjupat resonemang om hur undervisning om Förintelsen kan bidra till att stärka de värden demokratin vilar på presenteras i bilaga 2. Det behöver därför förtydligas i FLH:s instruktion att utgångspunkten för myndighetens uppdrag ska tas i lärdomar från Förintelsen.

I förgrunden för FLH:s verksamhet står således det demokratifrämjande arbetet med utgångspunkt i historien. Detta är centralt i hur myndigheten genomför sitt uppdrag, men framgår inte av den nuvarande formuleringen i instruktionen för FLH. Utredningen anser av det skälet att myndighetens uppdrag behöver förtydligas.

Förslaget innebär också att begreppet ”tolerans” stryks i instruktionen. Skälet till detta är att begreppet tillhör ett av de mer omtvistade begreppen inom samhällsvetenskaplig forskning. I antologin ”Toleransens mekanismer: en antologi” (Forum för levande historia, 2017) belyser Erik Lundberg, lektor och docent i statsvetenskap bland annat begreppet tolerans utifrån olika perspektiv. Dels finns de som uppfattar tolerans som något omistligt,

som ett fundament i demokratin och som en förutsättning för ett mångkulturellt och pluralistiskt samhälle. Dels finns de som sammankopplar tolerans med ojämlikhet, utanförskap och majoritetens makt över minoriteten. Med hänvisning till bland andra vetenskapsfilosofen Karl Popper uppmärksammar Lundberg en kritik mot begreppet som går ut på att en obegränsad tolerans, utan gränser, i förlängningen kan innebära att förtryck, rasism, främlingsfientlighet och andra icke-demokratiska handlingar och idéer tolereras. Lundberg nämner även en genomgång av forskning om toleranspedagogikens begränsningar som Statens skolverk genomfört i vilken det konstateras att toleransperspektivet kan resultera i att olika normer snarare vidmakthålls än skapar empati och förståelse för kulturell variation.

Det kan också tilläggas att då FLH inrättades var begreppet tolerans mer accepterat och mindre omtvistat än idag. Sammantaget kan utredningen konstatera att begreppet väcker ett antal frågor och riskerar att skymma sikten för det som är centralt i myndighetens uppdrag. Utredningen föreslår av det skälet att begreppet ska tas bort ur myndighetens instruktion. Mot bakgrund av detta föreslås att begreppet intolerans förs in som en del av FLH:s särskilda uppgift om att informera om och motverka antisemitism, antiziganism, rasism och intolerans. Begreppet är ett mer ändamålsenligt begrepp i sammanhanget, se vidare 4.1.3.

4.1.3 Forum för levande historias uppgifter i 1 § omformuleras

Förslag: Forum för levande historias uppgifter i 1 § i myndighetens instruktion omformuleras och ska ha följande lydelse:

1 § Forum för levande historia har till uppgift att vara ett nationellt forum som ska främja arbete med demokrati och mänskliga rättigheter med utgångspunkt i lärdomar från Förintelsen. Myndigheten ska sträva efter att stärka människors vilja att aktivt verka för alla människors lika värde. Inom ramen för detta arbete har myndigheten särskilt till uppgift att:

1. främja grundläggande demokratiska värden utifrån kunskaper om Förintelsen, kommunistiska regimers och andra brott mot mänskligheten i historien,
2. öka och fördjupa kunskaperna om antisemitism, antiziganism, rasism och intolerans.

Skälen för utredningens förslag

Regeringen har beslutat att ett nytt museum för att bevara och föra vidare minnet av Förintelsen ska inrättas. Statens historiska museer har fått i uppdrag att förbereda och genomföra inrättandet av det nya museet inom myndigheten. En konsekvens av inrättandet av det nya museet är att FLH:s uppgift enligt instruktionen, att informera om Förintelsen, inte bör stå i förgrunden för verksamheten på samma sätt som tidigare. Denna uppgift riskerar annars att överlappa verksamhet som Sveriges museum om Förintelsen kommer att bedriva. Av detta följer att FLH:s instruktionsenliga uppgift att informera om Förintelsen behöver tas bort.

Utredningen anser att det behöver betonas att myndighetens särskilda uppgift är att främja demokrati. Genom att låta demokratiska värden stå i förgrunden för den särskilda uppgiften tydliggörs att kunskap om historien används i syfte att främja grundläggande demokratiska värden. Av det skälet behöver myndighetens särskilda uppgift formuleras om. För detta syfte bör utöver kunskaper om Förintelsen och kommunistiska regimers brott mot mänskligheten även kunskaper om andra brott mot mänskligheten kunna användas. Av det skälet görs ett tillägg i instruktionen som innebär att även andra brott mot mänskligheten i historien inkluderas. Förslaget innebär ett förtydligande avseende FLH:s särskilda uppgift.

Det behöver vidare tydliggöras att myndighetens uppgift i detta sammanhang avser händelser som ägt rum i historien, inte i samtiden, vilket därför behöver framgå av FLH:s instruktion.

Då FLH:s särskilda uppgift att informera om Förintelsen tas bort medför detta att uppgiften att informera om kommunismens brott mot mänskligheten behöver justeras. Det är lämpligt att formuleringen ”kommunismens brott” samtidigt ersätts med ”kommunistiska regimers brott”. Denna språkliga justering utgör en precisering med innebörden att de brott mot mänskligheten som har begåtts i kommunismens namn har begåtts av kommunistiska regimer.

Utredningen anser även att formuleringen att FLH ska ”sträva efter att stärka människors vilja att aktivt verka för alla människors lika värde” ska ha en mer framträdande placering i myndighetens instruktion. Detta synliggör att uppgiften är central för myndigheten.

Därutöver föreslår utredningen ett tillägg i 1 § i instruktionen med innebörden att FLH har till särskild uppgift att öka och fördjupa kunskaperna om antisemitism, antiziganism, rasism och intolerans. FLH:s arbete med att informera om och motverka olika former av rasism har ökat i omfattning de senaste åren. Att myndigheten ska informera om och motverka antisemitism, antiziganism, rasism och intolerans innebär en precisering av något myndigheten redan gör. Att i sammanhanget särskilt lyfta fram antisemitism och antiziganism motiveras av att de är fenomen som har direkt koppling till Förintelsen. Ett mål i IHRA:s rekommendationer för undervisning och lärande om Förintelsen är att öka medvetenheten om antisemitism och vad det kan leda till. I IHRA:s rekommendationer uppmärksammas även betydelsen av att belysa relationerna mellan Förintelsen och andra massövergrepp utförda av nazisterna, t.ex. folkmordet på romer under samma tid. Även inom EU är arbetet mot rasism prioriterat, bl.a. genom EU:s handlingsplan mot rasism och EU:s strategi för att bekämpa antisemitism och främja judiskt liv. Regeringen har även aviserat ett fortsatt förstärkt arbete mot antisemitism, antiziganism och andra former av rasism.

Förslaget innebär även att begreppet ”intolerans” läggs till i detta sammanhang. Intolerans som begrepp har inte varit föremål för kritisk diskussion på samma sätt som begreppet ”tolerans”. I FLH:s rapportserie, ”Den mångtydiga intoleransen” (2010) lyfts det fram att begreppet ”intolerans” används i internationella dokument som ett begrepp i raden av diskriminerande praktiker som hotar demokratiska samhällen. Likaså lyfts det fram att det finns ett intresse från internationella samfund att använda intolerans-begreppet som ett samlingsbegrepp för en rad olika fenomen. I rapporten nämns också att amerikanska forskare har skapat ett intoleransmått där de sammanför en rad olika skalor som mäter ”sexism, racism, sexual prejudice, ageism, classism and religious intolerance”. De kallar det nya måttet ”the Intolerant Schema Measure” (s. 16). Detta indikerar en utveckling av forskning om intolerans där man använder ett generellt intoleransbegrepp. Utifrån ovanstående framstår begreppet intolerans som ett mer ändamålsenligt begrepp i detta sammanhang, i synnerhet som det åsyftar diskriminerande praktiker som riskerar att hota demokratin. Utifrån utredningens perspektiv fyller intoleransbegreppet en viktig funktion då det används i allt större omfattning och även inrymmer andra grupper i samhället än de som åsyftas avseende antisemitism,

antiziganism och rasism. Exempelvis omfattas hbtqi-personer och personer med funktionsvariationer av detta begrepp.

4.1.4 Samverkan mellan Forum för levande historia och Statens historiska museer

Bedömning: För att verksamheterna vid FLH och SHM ska kunna komplettera varandra behöver myndigheterna samverka och fungera som samarbetspartner.

Samverkan mellan FLH och SHM behöver inte formaliseras.

Skälen för utredningens bedömningar

FLH och det nya museet kommer att arbeta med Förintelsen utifrån olika utgångspunkter. Därmed finns möjlighet för myndigheternas verksamheter att komplettera varandra. Genom verksamheternas olika utgångspunkter bör en samverkan mellan myndigheterna kunna stärka det demokratifrämjande och kunskapshöjande arbetet kring Förintelsen. För att detta ska kunna realiseras behöver myndigheterna tillvarata varandras erfarenheter och kompetenser. En viktig förutsättning är därför att myndigheterna samverkar och fungerar som samarbetspartner. I detta sammanhang vill utredningen betona vikten av den goda dialog som myndigheterna redan har upprättat sinsemellan. I denna dialog har myndigheterna identifierat områden kring vilka de bör samverka. Det gäller exempelvis högtidlighållandet av Förintelsens minnesdag, en nyutgåva av boken ”...om detta må ni berätta...En bok om Förintelsen 1933–1945”, biblioteksverksamhet, Sveriges representation i IHRA FLH:s utställningsverksamhet om Förintelsen. Därutöver behöver myndigheterna fortsatt ha en dialog om samarbetet kring överlevandes vittnesmål som kommer att utgöra en del av samlingarna inom det nya museet. Utredningen anser att det även är angeläget att myndigheterna tillsammans fortsatt klargör vad de erbjuder skola och utbildningsväsendet.

Av myndighetsförordningen (2007:515) framgår att myndigheter skall verka för att genom samarbete med myndigheter och andra ta till vara de fördelar som kan vinnas för enskilda samt för staten som helhet. Sammantaget anser utredningen att det inte finns skäl till att samverkan mellan FLH och SHM bör formaliseras ytterligare genom tillägg i myndigheternas instruktioner.

4.2 Övriga förslag till förändringar

Utöver att föreslå vilka eventuella förändringar som kan behöva göras avseende FLH:s uppgifter till följd av inrättandet av Sveriges museum om Förintelsen ska utredningen se över om det finns behov av, och förutsättningar för, att utveckla FLH:s roll. Nedanstående förslag och bedömningar svarar mot denna del av uppdraget. Som framgår ovan innehåller förslag 4.1.3 (punkt 2) ett delförslag som inte är en direkt konsekvens av inrättandet av det nya museet.

4.2.1 Utveckla och stärka Forum för levande historias utbildningsvetenskapliga kompetens

Bedömning: FLH bör ges i uppdrag att utveckla och stärka myndighetens utbildningsvetenskapliga kompetens.

Skälen för utredningens bedömning

FLH har i sin roll som nationellt forum utvecklat kompetens avseende att främja grundläggande demokratiska värden utifrån kunskaper om Förintelsen, kommunistiska regimers och andra brott mot mänskligheten i historien. Detta ger myndigheten legitimitet och svarar mot behov hos flera målgrupper, i synnerhet inom skola och utbildningsväsende. Inrättandet av museet innebär en möjlighet för FLH att utveckla och stärka myndighetens roll som expertmyndighet inom det utbildningsvetenskapliga området. Idag finns viss sådan kompetens inom FLH, men det finns skäl att utveckla i synnerhet den historiedidaktiska kompetensen ytterligare. Detta kan bidra till att tydliggöra myndighetens roll och legitimitet i förhållande till det nya museet. FLH bör därför ges i uppdrag att utveckla och stärka myndighetens utbildningsvetenskapliga kompetens.

4.2.2 Ett insynsråd inrättas

Förslag: Ett insynsråd inrättas inom FLH. Detta ska framgå av myndighetens instruktion.

Skälen för utredningens förslag

Insynsråd förekommer i myndigheter exempelvis då verksamheten har breda kontaktytor mot många olika grupper (prop. 2009/10:75). Av Finansdepartementets promemoria Vägledning vid val av ledningsform framgår därtill att ett av kriterierna som kan ligga till grund för ett beslut om

att inrätta ett insynsråd är ett behov av att tillföra myndigheten unik kompetens och sakkunskap.

FLH är en kunskapsintensiv myndighet som arbetar med breda och övergripande frågor som rör demokrati och mänskliga rättigheter. Det är frågor som berör flera sektorer i samhället och omfattar flera politikområden. Särskild kompetens och sakkunskap samt råd från representanter från t.ex. lärosäten, trossamfund och civilsamhället bedöms därför som relevant avseende ett insynsråd i FLH. Ett insynsråd kan även fungera som komplement till den referensgrupp som myndigheten redan har. Genom att representanterna i ett insynsråd utses av regeringen för i normalfallet tre år möjliggörs ett åtagande som är mer varaktigt i tid. Utredningen bedömer av det skälet att ett insynsråd ska inrättas i myndigheten och att detta behöver framgå av myndighetens instruktion.

Myndighetens kärnuppdrag gällande demokrati och mänskliga rättigheter innebär direkt koppling till den politiska debatten i samhället. Avseende representation i ett insynsråd i FLH skulle en partipolitisk koppling inte framstå som lämplig. Detta gäller även frågor om historien, lärdomar från historiska skeenden samt kunskaper om Förintelsen och brott mot mänskligheten i historien. Utredningen bedömer att det vore olyckligt med ledamöter som förordnas på förslag av t.ex. riksdagspartierna i FLH:s insynsråd. Det finns en risk att en sådan partipolitisk representation skulle medföra en olämplig partipolitisk prägel på rådets arbete. Utredningen anser att regeringen bör beakta detta då ett insynsråd tillsätts.

4.2.3 Uppgift om Sveriges nationella minoriteter

Bedömning: Regeringen bör överväga att ge FLH en permanent uppgift att öka och sprida kunskap om historiska skeenden som påverkat de nationella minoriteterna i Sverige.

Regeringen bör överväga att FLH ges en roll att hantera frågor som arbetet med sanningskommissionen, sannings- och försoningskommissionen och vitboken kommer att resultera i.

Skälen för utredningens bedömningar

Det finns en potential hos FLH att utveckla arbetet med kunskapshöjande insatser kring historiska skeenden som påverkat de nationella minoriteterna i

Sverige på olika sätt. Myndigheten har tidigare belyst flera av Sveriges nationella minoriteter ur ett historiskt perspektiv som en del i sitt uppdrag. Mot bakgrund av detta finns det goda skäl att överväga att ge myndigheten en permanent uppgift att genomföra kunskaphöjande insatser om historiska skeenden som påverkat de nationella minoriteterna i Sverige. En sådan uppgift skulle ligga i linje med FLH:s uppdrag eftersom minoritetspolitiken har sin grund i åtaganden om mänskliga rättigheter. Det skulle även vara ett sätt att omhänderta de förslag som Svenska Samernas Riksförbund och Amnesty Sápmi fört fram om ett liknande uppdrag till FLH.

Utredningen bedömer att om en sådan uppgift ges till FLH kan denna formaliseras genom ett tillägg i 1 § i myndighetens instruktion med följande lydelse: [Inom ramen för detta arbete har myndigheten särskilt till uppgift att:] 3) öka och sprida kunskap om historiska skeenden som påverkat de nationella minoriteterna i Sverige.

Regeringen har tagit initiativ till sannings- och försoningskommissioner och vitböcker i syfte att belysa historiska övergrepp mot de nationella minoriteterna. Utredningen anser att det bör övervägas att FLH ges en roll att hantera frågor som detta arbete framöver kommer resultera i.

Utredningen anser att de uppgifter som utredningen identifierat för FLH:s del i detta sammanhang kan utgöra ett viktigt komplement till de befintliga uppdragen att sprida information om nationella minoriteter och minoritetsspråk som Isof, Sametinget och Länsstyrelsen i Stockholm har. Utredningen bedömer dock att om dessa uppgifter ges FLH kan det medföra behov av en utökning av myndighetens resurser genom att tillfälliga medel tillförs eller genom ett ökat förvaltningsanslag.

4.2.4 Uppgift att verka för att samordna insatser som stärker demokratin

<p>Bedömning: Regeringen bör överväga att ge FLH en permanent uppgift att verka för att samordna och stödja demokratistärkande insatser som genomförs av andra aktörer.</p>
--

Skälen för utredningens bedömning

Som framgår ovan har FLH:s demokratistärkande arbete fått en ökad tyngd genom särskilda regeringsuppdrag som getts till myndigheten de senaste åren. FLH har även ett pågående tidsbegränsat uppdrag att verka för att

samordna arbetet med insatser som genomförs av olika aktörer i syfte att främja, förankra och försvara demokratin, vilket kan förväntas förlängas framöver. För genomförandet av detta uppdrag har myndigheten tillförts särskilda medel och det finansieras under 2022 med 600 000 kronor från sakanslaget 6:1 Allmänna val och demokrati inom utgiftsområde 1 Rikets styrelse. FLH har fört fram till utredningen att myndigheten gärna ser att detta uppdrag utvecklas och förlängs utifrån myndighetens instruktion.

För att detta uppdrag ska ges långsiktiga förutsättningar och möjlighet att utvecklas vidare bedömer utredningen att regeringen bör överväga att FLH framöver ges en permanent uppgift att verka för att samordna och stödja arbetet med insatser som genomförs av olika aktörer i syfte att stärka demokratin. Utredningen bedömer dock att om en denna uppgift ges FLH kan det medföra behov av en utökning myndighetens förvaltningsanslag med motsvarande belopp som nu ges i särskild finansiering.

4.2.5 Uppgift att verka för att samordna och följa upp insatser för att motverka rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott

Bedömning: Regeringen bör överväga att ge FLH en permanent uppgift att verka för att samordna och följa upp insatser som genomförs av andra aktörer för att motverka rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott.

Skälen för utredningens bedömning

FLH har sedan flera år tillbaka i uppdrag i regleringsbrevet att samordna och följa upp den nationella planen mot rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott. I uppdraget ingår att erbjuda fortbildning och kunskapshöjande insatser om olika former av rasism och intolerans i historien och idag till skolans personal och andra relevanta yrkesgrupper. Från år 2020 finansieras detta uppdrag med särskilda medel om 6 miljoner kronor per år inom anslag 2:2 Åtgärder mot diskriminering och rasism m.m. inom utgiftsområde 13 inom utgiftsområden 13 Jämställdhet och nyanlända invandrades etablering. På liknande sätt som i förslag 4.2.3 kan det övervägas att myndigheten framöver ges en permanent uppgift att verka för att samordna och följa upp insatser som genomförs av andra aktörer för att motverka rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott. Även detta förslag kan medföra behov av att utöka myndighetens förvaltningsanslag permanent genom att medel överförs från sakanslag.

5. Konsekvenser

Av utredningens uppdrag framgår att utredaren ska redogöra för de ekonomiska, verksamhetsmässiga och personella konsekvenserna av förslagen. Utredaren ska även ange andra konsekvenser av förslagen enligt 14–15 a §§ kommittéförordningen (1998:1474). Utgångspunkten är att eventuella förslag ska rymmas inom befintlig ram.

Utredningens förslag syftar till att anpassa och förtydliga FLH:s instruktionsenliga uppdrag med anledning av inrättandet av Sveriges museum om Förintelsen. Förslagen syftar även till att skapa förutsättningar för att utveckla FLH:s roll på längre sikt i och med inrättandet av det nya museet. Förslagen bedöms sammantaget skapa goda förutsättningar för att verksamheten vid FLH både utvecklas och stärks.

Ekonomiska konsekvenser

Utredningens förslag bedöms kunna genomföras inom nuvarande budgetramar. De bedöms därmed inte leda till några ekonomiska konsekvenser för staten, regioner eller kommuner. Utifrån de bedömningar som har gjort avseende 4.2.3, 4.2.4 och 4.2.5 bedömer utredningen att vissa av dessa kan medföra behov av en utökning av myndighetens resurser genom att tillfälliga medel tillförs eller genom ett ökat förvaltningsanslag.

Verksamhetsmässiga och personella konsekvenser

Utredningens förslag till instruktionsändringar innebär inte att några nya uppgifter tillförs myndigheten. De utgör i stället preciseringar och förtydliganden av myndighetens befintliga uppgifter och av hur myndigheten arbetar idag. Utredningen bedömer därför att dessa förslag inte får några direkta verksamhetsmässiga konsekvenser.

Utredningens förslag att inrätta ett insynsråd i FLH syftar bl.a. till att tillföra och stärka myndighetens kompetens- och sakkunskap. På kort sikt medför detta att myndigheten för detta syfte behöver utveckla sina arbetsformer.

Förslaget om att FLH:s instruktionsenliga uppgift att informera om Förintelsen tas bort möjliggör att visst utrymme frigörs inom myndigheten. Enligt FLH motsvarar den kapacitet som frigörs mellan en halv- och en heltidstjänst.

Utredningens bedömning att FLH bör ges i uppdrag att utveckla och stärka myndighetens utbildningsvetenskapliga kompetens medför att myndigheten behöver se över sin kompetensförsörjning i ett längre perspektiv. Att bygga upp kompetens inom området kan innebära att myndigheten behöver rekrytera forskarutbildad personal. Detta kan i sin tur få personella konsekvenser.

Utredningens förslag och bedömningar syftar till att utveckla myndighetens verksamhet. Förslagen bedöms delvis kunna realiseras genom den kapacitet som frigörs när uppgiften att informera om Förintelsen tas bort. Därutöver bedöms att myndigheten kommer att behöva göra prioriteringar inom verksamheten.

Utredningen vill i det här sammanhanget lyfta fram att det behövs tid för att utveckla och bygga upp nya delar av verksamheten. Detta kan underlättas i vissa fall genom att särskilda medel tillförs under en uppstartsfas för att påskynda utvecklingen av verksamheten.

Utredningen konstaterar att det finns delar av myndighetens verksamhet som inte finansieras genom förvaltningsanslaget utan genom tidsbegränsade medel inom olika sakanslag som beslutas årligen av regeringen. Utredningen vill uppmärksamma att om denna finansiering tas bort kan det innebära att viss verksamhet inom myndigheten inte kan fortgå i samma utsträckning som tidigare. Det påverkar därmed myndighetens förutsättningar att bedriva sin verksamhet.

Övriga konsekvenser

Utredningens förslag bedöms inte ha betydelse för den kommunala självstyrelsen, för brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet, för sysselsättning och offentlig service i olika delar av landet, för små företags arbetsförutsättningar, konkurrensförmåga eller villkor i övrigt i förhållande till större företags, för jämställdheten mellan kvinnor och män eller för möjligheterna att nå det integrationspolitiska målet.

6. Förslag på ändringar i förordning (2007:1197) med instruktion för Forum för levande historia

Nuvarande lydelse	Föreslagen lydelse
<p>1 §¹¹ Forum för levande historia har till uppgift att vara ett nationellt forum som ska främja arbete med demokrati, <i>tolerans</i> och mänskliga rättigheter med utgångspunkt i Förintelsen.</p> <p><i>Myndigheten har särskilt till uppgift att informera om Förintelsen och kommunismens brott mot mänskligheten.</i></p> <p><i>Myndigheten ska sträva efter att stärka människors vilja att aktivt verka för alla människors lika värde.</i></p>	<p>1 § Forum för levande historia har till uppgift att vara ett nationellt forum som ska främja arbete med demokrati och mänskliga rättigheter med utgångspunkt i <i>lärdomar från Förintelsen. Myndigheten ska sträva efter att stärka människors vilja att aktivt verka för alla människors lika värde. Inom ramen för detta arbete har myndigheten särskilt till uppgift att:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> <i>1. främja grundläggande demokratiska värden utifrån kunskaper om Förintelsen, kommunistiska regimers och andra brott mot mänskligheten i historien,</i> <i>2. öka och fördjupa kunskaperna om antisemitism, antiziganism, rasism och intolerans.</i>
<p>7 § Följande bestämmelse i myndighetsförordningen (2007:515) ska inte tillämpas på myndigheten:</p> <p><i>29 § om ärendeförteckning</i></p>	<p>7 § Vid myndigheten finns ett insynsråd som består av högst X ledamöter.</p>
	<p>8 § Följande bestämmelse i myndighetsförordningen (2007:515) ska inte tillämpas på myndigheten:</p> <p><i>29 § om ärendeförteckning.</i></p>

¹¹ Senaste lydelse 2008:1400

Utredningen lämnar förutom förslagen ovan ett antal bedömningar om att regeringen bör överväga att även ge FLH uppgifter i instruktionen avseende nationella minoriteter, avseende insatser som stärker demokratin, samt avseende samordna arbete mot rasism, se vidare kapitel 4.

7. Referenser

Arbetsmarknadsdepartementet (2014). *Den mörka och okända historien: vitbok om övergrepp och kränkningar av romer under 1900-talet*. Stockholm: Fritze. (Ds 2014:8)

Bruchfeld, S. & Levine, P.A. (1998). *-om detta må ni berätta: en bok om förintelsen i Europa 1933-1945*. Stockholm: Regeringskansliet.

Budgetpropositionen för 2002 (prop. 2001/02:01, utg.omr. 17)

Budgetpropositionen för 2009 (prop. 2008/09:1 utg.omr. 17)

Budgetpropositionen för 2022 (prop. 2021/2022 utg.omr. 1, 13, 16 och 17)

Dahl, S. (2021). *Lärdomar av folk mord: undervisning och lärande som historisk tolkning och orientering*. Diss. Stockholm: Stockholms universitet, 2021. Stockholm.

Finansdepartementet,Handledning om förordnande av ledamöter i insynsråd, promemoria 2020-11-27

Finansdepartementet, Vägledning vid val av myndigheters ledningsformer, promemoria 2015-12-10

Forum för levande historia (2017). *Toleransens mekanismer: en antologi*. Stockholm: Forum för levande historia.

Forum för levande historia, *Pedagogiska riktlinjer*, dnr 2018/241

Forum för levande historia, *Delredovisning 2018 av uppdrag att samordna och följa upp den nationella planen mot rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott (Ku2016/02629/DISK)*, dnr 2016/331

Forum för levande historia, *Delredovisning 2019 av uppdrag att samordna och följa upp den nationella planen mot rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott (Ku2016/02633/DISK)*, dnr 2016/331

Forum för levande historia, *Delredovisning 2019 av uppdrag att samordna och följa upp den nationella planen mot rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott (Ku2016/02633/DISK)*, dnr 2016/331

Forum för levande historia, *Slutredovisning 2020 av uppdrag att samordna och följa upp den nationella planen mot rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott, 2016–2019 (Ku2016/02633/DISK)*, dnr 2016/331

Forum för levande historia, *Statens arbete mot rasism, homo-, bi- och transfobi 2020. Redovisning av uppdrag att samordna och följa upp den nationella planen mot rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott (Ku2019/01643/MD, Ku2019/02020/LS, A2020/00948/MRB)*, dnr 2020/68

Forum för levande historia (2020) *Redovisning av Forum för levande historias uppdrag Ku2015/00319/KA och Ku2016/01672/DISK, inom ramarna för Nationell plan mot rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott*, dnr 2016/174

Forum för levande historia (2020), Verksamhetsplan för 2021, dnr 2020/139

Forum för levande historia, Budgetunderlag för åren 2020–2022, 2021–2023 och 2022–2024

Forum för levande historia, Årsredovisning år 2017, 2018, 2019, 2020

Institutet för språk och folkminnen, Länsstyrelsen i Stockholm och Sametinget (2021) *Nationella minoriteter 2020*

Kulturutskottets betänkande 2001/02:KrU1

Kulturutskottets betänkande 2008/09:KrU1

Lange, A, Lööv, H, Bruchfeld, S, och Hedlund, E, (1997). *Utsatthet för etniskt och politiskt relaterat hot mm, spridning av rasistisk och antirasistisk propaganda samt attityder till demokrati mm bland skolelever*. Stockholm: Centrum för invandringsforskning och Brottsförebyggandet rådet

Löwander, B. (2010). *Den mångtydiga intoleransen: en studie av gymnasieungdomars attityder läsåret 2009/2010*. Stockholm: Forum för levande historia.

Offentlig förvaltning för demokrati, delaktighet och tillväxt: regeringens proposition 2009/10:175. (2010). Stockholm: Riksdagens tryckeriexpedition

Regeringskansliet (2016). *Samlat grepp mot rasism och hatbrott: nationell plan mot rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott*. Stockholm: Regeringskansliet. (Ku2016/02629)

Regeringskansliet (2018). *Strategi för en stark demokrati - främja, förankra, försvara*. Stockholm: Kulturdepartementet. (Ku2018/01406)

Rüsen, J. (2004). *Berättande och förnuft: historieteoretiska texter*. Göteborg: Daidalos.

SOU 2001:5. Kommittén Forum för levande historia (2001). *Forum för levande historia: betänkande*. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.

SOU 2020:27. Utredningen om uppföljning av minoritetspolitiken (2020). *Högre växel i minoritetspolitiken: stärkt samordning och uppföljning*. Stockholm: Norstedts juridik.

SOU 2020:21. Utredningen om ett museum om Förintelsen (2020). *Sveriges museum om Förintelsen*. Stockholm: Norstedts juridik. Med tillhörande remissvar

Statens historiska museer (2021) *Förslag till inrättande av Sveriges museum om Förintelsen vid Statens historiska museer (Dnr 151-312-2021)*

Statskontoret (2017). *Myndighetsanalys av Forum för levande historia*. Stockholm: Statskontoret.

Statskontoret (2021). *Myndigheternas arbete för hbtqi-personers lika rättigheter och möjligheter: stöd, samordning och uppföljning*. Stockholm: Statskontoret.

Strategirådet (2021), *Effektutvärdering av fortbildningsverksamhet* Rapport Forum för levande historia

Elektroniska källor

Amnesty Sápmi: *Ge Forum för levande historia ett till uppdrag*, 10 november 2021, <https://www.alinget.se/artikel/amnesty-sapmi-ge-forum-for-levande-historia-ett-till-uppdrag>

Demokratisk beredskap mot rasisme og antisemittisme
<https://dembra.no/sv/om-dembra/>

International Holocaust Remembrance Alliance, 2019 *Recommendations for Teaching and Learning about the Holocaust*,

<https://www.holocaustremembrance.com/sites/default/files/inline-files/IHRA-Recommendations-Teaching-and-Learning-about-Holocaust.pdf>

Internationella alliansen för hågkomst av Förrintelsen (2019),

Rekommendationer för undervisning och lärande om Förrintelsen,

https://www.holocaustremembrance.com/sites/default/files/inline-files/IHRA%20rekommendationer%20fo%CC%88r%20undervisning%20och%20la%CC%88rande%20om%20Fo%CC%88rintelsen_0.pdf

Forum för levande historia (2021) *Minoritet i historien. Allmänhetens*

uppfattningar om sina kunskaper om de nationella minoriteternas historia och dess inställning till historisk rättvisa,

https://www.levandehistoria.se/sites/default/files/material_file/minoritet_i_historien_rapport.pdf

Statens skolverk, läroplaner för grund- och gymnasieskolan,

<https://www.skolverket.se/undervisning/grundskolan/laroplan-och-kursplaner-for-grundskolan/laroplan-lgr11-for-grundskolan-samt-for-forskoleklassen-och-fritidshemmet>

<https://www.skolverket.se/undervisning/gymnasieskolan>

Kulturdepartementet
Enheten för medier och demokrati

Bilaga 1 Utredningens uppdrag

Uppdrag att utreda framtida inriktning och uppgifter för Forum för levande historia

Sammanfattning

En utredare ska biträda Kulturdepartementet med att utreda konsekvenserna för Forum för levande historia av inrättandet av Sveriges museum om Förintelsen. Vissa uppgifter som i dag utförs av Forum för levande historia kan komma att samlas i det nya museet. Hur Forum för levande historias uppgifter påverkas av inrättandet av Sveriges museum om Förintelsen och med vilken inriktning Forum för levande historias arbete därmed ska bedrivas framöver behöver därför ses över. Uppdraget ska redovisas senast den 15 februari 2022.

Bakgrund och behovet av en översyn

Forum för levande historia har enligt förordningen med instruktion (2007:1197) för Forum för levande historia i uppgift att vara ett nationellt forum som ska främja arbete med demokrati, tolerans och mänskliga rättigheter med utgångspunkt i Förintelsen. Myndigheten har särskilt till uppgift att informera om Förintelsen och kommunismens brott mot mänskligheten. Myndigheten ska sträva efter att stärka människors vilja att aktivt verka för alla människors lika värde. Till myndighetens uppgifter hör vidare att aktivt främja högtidlighållandet av Förintelsens minnesdag och företräda Sverige i International Holocaust Remembrance Alliance (IHRA), samt att dela ut ett pris för humanitära och demokratifrämjande insatser

enligt förordningen (2004:1024) om pris till Per Angers minne. Myndighetens uppdrag har till huvuddelen fastställts av riksdagen (prop. 2001/02:01, utg.omr. 17, bet. 2001/02:KrU1, rskr. 2001/02:72 och prop. 2008/09:01, utg.omr. 17, bet. 2008/09:KrU1, rskr. 2008/09:93).

Forum för levande historia utför också särskilda regeringsuppdrag, bland annat att samordna och följa upp den nationella planen mot rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott (2016). En väsentlig del av Forum för levande historias verksamhet består av utställningar och program, utbildning och fortbildning. Myndigheten arbetar mot flera målgrupper som kultur- och samhällsintresserad allmänhet, yrkesverksamma inom offentlig sektor, civilsamhället och målgrupper inom formell, icke-formell och informell utbildning. Myndighetens största målgrupp är lärare och elever i skolan.

Regeringen har uppdragit åt Statens historiska museer att lämna förslag till inrättandet av Sveriges museum om Förintelsen som ett museum inom myndigheten (Ku2021/00875). I uppdraget ingick att lämna förslag på vilka av de uppgifter som i dag utförs av Forum för levande historia som bör samlas i det nya museet. Detta förslag utarbetades i dialog med Forum för levande historia. Uppdraget utfördes med utgångspunkt i bestämmelser i museilagen (2017:563). Uppdraget redovisades den 18 juni 2021. Regeringen har som ambition att museet ska vara inrättat i Statens historiska museer den 1 juli 2022.

Forum för levande historia har sedan bildandet 2003 utvecklats till en central myndighet med unik kompetens i främjandet av arbetet med demokrati, tolerans och mänskliga rättigheter. Förintelsen utgör kärnan och utgångspunkten för myndighetens främjandearbete. Om vissa uppgifter rörande Förintelsen som Forum för levande historia i dag utför samlas i det nya museet om Förintelsen finns det behov av att analysera hur myndigheten påverkas.

Av Forum för levande historias nuvarande uppgifter bör enbart sådana som direkt rör Förintelsen komma ifråga för det nya museet. Vissa uppgifter med koppling till Förintelsen bedöms dock preliminärt inte vara aktuella för det nya museet, till exempel högtidlighållandet av Förintelsens minnesdag, att företräda Sverige i IHRA och ansvaret för priset till Per Angers minne. I den mån även annan verksamhet rörande Förintelsen inte kommer att omfattas av det nya museet är det viktigt att den kan fortsätta inom ramen för Forum

för levande historias verksamhet. Det finns vidare ett behov av att möjliggöra en fortsatt utveckling av Forum för levande historia även efter det att ett museum om Förintelsen har inrättats.

Uppdraget

En utredare ska biträda Kulturdepartementet med att utreda konsekvenserna för Forum för levande historia av inrättandet av Sveriges museum om Förintelsen. Utgångspunkten för uppdraget är den analys som Statens historiska museer lämnat den 18 juni 2021 om inrättandet av museet och det beslut som regeringen därefter fattar om inrättande. Utredaren ska

- beakta och analysera konsekvenserna för Forum för levande historia av de förslag Statens historiska museer redovisat och regeringens kommande beslut om inrättandet av Sveriges museum om Förintelsen,
- föreslå vilka eventuella förändringar som kan behöva göras avseende Forum för levande historias uppgifter till följd av inrättandet av museet,
- belysa den roll som myndigheten har inom ramen för den nationella planen mot rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott, samt
- lämna förslag till vilka eventuella ändringar i myndighetens instruktion och regleringsbrev som bör göras med anledning av att det nya museet inrättas samt med anledning av de eventuella förändringar av Forum för levande historias ansvar som i övrigt föreslås.

I förslaget bör även eventuella konsekvenser avseende myndighetens kompetens- och resursbehov redovisas.

Vidare om uppdraget

De förändringar som inrättandet av det nya museet innebär medför samtidigt en möjlighet att se över om det finns behov av, och förutsättningar för, att utveckla Forum för levande historias roll. En sådan översyn skulle kunna inkludera om myndighetens främjandearbete, informationsuppgifter och utbildningsinsatser bör förändras, utvecklas, vidgas eller kompletteras. En annan viktig fråga är hur myndighetens verksamhet rörande Förintelsen kan fortgå i förhållande till den verksamhet som föreslås bedrivas vid Sveriges museum om Förintelsen.

Arbetet med översynen

Utredaren ska redogöra för de ekonomiska, verksamhetsmässiga och personella konsekvenserna av förslagen. Utredaren ska även ange andra

konsekvenser av förslagen enligt 14–15 a §§ kommittéförordningen (1998:1474). Utgångspunkten är att eventuella förslag ska rymmas inom befintlig ram.

Under genomförandet av uppdraget ska utredaren, i den utsträckning som bedöms lämplig, inhämta synpunkter och upplysningar från Forum för levande historia och Statens historiska museer samt andra berörda aktörer. Vidare ska utredaren löpande hålla Kulturdepartementet och andra berörda departement inom Regeringskansliet informerade om hur arbetet fortskrider.

Uppdraget ska redovisas senast den 15 februari 2022.

Bilaga 2 Undervisning och elevers lärande om och av Förintelsen – forskningsperspektiv av Steven Dahl

Av Steven Dahl, filosofie doktor i ämnesdidaktik inriktning historia vid Stockholms universitet, Stockholms universitet.

Uppdraget och textens disposition

Uppdraget som ligger till grund för denna studie är att med utgångspunkt i relevant och aktuell forskning belysa på vilket sätt undervisning om Förintelsen kan bidra till att stärka de värden demokratin vilar på. Uppdraget är avgränsat till att med några exempel från forskningsområden som *Holocaust Education* och *Holocaust and Genocide Studies* kasta ljus över hur sådan undervisning kan utformas. Av intresse för redogörelsen är studier som intresserar sig för relationen mellan historieundervisning och elevers lärande. Ett särskilt intresse riktas mot empiriskt grundad forskning som utforskar hur undervisningen kan utformas så att eleverna ges förutsättningar att både fördjupa sina historiska kunskaper om Förintelsen och utveckla sin förmåga att dra lärdomar av denna historia.

Redan inledningsvis finns det anledning att definiera några bärande begrepp i forskningsfältet för att därefter, och med större precision, kunna säga något om studiens avgränsningar.

- ***Holocaust Education***: Ett samlingsnamn för olika former av undervisning om Förintelsen såväl inom ramarna för utbildningsväsendet som i en vidare samhällsrelaterad kontext.
- ***Teaching and Learning about the Holocaust***: (förkortas THL och används av IHRA) Ett samlingsnamn för forskning om Förintelsen, som rymmer såväl pedagogiska frågor knutna till undervisning och lärande som studier av läroplaner och olika typer av läromedel.
- ***Genocide Studies***: Syftar på undervisning om mönster och utvecklingslinjer som leder till folkmord; om orsaker, processer och konsekvenser av folkmord.
- ***Medborgaruppdraget***: Ett samlingsnamn som används i föreliggande text för det demokratiska värdegrundsarbete som läroplanerna formulerar och som respektive skolämne skall arbeta för.

Undervisning och lärande om och av Förintelsen sker på flera arenor i samhället. Denna studie är avgränsad till den formella arenan av undervisning som avser skolans historieundervisning. I förgrunden för

framställningen ställs undervisning och lärande medan läroplaner endast diskuteras i relation till vad det är eleverna ska lära sig i skolämnet historia. Även om framställningen lägger ett särskilt fokus på undervisning om Förintelsen finns det anledning att lyfta fram forskning som utgår från ett jämförande perspektiv, där de bakomliggande processer till olika folkmord ställs bredvid varandra. Det går att argumentera för att ett jämförande perspektiv på folkmord är särskilt relevant för att ge eleverna förutsättningar att dra lärdomar av historien, på grund av att komparationer både kan synliggöra unika utvecklingslinjer och mönster i processen som leder fram till folkmorden. Beträktat utifrån det uppdrag skolämnet historia har i det svenska skolsystemet kan lärdomar föras samman med medborgaruppdraget, dvs. respekten för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande demokratiska värden som det svenska samhället vilar på.¹

Framställningen inleds med att rikta sitt fokus mot historieämnets uppdrag såsom det framträder i styrdokumentet för grund- och gymnasieskolan. I nästa led presenteras två analysmodeller som används för att systematisera tidigare forskning inom *Holocaust Education* och *Holocaust and Genocide Studies*. Därefter följer en redogörelse av tre studier som var för sig formulerar vägledande principer för undervisning om Förintelsen. Ett särskilt intresse riktas mot hur dessa studier ser på relationen mellan historiska kunskaper och lärdomar. Framställningen avslutas med en kort diskussion och förslag på framtida forskning.

Förintelsens plats i samhället

Bland folkmord saknar Förintelsen motstycke i vår moderna historia. Ingen politisk idé har så förbehållslöst dömts ut som nationalsocialismen.² Minnet av Förintelsen bearbetas och förmedlas på flera olika arenor i samhället. En sådan arena utgörs av det formella utbildningssystemet. I närmare 65 länder är Förintelsen och Nazitysklands brott mot mänskligheten explicit omnämnt som ett område undervisningen ska inkludera. En annan arena utgörs av den minnespolitik som enskilda stater och EU bedriver. Den kommer bland annat till uttryck som minnesdagar, museiutställningar och i form av monument. En tredje arena utgörs av de talrika frivilligorganisationer som står för omfattande informationsinsatser och fortbildningsinsatser för

¹ Se första kapitlet i Läroplan för gymnasieskolan (Gy2011) om *Skolans värdegrund och uppgifter*.

² Johan Östling 2008, s. 9.

lärare och elever.³ En gemensam nämnare för dessa arenor är idén att med utgångspunkt i Förintelsens historia arbeta för grundläggande värden som demokratin vilar på. Till ovanstående arenor behöver även den populärkulturella arenan adderas, där Förintelsen och Nazitysklands brott mot mänskligheten är ett vanligt förekommande tema. Särskilt film och dataspel, vilka har en stark genomslagskraft som få andra arenor kan mäta sig med, bidrar till att forma elevers föreställningar om det förflutna, om det så gäller Förintelsen eller andra historiska händelser.⁴

Historiker och särskilt historiedidaktiska forskare intresserar sig i bred bemärkelse för människors möten med historia på ovanstående arenor i samhället, dvs. i och utanför klassrummets väggar. Syftet här är att rikta ett särskilt fokus mot forskning som belyser hur undervisning, vilken tar avstamp i Förintelsen och de processer som ledde fram till folkmordet, kan bidra till att stärka grundläggande värden i vår demokrati.

Skolämnet historia och historiedidaktisk forskning

Utgångspunkten i styrdokumentet är att alla människor har ett historiemedvetande.⁵ Det övergripande syftet med undervisningen i historia är att ge eleven förutsättningar att utveckla eller om man så vill kvalificera sitt historiemedvetande. När de nuvarande kurs- och ämnesplanerna i historia (Lgr11 och Gy2011) gradvis ersätts med nya läroplaner (Lgr22 och Lgy25) kommer det övergripande syftet med skolämnet historia fortsättningsvis vara att kvalificera elevens historiemedvetande.

Framöver kommer resonemangen att utgå från ämnesplanen i historia för gymnasiet, där en majoritet av eleverna läser kursen *Historia 1b*. Denna kurs motsvarar 100 poäng, vilket i praktiken brukar betyda 80–85 timmar undervisning. Syftestexten för ämnet historia avslutas med att sammanfatta de långsiktiga målen, som ger läraren en vägledning om vilka kunskaper och förmågor eleven behöver utveckla för att kvalificera sitt historiemedvetande. De fem långsiktiga mål som historieundervisningen ska ge eleverna förutsättningar att utveckla är:

³ Se exempelvis, Steven Dahl 2021, s. 5–9.

⁴ Richard J. Paxton & Alan S. Marcus 2018, s. 579.

⁵ *Skolverket* Lgr11 och Gy2011.

- 1 **Kunskaper om** tidsperioder, förändringsprocesser, händelser och personer utifrån olika tolkningar och perspektiv (bredda och fördjupa sina historiska kunskaper och sin förståelse för att historia är en tolkande vetenskap, förf. anm.)
- 2 **Förmåga att** använda en historisk referensram för att förstå nutiden och för att ge perspektiv på framtiden (utveckla sitt historiebruk, vilket inkluderar att formulera lärdomar, förf. anm.)
- 3 **Förmåga att** söka, granska, tolka och värdera källor utifrån olika källkritiska metoder och presentera resultatet i varierande uttrycksformer (utveckla sin förmåga att källtolka, förf. anm.)
- 4 **Förmåga att** undersöka, förklara och värdera användningen av historia i olika sammanhang och under olika tidsperioder (utveckla sin förmåga att göra historiebruksanalyser, förf. anm.)
- 5 **Förmåga att** använda teorier, begrepp och modeller för att formulera, utreda, förklara och dra slutsatser om historiska frågeställningar utifrån olika perspektiv (utveckla sin förmåga att använda tankeredskap för att fördjupa sitt lärande i ämnet, förf. anm.)⁶

Det lärande historieundervisningen ska ge eleverna möjligheter att uppnå handlar både om att bredda och fördjupa de historiska kunskaperna och att utveckla olika förmågor. När det första målet förs samman med det centrala innehållet som kursen ska behandla framgår det att eleverna efter avslutad kurs ska besitta historiska kunskaper som sträcker sig över stora tidsspann; från förntiden fram till kalla krigets slut. Det andra målet handlar om att eleverna ska utveckla en förmåga att använda historien, exempelvis sina kunskaper om de processer som ledde fram till Förintelsen, för att förstå sin egen samtid och få perspektiv på framtiden. Detta mål brukar förknippas med begrepp som orientering och lärdomar, vilket är av särskild relevans i det här sammanhanget. Det tredje målet är knutet till förmågan att vara källkritisk och kunna tolka källor, medan det fjärde målet handlar om förmågan att analysera olika historiebruk i dåtiden och nutiden. Slutligen ska historieämnet ge eleverna förutsättningar att använda begrepp och modeller (tankeredskap) hämtade från historievetenskapen för att fördjupa sina historiska kunskaper och kvalificera de förmågor som tillhör ämnet.⁷

Ovanstående redogörelse låter sig sammanfattas i tre punkter av betydelse för de fortsatta resonemangen. För det första, de långsiktiga målen visar att historieämnet inte är dåtidbundet, utan inbegriper de tre tidsdimensionerna dåtid–nutid–framtid. För det andra finns det en idé hos läroplansförfattarna

⁶ Skolverket Lgr11 och Gy2011.

⁷ Per Eliasson 2014, s. 249–271 och Skolinspektionen 2015:8, s. 8

att det är de långsiktiga målen i samverkan som utvecklar elevens historiemedvetande. Slutligen finns det anledning att understryka att historieämnet har ett ambitiöst uppdrag, enligt styrdokumentet, men begränsade tidsramar, vilket behöver beaktas när vägledande principer för undervisning om Förintelsen formuleras.

Historiemedvetande i historiedidaktisk forskning

Historiedidaktik är det vetenskapliga studiet av människors möten med historien. Historiedidaktiker intresserar sig i bred bemärkelse för hur historia produceras, förmedlas och används i samhället. Ett grundantagande inom historiedidaktiken är att vi lär oss historia både i och utanför det formella utbildningssystemet. Denna studie är avgränsad till historieundervisning och elevers lärande i skolan, där historieämnets övergripande syfte är att utveckla elevernas historiemedvetande. Därmed aktualiseras frågor om hur vi känner igen ett historiemedvetande och vad som utmärker ett utvecklat historiemedvetande. För att få en ökad klarhet i detta finns det anledning att kortfattat vända sig till historiedidaktiker som intresserat sig för begreppet historiemedvetande, vilket utgjort navet i historiedidaktisk forskning under de senaste fyra decennierna.

Historiemedvetande har definierats på något skiftande sätt av olika forskare. Det har numera vuxit fram en allt större enighet kring den tyska historiedidaktikern Karl-Ernst Jeismanns definition från det sena 1970-talet, nämligen att historiemedvetandet innefattar sammanhangen mellan tolkning av det förflutna, förståelse av nutiden och perspektiv på framtiden.⁸ Historiemedvetandet är följaktligen nära förbundet med meningsskapande, dvs. att vi som människor vänder oss till historien för att söka svar på frågor som aktualiseras i nuet. Den danska historiedidaktikern Bernard Eric Jensen konstaterar i sin tur att människans historiemedvetande utgör ett oundgängligt inslag i individens identitet och handlingar, samt att en av historiemedvetandets viktigaste funktioner är att individen använder det för att orientera sig i tid och rum.⁹ Inom historia och historiedidaktik har detta kommit att förknippas med historiebruk. Med stöd i historiedidaktikern Kenneth Nordgren kan detta resonemang föras ett steg vidare. Nordgren utgår från att det finns tre grundläggande syften eller om man så vill behov varför människor använder historia (brukar historia): för att förklara världen,

⁸ Karl-Ernst Jeismann 1979, s. 42–45.

⁹ Bernard Eric Jensen 1997, s. 60–62, 72–81.

forma gemenskaper och för att förändra världen, dvs. att aktivt försöka påverka samhällsutvecklingen i en riktning. Det är emellertid viktigt att understryka att dessa syften inte behöver utesluta varandra, utan kan samverka hos den enskilde individen.¹⁰ Ovanstående tre syften varför människor använder historia är av särskilt intresse när undervisningen handlar om Förintelsen och medborgaruppdraget, eftersom en sådan undervisning behöver finna en balans mellan den kognitiva, emotiva och moraliska dimensionen i historieämnet för att inte bli problematisk.¹¹ Exempelvis kan ett ensidigt fokus på den kognitiva dimensionen – att förklara Förintelsen i all dess komplexitet utifrån ett historievetenskapligt perspektiv – skymma den moraliska och emotiva dimensionen i undervisningen; dimensioner som är knutna till ansvar och agens, och som inbegriper värdegrundsarbetet. På motsvarande sätt kan ett ensidigt fokus på den emotiva och moraliska dimensionen leda till att undervisningen mynnar ut i allmänna moraliska riktlinjer, vilka frikopplar Förintelsen från sin historiska kontext.¹²

Vi kan inte studera en individs historiemedvetande i sig, däremot framhåller historiedidaktisk forskning att de berättelser en individ förmedlar kan ses som uttryck för individens historiemedvetande.¹³ En berättelse har en poäng eller om man så vill sensmoral. Var berättelsen börjar, vilka händelser och personer som befolkar narrativet och hur berättelsen slutar påverkas av berättelsens sensmoral.¹⁴ Historiemedvetandet eller om man så vill de berättelser som individens historiemedvetande härbärgerar kan rymma historiens komplexitet genom att vila på historievetenskaplig grund. Men de kan även vara djupt problematiska och strida mot etablerad historievetenskaplig kunskap. Historikern Maria Karlssons forskning pekar mot att det kan vara fruktbart att studera historieförnekelse i allmänhet och folkmordsförnekelse i synnerhet utifrån ett berättelseteoretiskt perspektiv. Nedan ges exempel på hur olika förnekare kan argumentera, dels beträffande det armeniska folkmordet i Osmanska riket, dels beträffande Förintelsen. Argumenten som framförs visar att både avseende det osmanska folkmordet och Förintelsen är poängen i berättelsen given. Urvalet av händelser och

¹⁰ Kenneth Nordgren 2016, s. 9–11.

¹¹ Jörn Rüsen 2004, s. 160–172.

¹² Se exempelvis Yehuda Bauers förord i Stuart Foster, Alice Pettigrew, Andy Pearce, Rebecca Hale, Adrian Burgess, Paul Salmons & Ruth-Anne Lenga, 2016.

¹³ Jörn Rüsen 2004; Jörn Rüsen 2017. Se även Ingmarie Danielsson Malmros 2014, s. 177–247.

¹⁴ Ingmarie Danielsson Malmros 2012, s. 17–28.

aktörer samt tolkningen av dessa styrs av den slutsats som berättaren vill komma fram till, nämligen att inget folkmord begåtts. Karlsson sammanfattar kännetecknen för folkmordsförnekelse i följande punkter:

Förnekelse av armeniska folkmordet, 1915-23

- Det inträffade aldrig något folkmord
- Det existerade inga dödsmarscher
- Det fanns ingen intention att döda
- Alla människor lider i krig
- Människor dör i krig
- Armenierna var en revolutionär minoritet som provocerade fram hat
- Fler muslimer än kristna armenier dog

Förnekelse av Förintelsen, 1941-45

- Det inträffade aldrig något folkmord
- Det existerade inga gaskamrar
- Det fanns ingen intention att döda
- Alla människor lider i krig
- Människor dör i krig
- Judarna var en stridslysten minoritet som provocerade fram hat
- Tyskar och österrikare led mest

Även om förnekarnas påståenden är sammanfattade i punktform går det att ana hur varje enskilt påstående är betydelsebärande och fungerar som byggsten i en berättelse där förnekarnas historiemedvetande och världsbild framträder. Därtill är det slående hur likartade förnekarnas berättelser kan vara, trots att det rör sig om två olika folkmord.¹⁵

En översikt av forskning om Förintelsen i undervisningen

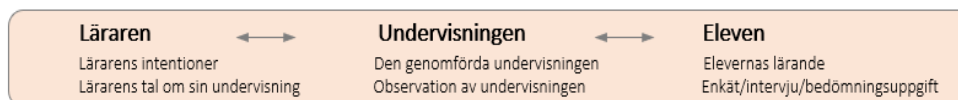
Numera är forskningsläget omfattande när det kommer till *Holocaust Education* och *Teaching and Learning about Holocaust*, samt *Genocide Studies*. Därför finns det anledning att introducera två modeller som kan synliggöra vad forskningen kastat ljus över och vad vi saknar kunskaper om, betraktat utifrån ett vetenskapligt perspektiv.

Läroplansteoretikern John Goodlad gör en åtskillnad mellan den ideologiska, tolkade, genomförda och upplevda läroplanen.¹⁶ Applicerad på denna redogörelse handlar den ideologiska läroplanen om politikernas intentioner med att Förintelsen belyses i undervisning och hur detta skrivs fram i styrdokumentet. Den tolkade läroplanen handlar om hur historielärare tolkar kurs- och ämnesplaner i historia i ljuset av läroplanens allmänna del, dvs. vilka intentioner lärarna har med undervisningen om Förintelsen och andra folkmord. Den genomförda läroplanen, i sin tur, handlar om hur undervisningen utformas och genomförs i praktiken. Slutligen, den upplevda läroplanen riktar fokus mot elevernas lärande. Detta resonemang kan fångas

¹⁵ Maria Karlsson 2016, s. 189–197.

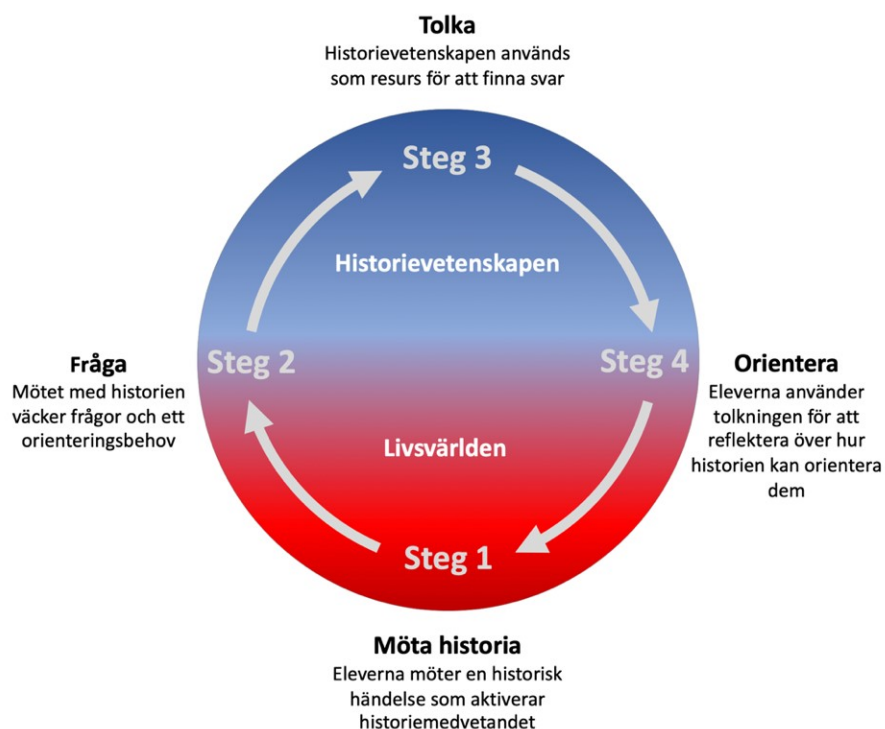
¹⁶ John I. Goodlad 1979.

i en modell (Modell 1) som hjälper oss att sortera forskningsläget och identifiera var det finns behov av ytterligare forskning.

Modell 1: *Analysmodell för att synliggöra vad forskningen ställer i förgrunden*

Den andra analysmodellen (Modell 2) som kommer att användas i redogörelsen hämtar inspiration från den tyske historiedidaktikern Jörn Rüsen och hans modell för *narrativ kompetens*¹⁷. Analysmodellen används för att synliggöra vad forskning om Förintelsen i undervisningen och rekommendationer om densamma ställer i förgrunden. Men modellen kommer även att användas för att diskutera vad som skulle kunna utgöra kriterier för en framgångsrik historieundervisning om Förintelsen och ett önskvärt lärande hos eleverna, betraktat utifrån historieämnets långsiktiga mål och medborgaruppdraget såsom det formuleras i skolans styrdokument.

Modell 2: *Analysmodell för att synliggöra vilket lärande rekommendationerna ställer i förgrunden*

¹⁷ Jörn Rüsen 2017, s. 43; Jörn Rüsen 2004, s. 108.

Rüsen framhåller att folkmord och andra grova brott mot mänskligheten – *borderline events* – har en särskild förmåga att aktivera individens historiemedvetande, eftersom de rör existensens grundvalar. I mötet med exempelvis Förintelsen aktiveras historiemedvetandet (steg 1). Ett synligt yttryck för det är att vi börjar ställa frågor till historien som handlar om ett behov av att förstå varför det hände, vilka som bär ett ansvar och vilka lärdomar vi kan dra av detta (steg 2). Idén bakom modellen för *narrativ kompetens* är att i undervisningen ta fasta på frågor, som härstammar från elevernas livsvärld, för att därefter vända sig till historievetenskapen för att söka svar (steg 3). Men, poängen med modellen är även att visa på att lärandet inte avslutas här, utan att eleverna behöver få redskap och möjlighet att reflektera över hur denna kunskap kan orientera dem, dvs. användas i nutiden och ge en riktning för handlingar inför framtiden (steg 4). Medan det röda fältet – livsvärlden – symboliserar en *närhet* till historien symboliserar det blå fältet – historievetenskapen – en *distans* till ämnet i betydelsen att händelsen behöver kontextualiseras och belysas från flera perspektiv innan lärdomar kan formuleras.

I denna redogörelse kommer en teoretisk och analytisk distinktion att göras mellan begreppet *tolkning* och *orientering*. Tolkning syftar här på historievetenskaplig kunskap och analysredskap för att exempelvis förklara bakomliggande orsaker till Förintelsen. Tolkning handlar följaktligen om att förstå dåtida händelser, dess historiska förutsättningar och utvecklingslinjer. Begreppet orientering, i sin tur, härstammar från hermeneutiken och är nära förbundet med livsvärlden. Orientering handlar om att använda historia i syfte att förstå samtiden och finna en riktning för sina handlingar, som har betydelse för framtiden. Beträktat utifrån modellen tillhör frågan om historiens lärdomar, orientering.

Avsaknad av empiriska studier avseende relationen undervisning-lärande

Globally, Holocaust education has become a valued and important part of curriculum in elementary and secondary school classrooms. [...] While we know that teachers are teaching the Holocaust, little research has been conducted to better understand how teachers are teaching and what students are learning.¹⁸

Under senare år har undervisning och lärande om Förintelsen utkristalliserats som ett eget växande forskningsfält, men som Sara A. Levy och Maia

¹⁸ Sara A. Levy & Maia Sheppard 2018, s. 365 och 383.

Sheppard antyder i citatet ovan, har vi fortfarande endast begränsade kunskaper om hur historieundervisningen om folkmord realiseras i klassrummet, samt vad eleverna lär sig. Om den forskning som bedrivits ställs i relation till den tidigare nämnda analysmodellen, som inspirerats av Goodlad, framgår det att vi har goda kunskaper om vilka intentioner historielärare har med sin undervisning om Förintelsen och andra folkmord. Däremot saknar vi systematiska studier både kring den genomförda undervisningen och elevernas lärande. Särskilt svagt belyst är relationen mellan en viss historieundervisning och elevernas lärande, trots att det förefaller vara just den relationen som är särskilt viktig att undersöka och reflektera över. De studier vi har att tillgå indikerar att det kan vara en stor diskrepans mellan lärarnas intentioner med undervisningen och det lärande eleverna ger uttryck för.¹⁹ Vidare finns det anledning att understryka att det numera finns flera studier som formulerar konkreta rekommendationer för undervisning om Förintelsen och andra folkmord. Dessa rekommendationer kan i många fall bygga på analyser av elevsvar, men har mera sällan prövats i praktiken. Det saknas följaktligen empiriska studier som kastar ljus över hur undervisning om Förintelsen och andra folkmord kan utformas för att ge eleverna både förutsättningar att förstå det aktuella folkmordet som en historisk händelse (tolkning) och något som har relevans i nutiden utifrån ett demokratistärkande syfte (orientering). Det finns följaktligen ett behov av forskning som tar ett större grepp och följer eleverna under en längre lärandeprocess. Och mot bakgrund av de växande antisemitiska strömningarna i Sverige och omvärlden behöver undervisning, som Segerstedtinstitutet framhåller, rikta ett ökat fokus mot antisemitismen i historien och i vår samtid.²⁰

Såväl internationella som svenska studier ger ett stöd för att det finns en samstämmighet bland historielärare i västvärlden om vikten av att undervisa om Förintelsen.²¹ Lärare ger därtill uttryck för att denna händelse väcker fler moraliska och etiska frågor än andra historiska händelser.²² Forskning indikerar att historielärare tilldelar Förintelsen i snitt 4–6

¹⁹ Ylva Wibaeus 2010, s. 211–232; Steven Dahl 2013, s. 158–165; Geoffrey Short 2015; Geoffrey Short 2005.

²⁰ Isabella Pistone, Lars M. Andersson, Allan Lidström, Christer Mattsson, Gustaf Nelhans, Tobias Perler, Morten Sager & Jenny Sivenbring, 2021, s. 88–89.

²¹ Västvärlden är i sammanhanget Nordamerika, Västeuropa, Israel, samt Australien och Nya Zeeland. Se Alice Pettigrew et al. 2009, s. 9; Doyle Stevick 2017, s. 198–201; Anders Lange 2008, s. 48, 52, 78–82; Niklas Ammert 2011, s. 21–22.

²² Monique Eckmann, Doyle Stevick 2017, s. 192–193; Anders Lange 2008, s. 81.

undervisningstimmar i en kurs.²³ Å ena sidan är det anmärkningsvärt att ämnesområdet tilldelas få timmar om man betänker dess komplexitet och relevans. Å andra sidan måste detta ställas i relation till att historieämnet har ett ambitiöst uppdrag men begränsade tidsramar.

I en stor brittisk studie, *Teaching About the Holocaust in English Secondary Schools* (2009), tillfrågades 2108 lärare om vilket syfte de hade med sin undervisning om Förintelsen. Lärarna fick en lista på sammantaget tretton lärandemål och uppmanades att välja ut de tre mål som bäst stämde in på deras intentioner med undervisningen om Förintelsen.²⁴ Följande tre mål är de mest frekventa i studien:

1. Utveckla en förståelse för rötter och förgreningar av fördomar, rasism och stereotyper i alla samhällen
2. Dra lärdomar av Förintelsen och säkerställa att liknande mänskliga illdåd aldrig händer igen
3. Utforska konsekvenserna av att förbli tyst och likgiltig när andra förtrycks

Drygt 70 procent av lärarna ger uttryck för att intentionerna bakom deras undervisning om Förintelsen handlar om att eleverna dels ska förstå rötter till fördomar, rasism och stereotypa föreställningar, dels förstå att detta är något som finns i alla samhällen. Närmare 60 procent av respondenterna lyfter fram behovet av att dra lärdomar av Förintelsen för att undvika att något liknande sker igen, i linje med det andra målet. Slutligen ger drygt 30 procent av lärarna uttryck för att en intention med deras historieundervisning är att utforska konsekvenserna av att vara en passiv åskådare, i linje med det tredje målet. Forskning som utgått från en svensk skolkontext pekar i samma riktning men med tillägget att flera lärare även betonar att syftet med denna undervisning är att eleverna ska utveckla sitt kritiska tänkande och inse värdet av demokrati.²⁵

En gemensam nämnare synes vara att historielärare placerar in Förintelsen i en universell tolkningsram. Den brittiske historiedidaktikern Michael Gray konstaterar att när Förintelsen blir universell görs förklaringsfaktorerna breda och mer oprecisa. Enligt den universella linjen får Förintelsen därmed en given plats i varje diskussion om vikten av att stå upp för våra mänskliga

²³ Anders Lange 2008, s. 85; Alice Pettigrew et al. 2009, s. 8.

²⁴ Alice Pettigrew et al. 2009.

²⁵ Ylva Wibaeus 2010, s. 164; Niklas Ammert 2011, s. 26–29.

rättigheter. Det kan exempelvis betyda att i stället för att ange antisemitism som en huvudorsak, vilket skulle precisera Förintelsen som en judisk tragedi, betraktas folkmordet som ett resultat av diskriminering och rasism, dvs. något som kan drabba alla. Följer vi denna linje till dess ytterposition kan exempelvis Anne Frank bli en universell symbol för lidande och dödandet av barn i krig. Men då riskerar vi även att se henne som ett krigsoffer i stället för att hennes död är förbunden med nazisternas systematiska dödande av judar.²⁶

Kunskaper om och lärdomar av folkmord: *Tolkning och orientering*

Historikern Ulf Zander pekar på det spänningsförhållande som finns mellan tolkning och orientering. Han konstaterar att Förintelsen är problematisk som referenspunkt, inte i första hand för att den är unik, utan för att den är extrem. Att finna lärdomar att dra av Förintelsen som är tillämpbara för oss i våra vardagsliv kan vara svårt när vi söker efter dem i en av de mest atypiska händelser vi känner till.²⁷ Samtidigt är det just i mötet med denna typ av *borderline events* som individens historiemedvetande aktiveras och det skapas ett behov av orientering, något som blir synligt genom de frågor som väcks kring orsaker–ansvar–lärdomar. Hur historieundervisningen kan hantera detta spänningsförhållande och vad eleverna ska lära sig inom ramarna för skolans undervisning är möjligen en mer komplicerad fråga än vad man först uppfattar att den är.

En gemensam nämnare för de tre studier som valts ut i denna redogörelse är att de med stor systematik närmat sig frågan och bidrar med perspektiv på hur undervisningen kan utformas så att både den bakomliggande processen till Förintelsen och medborgaruppdraget ingår i det som eleverna ska lära sig.

UCL:s rekommendationer och vägledande principer

What do students know and understand about the Holocaust? Evidence from English secondary schools (2016) är en omfattande studie genomförd av UCL, *Centre for Holocaust Education*.²⁸ Sammantaget gav närmare 8000 elever i åldrarna 11–18 år en skriftlig respons på en uppsättning frågor som forskarna ställde till dem. Därutöver deltog 244 elever i fokusgruppintervjuer, vilket resulterade i ett stort empiriskt material. Forskargruppen kartlägger och problematisera

²⁶ Michael Gray 2014, s. 74–75.

²⁷ Ulf Zander 2000, s. 301.

²⁸ Stuart Foster, Alice Pettigrew, Andy Pearce, Rebecca Hale, Adrian Burgess, Paul Salmons & Ruth-Anne Lenga, 2016.

frågor kring elevers kunskaper om och förståelse av Förintelsen, samt ställer sina analyser och resultat i relation till drygt 100 aktuella publikationer inom fältet. Därmed breddar och fördjupar denna studie våra kunskaper om elevernas lärande, samt bidrar med nya frågeställningar av relevans för såväl historiedidaktisk forskning som historieundervisning.

I studien diskuteras flera tillkortakommanden vad avser elevernas kunskaper om och förståelse av Förintelsen. En allvarlig utmaning, enligt författarna, är att en betydande majoritet av eleverna förklarar orsakerna bakom Förintelsen med Hitler och Nazistpartiet. Ett annat problem som författarna identifierar är att omkring 70 procent av eleverna synes sakna kunskaper om antisemitismen och dess utbredning i Europa. Författarna lyfter fram att eleverna därmed riskerar att dra problematiska slutsatser kring deltagande och ansvar på grund av att Förintelsen bryts loss från sin historiska kontext.²⁹

Mot bakgrund av bland annat ovanstående utmaningar och tillkortakommanden vad avser eleverna historiska kunskaper om och förståelse av Förintelsen formulerar författarna rekommendationer som historielärare, enligt dem, behöver beakta när de utformar och genomför sin undervisning.³⁰ Nedan följer ett destillat av UCL:s rekommendationer:

1. Undervisningen behöver ge eleverna en solid bas att stå på vad gäller historiska kunskaper om Förintelsen. Lärares behov är särskilt observant på de brister eleverna ger uttryck för, exempelvis i frågan om processen som ledde fram till Förintelsen
2. Undervisningen behöver utmana populärkulturens bild av Förintelsen och den förförståelse som många elever bär med sig, eftersom dessa ger uttryck för felaktigheter, särskilt aktörorienterade förklaringar är problematiska
3. Ge eleverna förutsättningar att bredda och fördjupa sin förståelse av Förintelsen, för att undvika att undervisningen mynnar ut i förenklade moraliska lärdomar.

UCL:s rekommendationer handlar framför allt om vilken historisk kunskap eleverna behöver få tillgång till, samt vilka historiebruk som behöver motarbetas på olika arenor i samhället. Vid enstaka tillfällen nämns processbegrepp, men aldrig följt av ett resonemang om hur eleverna kan öva

²⁹ Stuart Foster et al. 2016, s. 203–222. Liknande utmaningar går att identifiera bland svenska skolelever. Se exempelvis Fredrik Alvéén, Klas-Göran Karlsson & Marianne Sjöland, *Scandia* 2022:1.

³⁰ Stuart Foster et al. 2016, s. 203–222.

på att utveckla sin förmåga att använda processbegrepp när de studerar Förintelsen i historieundervisningen.³¹

Analys och diskussion

Om denna forskning ställs i relation till den av Goodlad inspirerade analysmodellen (Modell 1) framgår det att rekommendationerna utgår från de slutsatser forskargruppen drar efter att ha analyserat elevernas kunskaper om och förståelse av Förintelsen. De har med andra ord inte undersökt relationen mellan historieundervisning och elevers lärande. De slutsatser som dras kring vad som kan utveckla undervisningen bygger framförallt på tillkortakommanden som forskarna identifierar hos en majoritet av eleverna, nämligen bristande kunskaper om den historiska kontexten, ensidiga aktörsperspektiv när de förklarar orsaker bakom Förintelsen, samt att elever framförallt formulerar universella moraliska lärdomar, vilka är så allmänt hållna att de inte längre är knutna till Förintelsen som en historisk händelse i all dess komplexitet. De rekommendationer som formuleras ger framför allt lärarna vägledning kring det historiska innehållet, dvs. Förintelsens orsaker–förlopp–följder.

När rekommendationerna från den brittiska studien analyseras utifrån modellen för *narrativ kompetens* (Modell 2) blir det tydligt att tolkning står i förgrunden i betydelsen att eleverna ska ges förutsättningar att möta en historieundervisning präglad av ett historiskt innehåll som vilar på historievetenskaplig grund. Och det behöver understrykas att det historiska innehåll som författarna lyfter fram ger historieläraren värdefull vägledning. Däremot finns det en otydlighet kring vilka förmågor, knutna till tolkning, som eleverna ska ges möjlighet att utveckla. Mot bakgrund av att historieämnet i den svenska skolan handlar om att ge eleverna förutsättningar att fördjupa sina historiska kunskaper samtidigt som de utvecklar olika förmågor, exempelvis att analysera bakomliggande mekanismer till en händelse med hjälp av processbegreppen aktör–struktur, går det att peka på en viss ensidighet i rekommendationerna. Det finns numera en omfattande historiedidaktisk forskning som kan ge vägledande principer för hur historielärare kan skapa förutsättningar för elever att

³¹ Se exempelvis, Stuart Foster et al. 2016, s. 210.

utveckla förmågor samtidigt som de fördjupar sina historiska kunskaper i ämnet.³²

Av ovanstående resonemang framgår att det är aspekter av tolkning som står i förgrunden i rekommendationerna, medan orientering utifrån ett livsvärlds- och lärdomsperspektiv är nedtonat. Historiska kunskaper är nödvändiga för att kunna dra insiktsfulla slutsatser och formulera lärdomar som är grundade i den aktuella historiska händelsen. Men det går att argumentera för att historiska kunskaper i sig inte är tillräckliga för att en majoritet av eleverna ska vilja och kunna anlägga ett lärdomsperspektiv, eftersom de behöver få möjlighet att träna på detta med hjälp av historieämnets processbegrepp eller tankeredskap, samt förstå relevansen i frågan om vad vi kan lära av historien. Hur undervisningen behöver utformas för att ge eleverna förutsättningar att reflektera kring dåtid och nutid; att föra samman tolkning och orientering i samma tankeoperation är svagt belyst i rekommendationerna, men en angelägen fråga. Särskilt mot bakgrund av begreppet historiemedvetande påminner oss om att det inte finns en rät linje mellan en viss undervisning och elevernas lärande beroende av att vi bär på olika berättelser eller om man så vill ingångsvärden som påverkar hur vi mottar och bearbetar ett historiskt innehåll.

IHRA:s rekommendationer och vägledande principer

International Holocaust Remembrance Alliance arbetar för att undervisning om Förintelsen ska utvecklas genom att vila på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet. Den omfattande forskningsöversikten *Research in Teaching and Learning about the Holocaust. A Dialogue Beyond Borders* (2017) bygger på 375 akademiska studier från ett tjugotal olika länder. Genom att inkludera forskning även från andra språkområden än den engelska, utgör detta ett välkommet bidrag i diskussionen om hur undervisningen kan ta avstamp i de historiska mekanismerna som ledde fram till Förintelsen och använda dessa för att även bidra till ett demokratibefrämjande arbete.³³

Med stöd i bland annat den ovan nämnda forskningsöversikt har IHRA författat *Rekommendationer för undervisningen och lärande om Förintelsen* (2019).³⁴

³² Se exempelvis Peter Seixas & Tom Morton 2013; Patrik Johansson 2019; Joakim Wendell 2020.

³³ Monique Eckmann, Doyle Stevick & Jolanta Ambrosewicz-Jacobs, 2017.

³⁴ *Rekommendationer för undervisning och lärande om Förintelsen*, IHRA 2019.

Det är ett omfattande material motsvarande 40 sidor text, tydligt strukturerat utifrån didaktikens tre grundfrågor:

1. *Varför* undervisa om Förintelsen?
2. *Vad* bör eleverna möta för innehåll och vad ska de lära sig?
3. *Hur* behöver undervisningen utformas för att lärandet ska bli det önskvärda?

Varför-frågan belyses från flera perspektiv, men jag uppfattar att kärnan i deras resonemang handlar om att eleverna ska utveckla kunskaper och en förmåga att kritiskt kunna förhålla sig till olika berättelser om Förintelsen som de möter i och utanför klassrummet. Berättelser som på olika sätt kan vara problematiska, eftersom de strider mot historievetenskaplig kunskap och/eller de värden demokratin vilar på. Jag uppfattar att IHRA anser att nedanstående fyra punkter är av särskild betydelse när lärare planerar och genomför sin undervisning om Förintelsen:

- Undervisningen behöver grunda sig på gedigna och korrekta historiska kunskaper som synliggör den process som ledde fram till Förintelsen, samt ge förutsättningar för eleverna att öka sin kunskap om antisemitism och medvetenhet om vad den kan leda till.
- Det är kraftfullt att lärare använder primärkällor för att tillsammans med eleverna utforska människors motiv, tankar, känslor och handlingar i det förflutna. I brev, dagböcker, tidningar, tal, konstverk och officiella dokument från den aktuella tidsperioden blir förövarna, offren och åskådarna synliga. Därmed kan deras motiv, handlingsutrymme och ansvar förstås på ett fördjupat sätt
- Historieundervisningen behöver utmana populärkulturens bild av Förintelsen och den förförståelse som många elever bär med sig; detta gäller särskilt ensidiga aktörsorienterade förklaringar och förenklade moraliska lärdomar som kan återfinnas i spelfilmer
- Eleverna behöver ges möjlighet att diskutera lärdomar. Frågor som kan aktualisera detta är:
 - Vad kan Förintelsens historia säga oss om stereotyper, fördomar, syndabockstänkande, diskriminering, förföljelse och folkmord idag.
 - Vad kan studier om Förintelsens lära oss om folkmordsprocesser, varningssignaler och möjligheterna till ingripande och förebyggande?

I rekommendationerna, särskilt när undervisningen står i förgrunden, understryks att eleverna behöver få utrymme att reflektera och utveckla ett självständigt kritiskt tänkande i relation till Förintelsens historia. Vidare framhåller IHRA att vid jämförelser av folkmord och andra kränkningar av mänskliga rättigheter får inte undervisningen bidra till att skapa hierarkier av lidande, vare sig historiskt eller i nutiden. På motsvarande sätt behöver förenklingar och icke-historiska jämförelser undvikas.

Analys och diskussion

När IHRA:s rekommendationer diskuteras utifrån den av Goodlad inspirerade analysmodellen (Modell 1) finns det anledning att understryka att IHRA:s rekommendationer bygger på omfattande forskning och kunskaper som finns i fältet, men att rekommendationerna mera sällan grundas på empirisk forskning som undersökt relationen mellan historieundervisning och elevers lärande. När Hur-frågan diskuteras framgår det att resonemangen även bygger på lärares praktik och beprövade erfarenhet.

IHRA:s rekommendationer rymmer både *tolkning* och *orientering*, enligt modellen för *narrativ kompetens* (Modell 2). De rekommendationer som är knutna till tolkning är besläktade med den tidigare analyserade studien från UCL. Vägledande principer hos IHRA är att eleverna behöver möta en undervisning som ger dem gedigna historiska kunskaper om Förintelsen vad avser dess orsaker–förlopp–följder. På motsvarande sätt som UCL, framhåller IHRA att undervisningen behöver utmana populärkulturell historieförmedling, eftersom den tenderar att ställa ett ensidigt aktörsperspektiv i förgrunden och mynna ut i moraliska lärdomar. Jag uppfattar att IHRA betonar att eleverna först måste förstå processen som ledde fram till Förintelsen, dvs. hur samhällsutveckling kunde eskalera till ett folkmord, för att därefter kunna reflektera över processer i sin egen samtid. Vidare framhåller IHRA att primärkällor är ovärderliga för att ge eleverna en fördjupad förståelse för olika gruppers motiv, handlingsutrymme och ansvar. Kunskaper om detta kan sedan användas för att reflektera över olika aktörers handlingsutrymme och ansvar i nutiden.

Tidigare forskning indikerar att det i diskussionen om vad som är ett önskvärt lärande i relation till Förintelsen framför allt handlat om att förmedla en färdig tolkning, som vilar på historievetenskaplig grund, medan frågan om vilka förmågor eleverna behöver få utveckla stått i bakgrunden. Därför är det intressant att IHRA:s rekommendationer, åtminstone implicit,

pekar på vikten av att eleverna även ges möjlighet att utveckla förmågor som tillhör det historiska tolkningsarbetet, exempelvis förmågan att göra källtolkningar.

När frågor om orientering står i förgrunden för rekommendationerna finns en idé om att elevernas historiska kunskaper om processen bakom ett folk mord ska vara en hjälp när eleverna uppmanas att reflektera över vad historien kan ha för betydelse för nutiden. Läraren får genom IHRA:s rekommendationer konkreta exempel på frågor som anses ha potential att mynna ut i historiskt grundade lärdomar. Även om frågorna kan användas som en resurs för att tänka på ett allt mer kvalificerat sätt kring lärdomsperspektivet är det slående att det inte finns några rekommendationer kring vilka redskap och förmågor eleverna behöver få utveckla för att kunna göra en sådan kvalificerad tankeoperation; redskap i form av processbegrepp och modeller som kan bidra till att eleverna kan göra mer systematiska jämförelser mellan dåtiden och nutiden innan de formulerar lärdomar.³⁵ Ett fördjupat resonemang om sådana redskap förs under nästa rubrik.

En interventionsstudie och fyra vägledande designprinciper för undervisningen

När elever får frågan om varför vi bör läsa historia i skolan ger de vanligtvis uttryck för en hållning att ämnet hjälper oss att dra lärdom av historien.³⁶ Och lärdomsperspektivet synes få en alldeles särskild aktualitet hos både elever och lärare när historieundervisningen handlar om folk mord eller andra grova brott mot mänskligheten.³⁷ Men vilka eventuella lärdomar eleverna drar efter att studerat Förintelsen är svagt belyst i forskningen. Tidigare nämndes att de studier som finns indikerar att det kan vara en stor diskrepans mellan lärarens intentioner och det lärande eleverna ger uttryck för efter avslutat moment.³⁸ Vidare pekar studier i riktningen att historielärare – rimligen av flera olika anledningar – anser att det är utmanande att utforma en undervisning som ger eleverna förutsättningar att

³⁵ Steven Dahl 2021, s. 127–143; Peter Seixas & Tom Morton 2013 passim.

³⁶ Hans Olofsson 2019, s. 166–169; Karin Sandberg 2018, s. 71–76; Lars Andersson Hult 2016, s. 90–96, 121; Lars Berggren & Roger Johansson 2006, s. 37–38.

³⁷ Ylva Wibaeus 2010, s. 159–164, 165–210; Sara A. Levy & Maia Sheppard 2018, s. 376–381; Monique Eckmann, Doyle Stevick & Jolanta Ambrosewicz-Jacobs 2017, s. 28–31; Stuart Foster et al. 2016, s. 80–86; Michael Gray 2014, s. 68–73; Niklas Ammert 2011, s. 26–28, 50–51, 63–69; Alice Pettigrew, Stuart Foster, Jonathan Howson, Paul Salmons, Ruth-Anne Lenga & Kay Andrews 2009, s. 74–80; Anders Lange 2008, s. 80–82.

³⁸ Ylva Wibaeus 2010, s. 211–232; Steven Dahl 2013, s. 158–165; Geoffrey Short 2015; Geoffrey Short 2005.

utveckla sin förmåga att använda historien i sin samtid.³⁹ Det finns följaktligen ett behov av interventionsstudier som utforskar hur *historieundervisningen kan utformas för att möjliggöra ett lärande, där eleverna såväl utvecklar sin förmåga att tolka i historievetenskaplig mening som att använda historien för att orientera sig i livsvärlden.*

Det är mot ovanstående bakgrund som interventionsstudien i mitt avhandlingsprojekt *Lärdomar av folk mord. Undervisning och lärande som historisk tolkning och orientering* skall förstås.⁴⁰ Sammantaget deltog 150 gymnasieelever och tre historielärare i studien. En central frågeställning som avhandlingen utforskar är: *Hur kan undervisningen utformas så att den ger eleverna förutsättningar att formulera lärdomar av folk mord, utan att offra grundläggande historievetenskapliga värden?*

I tidigare forskning har kritik riktats mot att undervisningen om Förintelsen tenderar att mynna ut i förenklade moraliska lärdomar. Vad som är en förenklad eller kvalificerad lärdom är emellertid sparsamt belyst i tidigare forskning. Till problembilden behöver vi även addera att eleverna är ovana att tänka utifrån ett lärdomsperspektiv.⁴¹ I ovannämnda interventionsstudie svarade närmare hälften av eleverna ”Vet ej”, ”Aldrig mer!”, ”Krig och våld löser inga problem!” eller ”Västvärlden bryr sig inte!” när de fick frågan om lärdomar av folk mord vid den inledande lektionen. I de flesta fall formulerade eleverna snarare utrop än lärdomar, vilket framgår av exemplen ovan.⁴²

Interventionsstudien utgår från antagandet att historiska jämförelser mellan de processer som ledde fram till olika folk mord ger eleverna särskilt goda förutsättningar att formulera historiska lärdomar, som kan vila på vetenskaplig grund. Genom systematiska jämförelser kan nämligen både det unika hos respektive folk mord och mönster i historien framträda. I en strävan att undvika att komparationen skulle leda till förenklade slutsatser och lärdomar introducerades två modeller som eleverna fick arbeta med när de jämförde de bakomliggande mekanismerna till det armeniska folk mordet, Förintelsen och folk mordet i Rwanda. Den första analysmodellen hämtades

³⁹ David Rosenlund 2016, s. 81–121; *Skolinspektionen* 2015:8, s. 19–23, 26–28; Anders Lange 2008, s. 80–82; Anders Persson 2017, s. 163–167; Short, Geoffrey 2015, s. 456–463; Stuart Foster et al. 2016, s. 203–220; Alice Pettigrew et al. 2009, s. 87–99.

⁴⁰ Steven Dahl 2021.

⁴¹ Geoffrey Short 2005; Steven Dahl 2013.

⁴² Steven Dahl 2021, s. 185–191

från historievetenskaplig forskning om de bakomliggande orsakerna till 1900-talets folkmord.⁴³ Enligt denna analysmodell går det att identifiera fyra samverkande faktorer vid folkmord, nämligen ideologi–revolution–modernisering–krig. Denna modell kan användas som redskap för att se likheter och skillnader mellan olika folkmord. Den andra modellen som användes gav eleverna redskap för att identifiera steg på vägen i det som ledde fram till folkmord.⁴⁴ Resultaten i studien pekar i riktningen att systematiska komparationer mellan olika folkmord ger eleverna förutsättningar att formulera historiska lärdomar, något följande elevexempel kan illustrera:

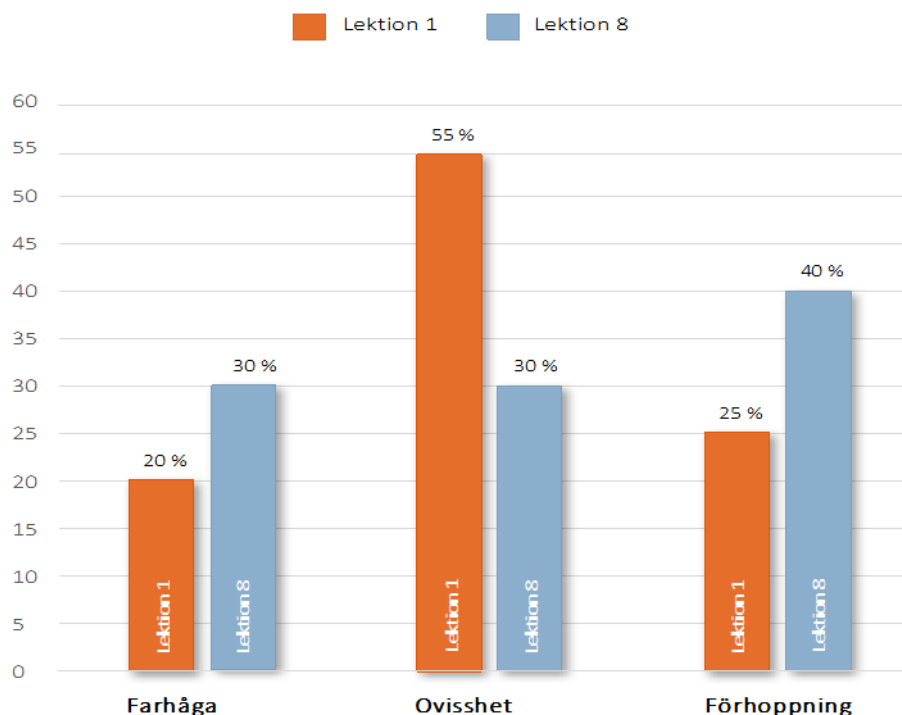
Historien visar på betydelsen av en fungerande opposition som kan utmana ensidiga ideologier och historiebruk, vilka svartmålar minoriteter. Det handlingsutrymme som fanns i historien finns även i nutiden. Alla har ett ansvar kämpa för fred och demokrati.

En majoritet av eleverna fördjupade sina historiska kunskaper om de aktuella folkmorden och utvecklade sin förmåga att tolka och orientera sig med hjälp av historien. Medan elevernas tolkning av folkmordens bakomliggande orsaker bar på flera gemensamma nämnare var variationsbredden betydande när det kommer till hur denna historia orienterade eleverna. Diagrammet visar elevernas förväntanshorisont vad avser hur de ser på möjligheten att förhindra folkmord i framtiden. Staplarna i orange färg anger elevernas förväntanshorisont vid inledningen medan de blå staplarna visar elevernas förväntanshorisont vid avslutningen av lektionsserien.

⁴³ Kristian Gerner & Klas-Göran Karlsson 2005.

⁴⁴ Se även Stanton, Gregory H. *The Ten Stages of Genocide*, <http://genocidewatch.net/genocide-2/8-stages-of-genocide/>

Elevernas förväntanshorisonter

Diagrammet speglar de stora variationer som finns mellan elever när det kommer till frågor som handlar om orientering. Mot bakgrund av tidigare resonemang om individens historiemedvetande är detta inte förvånande, men en påminnelse om att det inte finns en rät linje mellan lärarens intentioner, undervisningen och elevernas lärande.

Med hänsyn till de möjligheter och utmaningar som identifierades i studien och med inspiration av Rüsens modell för *narrativ kompetens*, formulerades fyra vägledande designprinciper. En grundtanke med dessa principer är att undervisningen behöver föra samman elevens livsvärld med historiedisiplinen, för att elevernas historiemedvetande ska kunna

kvalificeras i linje med syftestexten i kurs- och ämnesplanerna. De vägledande designprinciperna lyder:

Steg 1: Aktivera elevernas historiemedvetande genom att skapa ett möte med historien som väcker frågor och ett orienteringsbehov hos eleven. Detta kan göras med exempelvis en film, dokumentär, skönlitterär text eller annan artefakt.

Steg 2: Analysera, kategorisera och använd elevernas frågor i undervisningen. Se elevernas frågor som en resurs i historieundervisningen.

Steg 3: Vänd er till historievetskapen för att söka svar på frågorna. Beroende av vilka frågor och lärandemål historieundervisningen ställt i förgrunden kan den tredje vägledande principen variera något. Grundidén är att använda historiska kunskaper, begrepp och analysmodeller som är anpassade till de frågor som ska driva undervisningen.

Steg 4: Låt eleverna träna på att använda svaren på sina frågor för att orientera sig i livsvärlden. På motsvarande sätt som komparationer mellan två eller flera historiska händelser behöver följa en systematik i tolkningsarbetet behöver komparationer mellan dåtida och nutida samhällsförhållanden vara systematiska, så att likheter och skillnader kan framträda på ett tydligare sätt.

Dessa vägledande principer är tänkta att vara ett stöd för historieläraren i arbetet med att utforma en historieundervisning som ger eleverna förutsättningar att både utveckla sin förmåga att tolka och orientera sig, dvs. att använda historien för att dra lärdomar av relevans för oss idag.

Avslutande diskussion och framtida forskning

Denna studie ger stöd för att undervisning om Förintelsen kan bidra till att stärka de värden demokratin vilar på, särskilt om undervisningen ger eleverna förutsättningar att både fördjupa sina historiska kunskaper och utveckla sin förmåga att orientera sig i nutiden. Samtidigt indikerar forskning att det inte finns några entydiga svar på hur en sådan undervisning ska utformas, eftersom det inte går en rät linje mellan undervisning och lärande. De rekommendationer som presenterats ovan ger en värdefull vägledning för lärare när de planerar och genomför historieundervisning om Förintelsen i ett demokratistärkande syfte, men kan behöva anpassas på ett tydligare sätt till det tidsutrymme och de utmaningar lärarna möter i klassrummet.

I denna studie har modellen för *narrativ kompetens* använts för att mejsla fram vägledande principer för historieläraren, eftersom modellen visar på en väg läraren kan gå för att föra samman historievetskaplig tolkning med orientering i elevens livsvärld. Det finns emellertid ett stort behov av fler interventionsstudier som följer elever under en längre lärandeprocess, där

relationen mellan undervisningen och elevers lärande står i förgrunden.⁴⁵ I sådana undervisningsutvecklande studier kan exempelvis modellen för *narrativ kompetens* vara ett viktigt planeringsverktyg för undervisningen, eftersom den ligger väl i linje med historieämnets övergripande syfte, nämligen att ge eleven förutsättningar att kvalificera sitt historiemedvetande. Det finns även ett behov av forskning som kastar ljus över begreppet lärdomar både utifrån ett empiriskt och teoretiskt perspektiv. I det senare fallet behöver begreppet lärdom knytas till ett teoretiskt ramverk, där även frågan om progression kan bli belyst. Slutligen ser jag ett behov av forskningsprojekt där skolor, universitet, myndigheter och muséer samverkar i olika konstellationer för att öka vår kunskap om vad eleverna lär sig och hur historieundervisningen kan utvecklas för att ge eleverna förutsättningar att använda historien på ett demokratistärkande sätt. Detta är särskilt angeläget i en tid när främlingsfientlighet och antisemitism växer i styrka.

En slutsats som går att dra av denna studie är att historielärarna behöver fortbildning för att löpande utveckla sin historieundervisning om Förintelsen. Och för att en sådan fortbildning ska bli ännu bättre behöver den vila på forskning som intresserar sig för relationen historieundervisning och elevers lärande, inte var för sig utan i samma undervisningskontext.

⁴⁵ Se exempelvis, Isabella Pistone et al. 2021, s. 88–89 och Steven Dahl 2021, s. 267–271.

Referenser

Alvén, Fredrik, Karlsson, Klas-Göran & Sjöland, Marianne, *Scandia* 2022:1.

Ammert, Niklas, *Om vad och hur 'må'ni berätta?*, Stockholm: Forum för levande historia, Skrift 11:2011.

Andersson Hult, Lars, *Historia i bagaget. En historiedidaktisk studie om varför historiemedvetande uttrycks i olika former*, Umeå 2016.

Bauer, Yehuda, ”Foreword by Professor Yehuda Bauer”, i Foster, Stuart, Pettigrew, Alice, Pearce, Andy, Hale, Rebecca, Burges, Adrian, Salmons, Paul & Lenga, Ruth-Anne (red.), *What do students know and understand about the Holocaust? Evidence from English secondary schools*, London: Centre for Holocaust Education 2016.

Carlshamre, Staffan, *Förklara och berätta vad som hänt. Fyra uppsatser om historiens filosofi*, Göteborg 1995.

Dahl, Steven, *Folk mord som film. Gymnasieelevers möten med Hotel Rwanda – en receptionsstudie*, Lund 2013.

Dahl, S. (2021). *Lärdomar av folk mord: undervisning och lärande som historisk tolkning och orientering*. Diss. Stockholm : Stockholms universitet, 2021. Stockholm.

Danielsson Malmros, Ingmarie, *Det var en gång ett land... Berättelser om svenskhet i historieläroböcker och elevers föreställningsvärldar*, Höör 2012.

Eckmann, Monique, Stevick, Doyle & Ambrosewicz-Jacobs, Jolanta (red.), *Research in Teaching and Learning about the Holocaust. A Dialogue Beyond Borders*, Berlin: Metropol Verlag 2017.

Eliasson, Per, ”Historieämnet i de nya läroplanerna”, i Karlsson, Klas-Göran & Zander, Ulf (red.), *Historien är närvarande. Historiedidaktik som teori och tillämpning*, Lund: Studentlitteratur 2014.

Foster, Stuart, Pettigrew, Alice, Pearce, Andy, Hale, Rebecca, Burges, Adrian, Salmons, Paul & Lenga, Ruth-Anne, *What do students know and understand about the Holocaust? Evidence from English secondary schools*, London: Centre for Holocaust Education 2016.

Gerner, Kristian & Karlsson, Klas-Göran, *Folkordens historia. Perspektiv på det moderna samhällets skuggsida*, Stockholm: Atlantis 2005.

Goodlad, J. I. (red.), *Curriculum inquiry: the study of curriculum practice*, New York 1979.

Gray, Michael, *Contemporary Debates in Holocaust Education*, London: Palgrave Macmillan UK 2014.

Jensen, Bernard Eric, "Historiemedvetande – begreppsanalys, samhällsteori, didaktik", i Karlegård, Christer & Karlsson, Klas-Göran (red.), *Historiedidaktik*, Lund: Studentlitteratur 1997.

Jeismann, Karl-Ernst, "Geschichtsbewusstsein" i Bergmann, Klaus, Kuhn, Anette, Rüsen, Jörn & Schneider, Gerd (red.), *Handbuch der Geschichtsdidaktik*, band 1, Düsseldorf 1979.

Johansson, Patrik, *Lära historia genom källor. Undervisning och lärande av historisk källtolkning i grundskolan och gymnasieskolan*, Stockholms universitet 2019.

Karlsson, Klas-Göran, *Folkord. Historien om ett brott mot mänskligheten*, Lund: Historiska Media 2021.

Karlsson, Maria, *Cultures of Denial, Comparing Holocaust and Armenian Genocide Denial*, Lund 2015.

Lange, Anders, *En undersökning om lärarens erfarenhet av och uppfattningar kring undervisning om Förntelsen*. Forum för levande historia, 2008.

Levy, A. Sara & Maia Sheppard, "'Difficult Knowledge' and the Holocaust in History Education", i Metzger, S. A. & McArthur Harris, L. (red.), *The Wiley International Handbook of History Teaching and Learning*, Hoboken, NJ: Wiley-Blackwell 2018.

Nordgren, Kenneth, "How to Do Things with History: Use of History as a Link between Historical Consciousness and Historical Culture", i *Theory and Research in Social Education*, London: Taylor & Francis 2016.

Olofsson, Hans, *Historia på högstadiet. Historiekulturella yttringar i och utanför ett klassrum i Sverige hösten 2009*, Karlstad 2019.

Paxton, Richard J. & Marcus, Alan S., "Film Media in History Teaching and Learning", i Metzger, S. A. & McArthur Harris, L. (red.), *The Wiley International Handbook of History Teaching and Learning*, Hoboken, NJ: Wiley-Blackwell 2018.

Pettigrew, Alice, Foster, Stuart, Howson, Jonathan, Salmons, Paul, Lenga, Ruth-Anne & Andrews, Kay, *Teaching about the Holocaust in English Secondary Schools: An Empirical Study of National Trends, Perspectives and Practice*, London: Institute of Education, University of London 2009.

Pistone, Isabella, Andersson, Lars M., Lidström, Allan, Mattsson, Christer; Nelhans, Gustaf, Pernier, Tobias, Sager, Morten & Sivenbring, Jenny, *Education after Auschwitz – Educational outcomes of teaching to prevent antisemitism*, Göteborgs universitet, Segerstedt institutet, Rapport 10, 2021.

Rosenlund, David, *History Education as Content, Methods or Orientation? A Study of Curriculum Prescriptions, Teacher-made Tasks and Student Strategies*, Frankfurt am Main: Peter Lang 2016.

Rüsen, Jörn, "Holocaust Memory and Identity Building: Metahistorical Considerations in the Case of (West) Germany", i Roth, Michael s. & Salas, Charles G. (red.), *Disturbing Remains: Memory, History, and Crises in the Twentieth Century*, Los Angeles: The Getty Research Institute 2001.

Rüsen, Jörn, *Berättande och förnuft – Historieteoretiska texter*, Göteborg: Daidalos 2004a.

Rüsen, Jörn, *Evidence and Meaning. A Theory of Historical Studies*, New York/Oxford: Berghahn Books 2017.

Sandberg, Karin, *Att lära av det förflutna. Yngre elevers förståelse för och motivering till skolämnet historia*, Mälardalen University Press Dissertations 2018.

Seixas, Peter & Morton, Tom, *The Big Six: Historical Thinking Concepts*, Toronto: Nelson Education 2013.

Short, Geoffrey, "Learning from genocide? A study in the failure of Holocaust education", *Intercultural Education* 16:4, 2005.

Short, Geoffrey, "Failing to Learn from the Holocaust", i Gross, Z & Stevick, (red.), *As the witness fall silent: 21st century Holocaust education in curriculum, policy and practice*, Dordrecht: Springer International Publishing and UNESCO IBE 2015.

Skolinspektionen, Kvalitetsgranskning 2015:8, Undervisningen i historia, Stockholm 2015.

Stanton, Gregory H. The Ten Stages of Genocide,
<http://genocidewatch.net/genocide-2/8-stages-of-genocide/>

Statens skolverk, Lgr11 och Gy2011.

Stevick, Doyle, "Teaching the Holocaust", i Eckmann, Monique, Stevick, Doyle & Ambrosewicz-Jacobs, Jolanta (red.), *Research in Teaching and Learning about the Holocaust. A Dialogue Beyond Borders*, Berlin: Metropol Verlag 2017.

Wibaeus, Ylva, *Att undervisa om det ofattbara. En ämnesdidaktisk studie om kunskapsområdet Förintelsen i skolans historieundervisning*, Stockholm 2010.

Zander, Ulf, "Den slingrande vägen från Auschwitz. Om förintelsens bilder och de eventuella sambanden mellan då och nu", *Scandia* 2000:2.

Östling, Johan, *Nazismens sensmoral, svenska erfarenheter i andra världskrigets efterdyning*, Stockholm: Atlantis 2008.

Bilaga 3 Aktörer som utredningen har genomfört möten med

Folkbildningsrådet, generalsekreterare och projektledare

Forum för levande historia, tf. överintendent, forskningssamordnare, projektledare och pedagoger

Karlstads universitet, lärarutbildare

Kommittén Demokratin 100 år – samling för en stark demokrati (dir. 2018:53), huvudsekreterare och sekreterare

Regeringskansliet, handläggare vid Arbetsmarknadsdepartementet, Kulturdepartementet och Utbildningsdepartementet

Statens historiska museer, överintendent/myndighetschef och museichef för Historiska museet

Statens skolverk, handläggare

Stockholms universitet, lärarutbildare

Uppsala universitet, lärarutbildare

Utredningen om inrättande av ett Institut för mänskliga rättigheter (A 2021:01), särskild utredare

Bilaga 4 Skriftliga frågor till representanter för civilsamhället

1. Vilken relation har er organisation till Forum för levande historia idag?
2. Vad skulle ni säga att Forum för levande historias verksamhet tillför idag? Finns det någonting ni eventuellt ser saknas?
3. Regeringen har nu fattat beslut om att inrätta Sveriges museum om Förintelsen. Vilka konsekvenser uppfattar ni att det nya museet kan komma att innebära för Forum för levande historia?
4. Ser ni att någon del av Forum för levande historias verksamhet behöver förändras med anledning av det nya museet? Finns det exempelvis något som behöver förstärkas och utvecklas? Beskriv i så fall vad som skulle motivera detta.
5. Vilka övriga medskick har ni till utredningen?

Frågorna skickades med e-post till nedanstående organisationer i civilsamhället. Svar inkom från de organisationer som är understrukna.

Afrosvenskarnas riksförbund

Civil Rights Defenders

É Romani Glinda

Judiska centralrådet

Judiska ungdomsförbundet

Kulturgruppen för resandefolket

Raoul Wallenberg Academy

Riksförbundet för homosexuella, bisexuella, transpersoners, queeras och intersexpersoners rättigheter

Romska ungdomsförbundet

Stiftelsen EXPO

Svenska kommittén mot antisemitism

Svenska muslimer för fred och rättvisa

Svenska Samernas Riksförbund

Svenska tornedalingarnas riksförbund

Sveriges Jiddischförbund (svar inkom på organisationens eget initiativ)